

ЎЗБЕКИСТОНДА — ОЛИЙ ТАЪЛИМ —

Высшее образование в Узбекистане
Higher education in Uzbekistan

илмий, ўқув-услубий, таҳлилий журнал

№4 2022 йил

ISSN 2181-3051

www.edujournal.uz

 /eduuzrasmiy

 /edu.uz

 /eduuz

 /eduuz

Хак берди чу элга илм сармоясини,
Хуршед уза солди уламо соясини,
Олганлар анинг рутбасидин воясини,
Билдик боридин бийик анинг поясини.

Алишер Навоий

*Худо элга илм бойлигини бергач, олимларнинг сояси қуёш устига
тушадиган бўлди (яъни улар қуёшдан ҳам кўра нурлироқдирлар).
Кимки олимлик мартабасига эришиб, ундан насиба олган бўлса, ўша
кишининг мавқеи ҳаммадан юксакдир.*

ЎЗБЕКИСТОНДА — ОЛИЙ ТАЪЛИМ —

Таҳрир кенгаши раиси:

Абдуқодир Тошқулов

Ўзбекистон Республикаси Олий ва
ўрта махсус таълим вазири

Бош муҳаррир:

Шухрат Ёқубов

Олий таълимни ривожлантириш тадқиқотлари ва
илғор технологияларни татбиқ этиш маркази директори

Таҳрир кенгаши аъзолари:

Оқил Салимов

Қаландар Абдурахмонов

Рустам Холмуродов

Комилжон Каримов

Раҳимжон Ҳакимов

Одина Жамолдинова

Хуршид Дўстмуҳаммад

Абдурашид Алтиев

Марат Раҳматуллаев

Одил Қўйсинов

Шавкат Шарипов

Муҳаммадолим Муҳаммадсиддиқов

Ҳалим Сандов

Тўлқин Алимардонов

Ихтиёр Беков

Наргис Қосимова

Фазлиддин Равшанов

Тўйчи Аҳмедов

Садокат Махсумова

Лочин Зарипов

Ақбар Эшмуродов

Алишер Сабриев

Дизайнерлар:

Санджалоҳон Ғозиев

Муҳаммад Йўлдашев

Шерзод Собиров

Манзил: Тошкент шаҳри,
Шифонур кўчаси, 75-уй

Сайт манзили:

www.edujournal.uz

Электрон почта:
rmxat@edu.uz

Телефон:

(+998 71) 207-03-43 (125)

Журнал Ўзбекистондаги олий таълим
муассасаларига тарқатилади.

Муассис:

Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги,
Олий таълимни ривожлантириш тадқиқотлари ва
илғор технологияларни татбиқ этиш маркази.

Журнал Ўзбекистон Республикаси Президенти Администрацияси
хузуридаги Ахборот ва оммавий коммуникациялар агентлигидан

1495-рақамли гувоҳнома билан

29.12.2021 санасида рўйхатдан ўтказилган.

“Ўзбекистонда олий таълим” журнали Олий аттестация комиссияси
раёсатининг 2022 йил 30 ноябрдаги №327/6 қарори билан
иқтисодиёт, юридик, филология, педагогика ва сиёсий фанлар бўйича
фалсафа доктори (PhD) ва фан доктори (DSc) илмий даражасига
талабгорларнинг диссертация ишлари юзасидан диссертациялари
асосий илмий натижаларини чоп этиш тавсия этилган
илмий нашрлар рўйхатига киритилган.

Адади 5 000 нусха.

«Sano-standart» МЧЖ босмахонасида чоп этилди.

Буюртма рақами: 59

Манзил:

Тошкент шаҳри, Олмазор тумани,
Широқ кўчаси 100-уй.

Телефон:

71 228-07-96

Факс:

71 228-07-95

МУНДАРИЖА:

ТАҲРИРИЯТ МИНБАРИ

- 2 Рустам Холмуродов.** Таълимдаги ягона имтиёз – фақатгина яхши билим бўлиши керак

ТИЛ — МИЛЛАТ КЎЗГУСИ

- 8 Одинахон Жамолдинова.** Олий таълимда давлат тили: унинг ўқитилиши, нуфузини ошириш, давлат тилида иш юритиш

ХАЛҚАРО ТАЖРИБА

- 15 Отабек Найимов.** Илм-фан шунчаки ривожланмайди, у муаммага ечим топади

ТАДҚИҚОТ

- 19 Олий таълимни ривожлантириш тадқиқотлари ва илғор технологияларни татбиқ этиш маркази.** Олий таълим муассасаларига ўқишга кириш учун имтиёзлар бериш бўйича миллий ва хорижий тажрибанинг қиёсий таҳлили

МИЛЛИЙ ТАЖРИБА

- 26 Музаффар Жалолов.** Ўзбекистонда ахборот технологиялари таълими
32 Тўлқин Тешабоев. Олий таълим муассасаси ва ишлаб чиқариш корхоналари интеграцияси

ХОРИЖДА ОЛИЙ ТАЪЛИМ

- 38 Сардорбек Юсупов.** Олий таълим тизими: инновацион ривожланиш истиқболлари (АҚШ олий таълим тизими мисолида)

ҲАМКОРЛИК

- 45 Усмонжон Бўтаев.** Олий таълим муассасалари ва “учинчи сектор” ҳамкорлиги: муаммо ва ечимлар

МИЛЛИЙ ТАЖРИБА

- 55 Олим Тўрақулов.** Олий таълим соҳасидаги ислохотлар илм пойдеворини мустаҳкамлашга асос бўлади

ХОРИЖДА ОЛИЙ ТАЪЛИМ

- 60 Гулираъно Абдуллажоновна.** Франция: мўъжизалар мамлакати олий таълимининг ўзига хосликлари

МИНБАРДА ЁШЛАР

- 63 Садокат Махсумова.** Таълим ўринсиз тажрибаларни хушламайди

ОЛИЙ ТАЪЛИМ ИСТИҚБОЛЛАРИ

- 68 Дилафруз Искандарова.** Ўзбекистонда олий таълимни ривожлантиришга таъсир этувчи омиллар ва уларнинг таҳлили

- 75 Назокат Юсуфжоновна.** PBL стратегияси асосида ўқитиш ва баҳолашни олий таълим тизимида жорий этиш муаммолари

- 82 Dr. Guzal Nurmatova.** Experience-based study of curriculum and syllabus design Uzbekistan engineering universities

ТАДҚИҚОТ

- 94 Тўлқин Маматалиев.** Замонавий таълим тараққиётида масофавий таълим имкониятлари

ТАЪЛИМДАГИ ЯГОНА ИМТИЁЗ – ФАҚАТГИНА ЯХШИ БИЛИМ БЎЛИШИ КЕРАК

Рустам ХОЛМУРОДОВ,

Самарқанд давлат университети
ректори, профессор,
Ўзбекистон Республикаси фан арбоби,
Олий Мажлис Сенати аъзоси

Бугун ташаббуслари оммалашаётган, кўпчиликка ибрат қилиб кўрсатилаётган олий таълим муассасалари кўп эмас. Бири ташаббусда фаол, бири ишланмалар тайёрлашда, стартап лойиҳалар бўйича илғорлари ҳам бор. Бироқ бу омиллар сифатли таълимни ташкил қилиш учун кифоя қилмаяпти, яъни жараёнларда муаммолар йўқ эмас. Миллий рейтинглар тузилишию ўнлаб дастурларнинг қабул қилиниши ҳам таълимдаги натижадорликни оширмапти. Хўш, нима қилмоқ керак? Аслида, қачон таълим сифатли бўлади? Олий таълим муассасаларини барқарор ривожлантиришнинг синалган формуласи борми? Таълим муассасалари зиммасидаги вазифалар ижросини таъминлашда нималарга эътибор қаратиши керак? Самарқанд давлат университети ректори, профессор Рустам Холмуродов билан суҳбатимиз айни шу каби долзарб масалалар доирасида бўлди.

— 2022 йилнинг 13 январида давлат раҳбарининг “Самарқанд давлат университети фаолиятини янада такомиллаштиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги қарори қабул қилинган эди. Унда университетни трансформация қилиш ва комплекс ривожлантириш дастурини амалга ошириш, олийгоҳ фаолиятини рақамлаштириш

ҳамда таълим жараёнига замонавий педагогик технологияларни жорий этиш каби муҳим вазифалар кўзда тутилган. Хўш, ўтган давр мобайнида таълим муассасасида айни вазифалар ижросини таъминлаш доирасида қандай ишлар қилинди?

— Шароф Рашидов номидаги Самарқанд Давлат университетининг олдида қўйилган асосий вазифалардан бири дунёнинг нуфузли университетлари рейтингидаги ўрнини яхшилашга қаратилган. Бунинг учун университетимизни нафақат таълим, балки илмий тадқиқот олиб бориладиган муассасага айлантиряпмиз. Шу билан бирга, Самарқанд Давлат университетининг жаҳондаги элита ва классик университетлар қаторига киришига эришиш, кенг қамровли илмий тадқиқотлар марказига айлантириш, жумладан, 2030 йилгача халқаро эътироф этилган ташкилотлар рейтингида биринчи 500 талик ўриндаги олий таълим муассасалари рўйхатига

киритиш борасидаги ишлар ҳам давом этмоқда. Хусусан, илмий лабораторияларни жиҳозлашда бюджетдан ташқари маблағлар ҳисобидан 34 миллиард сўм пул ажратилиб, тўлиқ янги жиҳозлар ва замонавий асбоб-ускуналар ўрнатилди, 5 та янги илмий лаборатория ташкил қилинди. Ядро-физика лабораторияси биноси таъмирланди ва замонавий асбоб-ускуналар билан жиҳозланди.

Университетнинг бюджетдан ташқари маблағлари ҳисобидан “Виварий”, “Молекуляр генетика”, “Механика” илмий лабораториялари учун янги махсус бинолар қурилди.

Халқаро эътирофларга тўхталадиган бўлсак, 2020 йилда университет QS рейтинг агентлигининг Шарқий Европа ва Марказий Осиё давлатлари университетлари рейтинги танловида қатнашиб, республикадаги 4 та олийгоҳдан бири сифатида ушбу рейтингга кирди. 2021 йили эса THE Impact Rankings рейтингда 17 йўналиш бўйича иштирок этди ва жами 20 минг олий таълим муассасасида олиб борилган ўрганишлар натижасида университет ҳам 1001+ гуруҳига лойиқ қўрилди. Ўтган йилда QS рейтинг агентлиги томонидан Самарқанд давлат университети ҳам ТОП-1000 талиқдаги Осиёнинг энг кучли университетлари қаторидан жой олди. Ҳозирда 180 дан ортиқ хорижий таълим муассасалари ва илмий марказлари билан шартномавий ҳамкорлик ўрнатилган. Айни пайтда хорижий ташкилотлар билан 7 та ҳамкорлик лойиҳа ҳамда 2 та индивидуал лойиҳалар, жумладан, АҚШнинг Массачусетс технология институти билан ҳамкорликда ядро физикасига оид UniCEN ва Европа Иттифоқи томонидан молиялаштирилган 5 та “Эразмус+Кредит мобилити” дастурлари амалга оширилди.

АҚШнинг Невада университети, Жаҳон банки, Хитой Норсвест нормал универси-

тети, МАГАТЭ ташкилоти, Германия ва Польшанинг қатор университетлари ва илмий марказлари билан ҳамкорликда жами 787 минг АҚШ доллари миқдоридаги лойиҳалар молиялаштирилди ва ҳозирги кунда “Ўзбекистонда яйловлар ва ер ости сувларини сақлаш” мавзусидаги 50 миллион евро миқдорида молиялаштирилган қўшма лойиҳани амалга ошириш бўйича келишувлар олиб борилмоқда. Исроил, АҚШ, Хитой, Корея, Туркия, Венгрия, Исландия, Россия давлатлари университетлари билан 8 та бакалавриат ва 14 та магистратура мутахассисликларида кадрлар тайёрлаш учун 2+2, 3+1, 1+1, 0,5+1,5 муддатли қўшма дастурларда таълим жараёни ташкил қилинмоқда.

— *Олиб борилаётган изланишларнинг иқтисодиёт тармоқлари билан интеграциялашуви масаласига ҳам тўхталиб ўтсангиз. Айтинг-чи, нима қилинса, тадқиқот ишлари қутилганидек самара беради?*

— Хориждаги олий таълим муассасалари асосан илмий тадқиқот билан шуғулланади. Ўзбекистонда эса бу каби тадқиқотлар алоҳида марказлар, тармоқ институтлари томонидан олиб борилади. Аслида, илмни ривожлантирадиган тадқиқот марказларига ҳам кадрларни университетлар етиштириб беради. Чунки университет – илмий тадқиқотчилар захирасини шакллантириб берувчи муассаса. Талабалар, докторантлар, изланувчилар шу ерда тарбияланади. Шу аснода илм-фанда концентрация тизими ишлайди. Иқтидорли одамларнинг бир жойда тўпланиши эса соҳадаги ўзгаришларни, тадқиқотлар самарадорлигини оширишга хизмат қилади. Фикримни бир мисол билан ифодаласам: Атом бомбаси қачон портлайди? Қачонки, муайян массив бир

жойга тўпланса. Худди шундай, илм ҳам индивидуал эмас, жамоавий бўлса, жамиятга кўпроқ фойда келтиради.

— *Аслида, илм-фандаги изланишларнинг натижадорлигини кафолатлови бирор индикатор борми?*

— Ўзбекистоннинг ўз олдига қўйган асосий мақсад инновацион илмни ривожлантиришдан иборат. Илмга асосланган иқтисодиётни ташкил этиш замирида яшаш тарзи, ҳаёт кечириш сифатини яхшилаш вазифаси турибди. Бу натижага эришишдаги энг муҳим индикатор эса халқимизнинг ўртача интеллектуал салоҳияти билан боғлиқ. Мазкур индикаторни оширмай туриб, ривожланишда сезиларли натижаларга эришиб бўлмайди. Хусусан, Европа мамлакатлари, Япония, Корея, Ҳиндистон каби давлатлар барқарор ривожланишининг асосий сабаби аҳолисининг ўртача интеллектуал салоҳияти юқори эканлигидадир. Бу вазн ўз-ўзидан юқориламайди ёки пастламайди. Бунинг учун, аввало, сифатли таълим олиб борилиши зарур. Биз ҳам ўз олдимизга айти шу вазифани қўйганмиз. Давлат раҳбари қарорида ҳам фаолиятимизнинг асосий йўналишларидан бири сифатида илмий салоҳияти юқори бўлган кадрларни тайёрлаш масаласига эътибор қаратилган.

Илмий изланишлар амалиётда самара бермаса, унга сарфланган маблағ ҳам, вақт ва энергия ҳам ҳавога учад.

Ўзбекистонда қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта ишлаш, кимё, тоғ-кон саноати, агробиотехнологиялар йўналишларида ечимини кутаётган катта масалалар бор. Мазкур соҳаларнинг долзарблигини исботлаш учун баъзи фактларни келтираман. Юртимизнинг тахминан 50 фоиз ери яйловлардан иборат. Яйловлардан фойдаланиш ҳам маълум илмий ечимларни талаб қила-

ди. Чунки яйловларимизда чўлланиш хавфи бор. Хорижлик мутахассисларнинг сўзларига кўра, уларга тегишли илмий тадқиқотлар асосида муносабатда бўлинмаса, муайян вақтдан сўнг яйловларимизни иккинчи “Орол фожиаси” кутмоқда. Тартибсиз фойдаланиш, ўзини тиклашига имкон бермаслик каби омиллар борки, уларни бугун ҳал қилмасак, эртага катта муаммолар келтириб чиқариши мумкин. Айти жиҳатлар эътиборга олиниб, институтимизда Самарқанддаги Нуробод, Қўшработ ҳудудларининг яйловлари унумдорлигини таъминлаш, ўсимликларининг озуқа бирлигини сақлаб қолиш устида изланишлар олиб борилмоқда.

Италия, Испания, Венгрия мутахассислари билан эса боғдорчилик, полизэкинлари ҳосилдорлигини ошириш бўйича ҳамкорликда ишлар амалга оширилмоқда. Тадқиқотларда аниқ натижаларга эришиш мақсадида 2021 йил 3 миллион АҚШ долларлик лаборатория усуналари ҳам сотиб олинди.

— *Сўнгги пайтда олий таълим истиқболлари хориж тажрибасини ўрганиш, хориждан мутахассисларни таклиф қилиш каби амалиётларга боғланмоқда. Сизнингча, бу қанчалик тўғри йўл?*

Шу ўринда бир ҳаётий мисолни келтирмоқчиман. Нон қачон яхши кўтарилишини биласизми? Бир куни бувим “Ўзимизнинг хамиртуруш оширмай қўйди. Уни алмаштиришимиз керак, бориб қўшнидан хамиртуруш олиб келгин”, дедилар. Худди шундай ҳар қандай илмий мактабда мавжуд тажрибаларнинг хамиртуруши мунтазам янгиланиб туриши керак. Жаҳон илмий мактабларини ўрганиш, улар билан ҳамкорликда ишлаш ва мутахассислар тайёрлаш янги хамиртуруш ноннинг яхши кўтарилишини таъминлаганидек, илмда янгиликлар қилиш, самарадорликка эришишда қўл келади. Биз шу ақи-

дага амал қилган ҳолда, япон, хитой, корейс илмий мактаблари билан ҳамкорликни йўлга қўйганмиз. Мақсад уларнинг тажрибалари билан танишиш, кераклисини ўзлаштириш, пировардида амалий тадқиқотларнинг натижадорлигини оширишдан иборатдир.

Бугун юртимизда хорижий мутахассисларни таълим жараёнига жалб қилиш амалиёти қўлланилмоқда. Бу борада университетимизнинг сиёсати бироз бошқача, яъни биз шу хорижлик мутахассиснинг китоблари, қўлланмалари, ўқув материаллари, маърузаларини онлайн платформалар орқали топишимиз, талабаларга етказишимиз мумкин. Хорижлик мутахассисларни ўқув жараёнларидан кўра кўпроқ илмий тадқиқотларга жалб қилиш уларнинг илмий мактабларини ўрганиш, тажрибаларини ўзлаштиришда ёрдам беради. Чунки илмий марказларимиз ривожланса, зарурий йўналишларда олиб борилаётган тадқиқотлар янгича ёндашувларга асосланади. Жумладан, аграр йўналишда жуда катта имкониятларимиз бор, аммо улардан фойдаланилмапти. Мана шу имкониятни кўриш, фойдаланиш, баҳолаш учун ҳам илм керак. Агар Ўзбекистоннинг аграр йўналиши дунёдаги илм ютуқлари асосида ривожлантирилса, биз нафақат тўқ яшаймиз, балки яқин қўшни давлатлар, умуман, бутун дунёни қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари билан таъминловчи давлатга айланамиз. Голландияни олайлиқ, биргина гули билан жаҳон бозорларини эгаллаб олган. Ваҳоланки, бизда ундан яхши имконият бор, фақатгина соҳа илмида дунёдан ортда қолганмиз, холос.

Яна бир тенденция, бугун бизнинг кўп-лаб тадқиқотчиларимиз дунёнинг турли мамлакатларидаги илмий марказларда таълим олишяпти. Мутахассис жалб қила олмаган илмий мактабларга ўз изланувчиларимизни жўнатяпмиз. Бундан кўзланган асосий мақсад ҳам ўша давлат илми-

даги ўзгаришларни билиш, шунга монанд тадқиқотларни шакллантиришдан иборат.

Албатта, изланишларимиз шу билан тўхтаб қолмайди. Яқин келажакда университетимиз таркибида онкология маркази очилиши режалаштирилган. Айрим касалликларни даволашда нурлантириш амалиётидан фойдаланилади. Бизда эса ядро лабораторияси бор, мазкур лаборатория негизида нурлантириш маркази иш бошлайди. Вазифамиз онкология марказини нурманбаи билан таъминлаб бериш бўлади. Шунингдек, фундаментал тадқиқот институтини ҳам ташкил қилмоқчимиз. Мазкур институт инсон ресурсларидан фойдаланиш, ишсизлик муаммоси, унинг ечими, умуман, инсон капиталидан самарали фойдаланиш масалаларини тадқиқ этади.

Мақсад университетимиз ўзак ва таркибидаги институтлар унинг тармоқлари сифатида иш юритишини таъминлашдир. Фундаментал дарслар ўқитилади, лекин институтлар асосан ихтисослик йўналишлари билан шуғулланади. Чунки фундаментал фанлар яхши ўрганилмаса, тадқиқотда самара бўлмайди. Яъни ҳар қандай татбиқий йўналиш фундаментал фанлар ёрдамига муҳтож.

— Олий таълим муассасаларида таълим сифатинини таъминловчи энг муҳим омил унинг кадрлари салоҳияти билан боғлиқ. Шу нуқтаи назардан, таълим муассасаларида профессор-ўқитувчиларни танлашда қайси жиҳатларга эътибор қаратиш жоиз?

— Тадқиқот билан шуғулланмаётган ўқитувчининг педогогик фаолияти ҳам самарали бўлмайди. Таълимда ҳам, илмда ҳам сифатни яхши мутахассисларгина амалга оширади. Сўнгги 4-5 йилда олий таълим муассасалари сони ҳаддан зиёд кўпайди. Бироқ ҳамма нарсада меъёр бўлиши керак. Бу

меъёр мактабни битираётган болаларнинг ичида олий маълумот олиш лаёқатига эга кишилардан ошса, қабул сони сифатни пасайтиради. Мен бугун мактаблар аҳволини юқори баҳоламайман. Масалан, 10 та мактабнинг нечтаси бугун мустақил таълим олиш лаёқатига эга ўқувчини тарбияламоқда? Шу сонга нисбатан университетга қабул сони юқори бўлса, олий таълимда сифат пасаяди. Биринчидан, талабалар сонининг кўп бўлиши ўқитувчи-профессор юкламасини оширади, иккинчидан, университетларнинг танлов имкониятлари камайиши абитуриентларнинг сифатли сараловига дахл қилади. Шунинг учун Шароф Рашидов номидаги Самарқанд Давлат университетининг қабул квоталарини оширишга шошилмаяпмиз. Сиртқи ва масофавий таълимдан воз кечяпмиз. Чунки бугун Ўзбекистонда масофавий таълимни ташкил қилиш учун ресурслар етарли эмас. Мени ҳайрон қолдираётган энг катта масала бу — айрим хусусий университетлар жойи, ўқитувчиси бўлмай туриб, масофадан ўқитиш учун талабаларни қабул қилаётгани бўлди. Афсуски, улар ҳам 4 йилдан кейин Ўзбекистон номидан диплом беради.

Таҷрибаларим асосида айтаман, таълимда янгиликлар қилишга шошилмаслик керак. Бунинг учун, аввало, таълим маданиятини шакллантиришимиз лозим. Биргина мисол, бугун масофавий таълим олишга, ўз устида мустақил ишлашга тайёр талаба борми ёки масофавий таълимни сифатли олиб бориш лаёқатига эга профессор-ўқитувчилар неча фоизни ташкил қилади?! Энг муҳим масала — масофавий таълимни ташкил этиш учун технологияларимиз етарлими?! Ваҳоланки, айти омилининг биттаси бўлмаса ҳам, таълимда сифат таъминланмайди.

Бугун бизга ўртамиёна таълим керак эмас. Геосиёсий вазиятларда Ўзбекистон ўзини мустақил, эркин тутиши учун аҳолининг интеллектуал салоҳияти юқори

бўлиши шарт. Бир пиёла асални бир бочка сувга аралаштирсангиз, унинг шираси қоладими? Албатта, йўқ. Таълим ҳам шундай, бугун сифатга қўл силтаб, сон учун ишланса, эртага бунинг натижаси жамият ривожига ҳам ўз асоратларини кўрсата бошлайди. Натижада, биз яхши олий таълим муассасалари билан бирга, малакали профессор-ўқитувчиларни ҳам бой берамиз. Бугун улар қўл билан санарли даражада кам. Аммо шу зайлда давом этилса, шулар ҳам йўқолиб боради, олий таълим муассасалари берадиган дипломнинг вазни йўқолади. Шундай қилиб, дипломли ишсизлар ўн каррага кўпаяди. Бизга шу керакми?

— *Олий таълим сифати ва мақомини ривожланган жаҳон андозалари даражасига етказишда қайси масалаларга эътибор қаратиш керак? Уларнинг ечимида қандай таклифларни берамиз?*

— Биринчидан, олий таълим муассасасига ўқитувчиларни ишга қабул қилиш тизими самарасиз. Назаримда, танлов тизимидан муддатли шартнома мақомига ўтмагунча олий таълим муассасалари ўқитувчисидан самарали ва масъулиятли фаолият кутиб бўлмайди. Ўқитувчиларни ишга қабул қилишда рақобатнинг деярли йўқлиги сабабли уларнинг аксарияти малакасини оширмайди, ўз устида ишламайди, бу бевосита таълим жараёнининг натижадорлигини таъминлашга тўсиқ бўлади.

Иккинчидан, республикадаги олий таълим муассасалари ва филиалларни йириклаштириш зарур. Улар жуда майдалашиб кетган. Айримларининг жойлашган ҳудудида олий таълим муассасасини ҳатто истиқболда ҳам сифатли илмий-педагог кадрлар билан таъминлашга яраша интеллектуал захира мавжуд эмас.

Учинчидан, илмий-педагогик кадрларни

тўплаш (концентрация)гина инновацион илмни ривожлантиришга имкон беради. Бу – дунё тажрибаси. Ҳозирги самарасиз тарқоқлик мавжуд илмий кадрларнинг ҳам деградациясига (интеллектуал саёзлашишига) олиб келади.

Кейинги 20 йил ичида моддий техника базаси, шу жумладан, лабораториялар ва тегишли мутахассисликдаги ўқитувчилари бор-йўқлиги, етар-етмаслиги инобатга олинмай, деярли барча олийгоҳларда турли таълим йўналишлар бўйича мутахассис тайёрлашга рухсат берилган.

Шу билан бирга, республика олий таълим муассасаларидаги таълим йўналишларини мақбуллаштириш нуқтаи назаридан хатловдан ўтказиш вақти келган.

Тўртинчидан, хусусий олий таълим муассасаларини кўпайтиришга шоммаслик керак. Бунга бирор бир нуқтаи назардан эҳтиёж ҳам йўқ. Чунки юқори малакали илмий-педагог кадрлар етишмайди, мактаб битирувчиларининг сифат кўрсаткичи юқори эмас, ҳатто давлат олий таълим муассасалари ҳам талаб даражасига чиқмаган. Бундай шароитда олий таълим муассасалари сонини кўпайтириш умумий олий таълим тизимига сифат жиҳатдан ижобий таъсир кўрсатишига шубҳа бор.

Бешинчидан, меҳнат стажига эга бўлганларни имтиёз тариқасида суҳбат орқали қабул қилиш тизимининг ижтимоий тенглик принципига мувофиқлигига эътибор қилиш керак. Қайсидир сабабга кўра, бу қоида сақланиб қолган тақдирда ҳам, бундай ваколат Давлат комиссияси ёки тест марказига берилсин. Университетни бундай ишдан

халис қилиш мақсадга мувофиқ.

Олтинчидан, магистратура ва таянч докторантурага қабул жараёнларида чет тили (инглиз, немис, француз)дан сертификат талаб қилиш тизимининг киритилишини маъқуллаймиз, лекин тизим самарадорлигини таъминлаш учун магистратуранинг жозибадорлигини ошириш керак, яъни қонунчиликда бугунги кунда жуда зарур бўлган магистр даражасидаги кадрнинг меҳнат мақомини белгилаб қўйиш зарур.

Бундан ташқари, иқтисодиётнинг юқори малакали кадрларга бўлган эҳтиёжини тўлақонли қондириш, илмий салоҳиятни ривожлантириш, олий маълумотли кадрлар селекциясининг амалга оширилишини таъминлаш учун магистратурага қабул квотасини мос равишда бакалаврият битирувчилари сонининг энг камида 30-40 фоизини ташкил этишини таъминлаш керак.

Шу билан бирга, олий таълим муассасаларида чет тили ўқитувчиларининг ойлик маошларига устама белгилаш мезони сифатида уларнинг фаолият натижаларини, яъни улар дарс ўтган гуруҳларда чет тилини ўзлаштириш даражаси билан белгилаш тизимини жорий қилиш лозим. Олий таълим муассасаларида ўқитиш тили ва шаклидан қатъи назар, талабаларга мутахассислик фанларини халқаро аҳамиятга эга бўлган чет тилида ўқитилишига рухсат бериш ва бу жараённи рағбатлантириш механизмининг жорий қилиш керак.

— Мазмунли суҳбатингиз учун раҳмат!

Садоқат МАХСУМОВА суҳбатлашди.

Рустам ХОЛМУРОДОВ билан
суҳбат видеосини кўриш учун
QR кодни сканер қилинг!

ОЛИЙ ТАЪЛИМДА ДАВЛАТ ТИЛИ: УНИНГ ЎҚИТИЛИШИ, НУФУЗИНИ ОШИРИШ, ДАВЛАТ ТИЛИДА ИШ ЮРИТИШ

Одинахон ЖАМОЛДИНОВА,

Олий ва ўрта махсус таълим вазирининг маънавий-маърифий ишлар самарадорлигини ошириш, давлат тили тўғрисидаги қонун ҳужжатларига риоя этилишини таъминлаш масалалари бўйича маслаҳатчиси, педагогика фанлари доктори, профессор

Дунёдаги қадимий ва бой тиллардан бири бўлган ўзбек тили халқимиз учун миллий ўзлик ва мустақил давлатчилик тимсоли, бебаҳо маънавий бойлик, мамлакатимизнинг сиёсий-ижтимоий, маънавий-маърифий тараққиётида ғоят муҳим ўрин эгаллаб келаётган буюк қадриятдир. Зеро, тил миллатнинг мавжудлигини белгилайдиган асосий омилдир. Миллий тил халқимизни ҳамжиҳатликда тараққиёт сари бошлайди. Халқни янада жипслашишга, миллий қадриятларни асраб-авайлашга ундайди. Тил бор экан – миллат барқарор!

Ўзбек тилига давлат тили мақоми берилганининг 33 йиллиги ҳамда 21 октябрь – Ўзбек тили байрами куни муносабати билан Давлатимиз раҳбарининг Ўзбекистон халқига йўллаган байрам табригида охириги уч йилда ўзбек тилининг давлат тили сифатида ривожланиши, жамиятимизда кенг қўлланиши ва илмий жиҳатдан тараққий этишида 2020-2030 йилларга мўлжалланган давлат тилини ривожлантириш ва тил сиёсатини такомиллаштириш концепцияси қабул қилинганлигининг алоҳида аҳамият касб этганлиги таъкидланди.

Айниқса, тилимизнинг софлигини сақлаш, унинг луғат бойлигини ошириш ва тараққий эттириш борасида муҳим натижаларга эришилганлиги эътирофи билан бир қаторда, соҳадаги долзарб вазифалар белгилаб берилди.

Тил сиёсатидаги ислохотлар боис сўнгги 4 йилда 1 та Ўзбекистон Республикаси Қонуни, 5 та Президент Фармон ва қарорлари, 10 дан ортиқ Ҳукумат қарорлари қабул қилинди.

Ўзбекистон Республикасининг 2020 йил 10 апрелда қабул қилинган “Ўзбек тили байрами кунини белгилаш тўғрисида”ги Қонуни, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 21 октябрдаги “Ўзбек тилининг давлат тили сифатидаги нуфузи ва мавқеини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ҳамда 2020 йил 20 октябрдаги “Мамлакатимизда ўзбек тилини янада ривожлантириш ва тил сиёсатини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармонлари ҳаётга татбиқ этилди.

2021 йил 1 апрелдан бошлаб Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Раҳбар кадрлар ва масъул лавозимларга таъинланадиган шахсларнинг давлат тилини билиш даражасини аниқлаш ва уларга давлат тилини билиш бўйича даража сертификати бериш тартиби тўғрисидаги низомни тасдиқлаш ҳақида”ги 52-сон қарори билан раҳбар кадрлар ва масъул лавозимларга таъинланадиган шахсларнинг давлат тилини билиш даражасини аниқлаш ва уларга давлат тилини билиш бўйича даража сертификати бериш йўлга қўйилди.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Савдо, ишлаб чиқариш ва хизмат кўрсатиш объектларига ном беришни такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 144-сонли қарорига кўра, 2021 йил апрелидан бошлаб Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университети ҳузуридаги Давлат тили асос-

ларини ўқитиш ва малака ошириш Маркази ва унинг ҳудудий бўлинмаларида “Номлаш хизмати” ташкил қилинди.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Лотин ёзувига асосланган ўзбек алифбосига босқичма-босқич тўлиқ ўтишни таъминлаш чора-тадбирлари тўғрисида” 2021 йил 10 февралдаги 61-сон қарорида белгиланган вазифалардан келиб чиқиб, вазирлик ҳузуридаги ташкилотлар, касбий таълимни ривожлантириш ва мувофиқлаштириш ҳудудий бошқармалари ҳамда академик лицей, профессионал ва олий таълим муассасаларида лотин ёзувига асосланган ўзбек алифбосида иш юритиш амалиёти тўлиқ жорий қилинди.

Ўтган давр мобайнида олий таълим муассасаларидаги мавжуд 2300 та пешлавҳа, 559 та реклама воситалари, 479 та эълон, 1552 та ахборот матнлари лотин ёзувига асосланган ўзбек алифбосида ифодаланди.

Соҳа учун малакали кадрларни тайёрлаш

Бугун олий таълим муассасаларида Филология ва тилларни ўқитиш: ўзбек тили, Ўзбек тили ва адабиёти, Таржима назарияси ва амалиёти (тиллар бўйича), Компьютер лингвистикаси, Амалий филология бакалавриат таълим йўналишларида:

Лингвистика (ўзбек тили), Ўзбек тили ва адабиёти, Адабиётшунослик: ўзбек тили, Матншунослик ва адабий манбашунослик (ўзбек тили) Фольклоршунослик ва диалектология магистратура мутахассисликларида замонавий технологиялар асосида ҳар томонлама чуқур билим ва малакага эга мутахассислар тайёрланмоқда.

Сўнгги икки йилда Таржима назарияси ва амалиёти (тиллар бўйича) бакалаврлар, Фольклоршунослик ва диалектология магистратура мутахассисликлари, “Компьютер лингвистикаси”, “Амалий филология” йўналишларида кадрлар тайёрлаш тизимининг йўлга қўйилиши давлат тилининг халқаро

майдондаги нуфузини оширишга, унинг замонавий ахборот технологиялари ва коммуникацияларига фаол интеграциялашувини таъминлашга қаратилганлиги билан аҳамиятлидир.

2022/2023 ўқув йилида мазкур йўналишларда 20 мингдан ортиқ талабалар таҳсил олмоқда:

Бакалавриат:

- Филология ва тилларни ўқитиш: ўзбек тили – 6 022 нафар;
- Ўзбек тили ва адабиёти – 11 626 нафар;
- Ўзга тилли гуруҳларда ўзбек тили – 350 нафар;

- Амалий филология – 269 нафар;
- Компьютер лингвистикаси – 77 нафар;
- Матншунослик ва адабий манбашунослик (ўзбек тили) – 123 нафар;
- Таржима назарияси ва амалиёти (тиллар бўйича) – 306 нафар.

Магистратура:

- Лингвистика: ўзбек тили – 457 нафар;
- Адабиётшунослик: ўзбек тили – 366 нафар;
- Ўзбек тили ва адабиёти – 431 нафар;
- Компьютер лингвистикаси – 60 нафар;
- Матншунослик ва адабий манбашунослик (ўзбек тили) – 43 нафар.
- Фольклоршунослик ва диалектология – 32 нафар.

Таълим ташкилотларида давлат тилини ўқитиш тизимини янада такомиллаштириш, унинг илм-фан тили сифатидаги нуфузини ошириш бўйича устувор йўналишдан келиб чиқиб, республикамиздаги 91 та олий ўқув юртларида Ўзбек тили ва адабиёти кафедралари ташкил қилинди. Уларда 886 нафар

профессор-ўқитувчи талабаларга таълим бермоқда. Шундан 115 нафари фан доктори (DSc), 235 нафари фалсафа доктори (PhD), 248 нафари катта ўқитувчи, 288 нафари ўқитувчи сифатида фаолият олиб бормоқда.

2020–2030 йилларда ўзбек тилини ривожлантириш ва тил сиёсатини такомиллаштиришнинг асосий йўналишларида кафедралар сонини 2023 йилда – 114 та, 2025 йилда – 120 та, 2027 йилда – 130 та, 2030 йилда – 140 тага ошириб бориш белгиланган.

Ташкил этилган кафедраларда ўзбек тили, давлат тилида иш юритиш, нотиклик маданияти, амалий ўзбек тили, ўзбек тилининг соҳада қўлланилиши фанлари ўқитиб келинмоқда. Бундан кўзланган асосий мақсад бўлажак мутахассисларни ўзи фаолият олиб борадиган соҳада давлат тилида иш юритишга тайёрлашдан иборат.

Топшириқ ижроси бўйича вазирликнинг 2020 йил 30 июндаги 357-сон буйруғи билан олий таълим муассасалари намунавий ўқув режасига ўзбек тилининг соҳада қўлланилиши фани киритилди. Намунавий фан дастури тасдиқланди, соҳаларга йўналтириб ўқитишга оид ўқув-методик қўлланмалар ишлаб чиқилди.

Ўқув-методик таъминот

Олий таълим муассасаларининг ахборот-ресурс марказлари, ташкилотлар ва бошқа кутубхоналар лотин ёзувига асосланган ўзбек алифбосидаги адабиётлар билан босқичма-босқич бойитиб борилмоқда.

2022 йил якунлари бўйича таҳлиллар шунини кўрсатадики, давлат олий таълим муассасалари ахборот-ресурс марказларида мавжуд ўзбек тилидаги ўқув ва илмий адабиётлар 1 346 756 номда 11 167 543 нусхада бўлиб,

268 080 номда 2 274 382 нусхаси (19 %) лотин алифбосида,

1 078 676 номда 8 893 161 нусхаси (81 %) кирилл алифбосида.

Таълим муассасалари томонидан ўқув қўлланмалар ва бошқа адабиётлар лотин ёзувига асосланган ўзбек алифбосида босқичма-босқич нашр этиб борилмоқда.

Охириги 3 йилда бакалаврият таълим йўналишлари ва магистратура мутахассисликлари бўйича жами 4 206 номда (шундан, дарслик 1 418 та, ўқув қўлланма 2 788 та) ўқув адабиётлари нашр этишга тавсия этилди. Уларнинг 3 120 номдагиси (74 %) (дарслик –

1 013 та, ўқув қўлланма – 2 107 та) лотин ёзуви-га асосланган ўзбек алифбосида нашр этили-ши белгиланган.

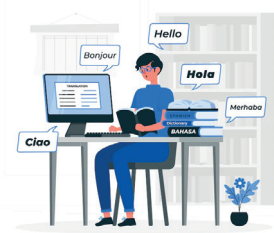
Ўзбек тили ва адабиёти фанларига оид 47 та дарслик, 38 та ўқув қўлланма, 22 та ўқув ва изоҳли луғатлар яратилди.

Ўзбек тили бўйича билимларни баҳолаш тизимини такомиллаштириш устида иш олиб борилди. Талабаларнинг ўзбек тили бўйича билимларини баҳолашнинг амалда-ги тизими АҚШ, Германия, Россия, Англия, Хитой, Корея каби мамлакатларнинг ҳамда ўзбек тилини хорижликларга ўргатиш бўйича тўпланган тажрибалардан, шунингдек, чет мамлакатларда яратилган дарслик ва ўқув қўлланмалар методикасида акс этган илғор қарашлардан фойдаланиб, танқидий кўриб чиқилди. Республикамиз узлуксиз таълим тизими босқичлари битирувчилари

учун белгиланган талаблар халқаро стан-дартларнинг A1, A2, B1, B2, C1, C2 даражала-рига мос ҳолда такомиллаштирилди. Ушбу дастурнинг асосий мақсади талабаларнинг ўзбек тилида тинглаб тушуниш, гапириш, ўқиш ва ёзиш кўникмаларини ривожлан-тиришга, талабаларни қуйи босқичда эгал-ланган B2 даражадаги билимларини умум-лаштириб қўллаш олиш орқали нутқнинг лексик, морфологик ва синтактик қури-лишларидан, синонимик вариантлардан нутқ вазиятига мос равишда фойдаланиш ва C1 даражага чиқишга қаратилди.

Профессор Х.Мухитдинованинг “Ўзбек ти-лини иккинчи тил сифатида ўқитиш методи-каси” деб номланган китобига ўзбек тилидан эгалланган билим, кўникма ва малакаларни баҳолаш мезонлари ва тартиби алоҳида мо-дуль сифатида киритилди.

Давлат тилида иш юритиш асосларини ўқитиш ва малака ошириш

Вазирлар Маҳкамасининг 117-сонли қарори билан Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университети ҳузуридаги Давлат тилида иш юритиш асосларини ўқитиш ва малака ошириш маркази ва унинг 13 та ҳудудий бўлинмалари фаолият олиб бормоқда. Ҳудудий бўлинмалар олий таълим муассасалари (ҚҚДУ, АнДДУ, БухДУ, ГулДУ, ЖизДПИ, НавДПИ, НамДУ, СамДУ, ТерДУ, ТВЧДПИ, УрДУ, ФарДУ, ҚарДУ)да жойлашган.

Марказ томонидан хорижлик фуқаролар учун ташкил этилган ўқув курсларида Афғонис-тон (61 нафар), Туркия (22 нафар), Туркменистон (2 нафар), Франция (1 нафар), Италия (1 на-фар), Нигерия (1 нафар), Россия (2 нафар) фуқаролари ўзбек тили қизиқиш билан ўргандилар.

Марказ ва ҳудудий бўлинмаларда фуқаролиги бўлмаган шахслар учун давлат тилини би-лиш даражасини аниқлаш ва сертификат бериш тизими ҳам йўлга қўйилган.

Ўқув ва изоҳли луғатлардан миллий тил корпусига

Ўтган қисқа давр мобайнида олий таълим муассасаларининг про-фессор-ўқитувчилари, соҳа мутахассислари томонидан изоҳли, ўқув ва турли соҳага оид терминологик луғатларнинг яратилиши борасида катта қадам ташланди. Жумладан, Ижтимоий-сиёсий терминларнинг қисқача изоҳли луғати, Банк-молия терминларининг изоҳли луғати, Халқаро муносабатларга оид терминларнинг изоҳли-иллюстратив луғати, Жисмоний тарбия ва спорт атамаларининг

изоҳли луғати, Ўзбек рақси терминларининг изоҳли луғати, Ташкилот, корхона ва муассаса номларининг изоҳли-тавсифий луғати, Корпус лингвистикаси атамаларининг қисқача изоҳли луғати, Ўзбек халқ паремаларининг синонимик луғати, Новвойчилик терминларининг изоҳли луғати ва ҳоказолар яратилди.

Агар дунё тан олган тилларнинг ривожланишига эътибор берсак, баъзи тиллар бундан ярим-бир аср олдин ўз миллий тил корпусларини яратганига гувоҳ бўламиз. Улар мукамаллик даражаси ва матнни илмий қайта ишлаш имконияти билан фарқ қилувчи ўзининг миллий корпусига эга.

Тил корпусининг оддий луғат ёки электрон кутубхонадан ажратиб турадиган жиҳати, ундан бир сўзнинг қўлланадиган барча соҳалари ва у ҳақидаги маълумотларни қисқа муддат ичида амалий мисоллари билан топиш имкониятининг берилишидир. Бунда нафақат вақт тежалади, балки ҳар бир мутахассислик учун энг керакли маълумотларни тезда саралаш имконияти яратилади.

“Ўзбек тилига оид барча илмий, назарий ва амалий маълумотларни ўзида жамлаган электрон кўринишдаги ўзбек тили миллий корпусни яратиш” мавзусидаги амалий лойиҳа доирасида иш олиб бораётган Самарқанд давлат университети илмий жамоаси шу кунгача яратилган мавжуд тил корпусларни таҳлил қилиш, илмий тадқиқот ишларини ўрганиш, ўзбек тили миллий корпусини лойиҳалаш, ўзбек тили матнларини қайта ишлаш, ўзбек тили миллий корпусини шакллантирувчи дастурий таъминот яратиш ва уни синовдан ўтказиш, корпус асосида тилшунослик тадқиқотлари учун дастурий воситалар ишлаб чиқиш, сайланма матнлар асосида кичик корпуслар яратиш каби вазифалар устида иш олиб бормоқда.

Ҳозирги вақтда интернет тармоғига Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университети илмий жамоаси томонидан яратилган <http://uzschoolcorpara.uz/> деб номланган ўзбек тилининг таълимий корпуси жойлаштирилган ва босқичма-босқич такомиллаштириб борилмоқда.

Хорижда ўзбек тилини ўрганиш истаги ортмоқда

Бугун ер юзида ўзбек тилида сўзлашадиганлар сони 50 миллионга етди. Дунёнинг 60 га яқин университетлари ҳамда Ўзбекистоннинг чет эллардаги ваколатхона/элчихоналари ҳузуридаги ўзбек тили ва маданияти марказларида ўзбек тили ва адабиёти ўрганилмоқда. Улар ўзбек тилини ўрганиш орқали маданиятимиз, тарихимиз, анъаналаримиз ва урф-одатларимизни ўрганишга қизиқиш билдирмоқда.

Жумладан, республикаимиз илмий жамоатчилиги томонидан хорижий мамлакатларда ўзбек тили ва адабиёти бўйича илмий тадқиқот олиб бораётган олимлар билан илмий алоқалар йўлга қўйилган. Жумладан, 14 та хориж давлатларида яшайдиган 81 нафар мутахассис билан мунтазам ҳамкорлик қилиб келинмоқда.

Халқаро дастурлар доирасида АҚШ Мадааний алоқалар ва мулоқот дастури, АҚШ Асосий гуманитар фанлар ва талабалар илмий кўникмаларини ошириш дастури, АҚШ Мичиган университети, АҚШ Колумбия университети, Берлин Ҳумболдт университети, Англия Оксфорд университети, Токио хорижий тиллар университети, Ломоносов номидаги

Москва давлат университети Осиё ва Африка мамлакатлари институти, Ҳиндистон Жамия Миллия университети Ўзбек тили маркази, Анқара университети, Анқара Ҳожи Байрам Вели университети, Туркия Афён Кожатепа университети, Туркия Ушак университети, Мухтор Ауезов номидаги Адабиёт ва санъат институти олимлари билан ўзбек тили ва адабиётини ўрганиш бўйича олиб бораётган илмий тадқиқот ишларида илмий ҳамкорлик йўлга қўйилган.

Ўзбек тилини ўрганиш ва унинг турли аспектларини тадқиқ қилишга қаратилган илмий изланишлар билан бир қаторда, ўзбек тилини ўрганиш истагида бўлган хорижлик фуқаролар, айниқса, ёшларнинг сони ошиб бормоқда. Буни Ўзбекистонда жойлашган олий таълим муассасаларида таҳсил олаётган хорижий фуқаролар учун Ўзбек тилида нотиклик санъати республика кўрик танлови ҳамда жорий йилда илк маротаба ўтказилган Ўзбек тили ва адабиёти бўйича халқаро фан олимпиадаси мисолида кўришимиз мумкин.

Республикамиздаги олий таълим муассасаларида таҳсил олаётган 5 мингга яқин хорижлик фуқароларнинг кўпчилигини Россия Федерацияси, Жанубий Корея, Хитой Халқ Республикаси, Ҳиндистон, Покистон, Афғонистон, Қозоғистон, Туркменистон, Тожикистон Республикаларидан келган ёшлар ташкил этмоқда. Шунингдек, АҚШ, Германия, Буюк Британия, Монголия, Италия, Туркия, Исроил, Саудия Арабистони, Арманистон, Малайзия, Грузия, Украина, Озарбайжондан юртимизга келиб олий ўқув юртларида ўқиётган ёшлар сони ортиб бормоқда.

Чет эллик ёшларнинг ўзбек тилига бўлган қизиқишини ошириш ва уларни қўллаб-қувватлаш мақсадида илк маротаба ўтказилган Ўзбек тили ва адабиёти бўйича Халқаро фан олимпиадасида хорижий ва мамлакатимиздаги олий таълим муассасаларида таҳсил олаётган хорижий давлат фуқароси бўлган

(миллати ўзбек бўлмаган) бакалавр босқичи талабалари иштирок этди. Халқаро олимпиадага 10 га яқин давлатдан, чунончи, Жанубий Корея, Россия, Туркия, Афғонистон, Қозоғистон, Тожикистон, Япониядаги олий таълим муассасаларида ўқиётган ва ўзбек тилини ўрганаётган талабалар муваффақиятли иштирок этди.

Хорижда ўзбек тилини ўргатиш марказлари фаолиятини қўллаб-қувватлаш мақсадида уларга зарур ўқув-услубий қўлланмаларни, ўзбек адибларининг асарларини ва маданий мерос намуналарини Ўзбекистон Республикаси Ташқи ишлар вазирлиги орқали етказиш тизими йўлга қўйилди.

Охириги 5 йилда хорижликларга ўзбек тилини ўргатиш бўйича чоп этилган 5 та дарслик, 7 та ўқув қўлланма, 16 та услубий қўлланма, 5 та ўзбек тилини интенсив ўргатувчи дастурлар (Корпус лингвистикаси номли ўқув-услубий қўлланма, компютернинг MS Word, MS Power Point, MS Excel, Ispring, Autoplay каби дастурлари асосида “Услугунослик” номли электрон ўқув-методик мажмуа), мультимедиа воситалари, 30 дан ортиқ бадиий адабиётлар ҳамда Алишер Навоий асарларига ишланган миниатюралар юборилди. Шунингдек, ўзбек адибларининг чет тилларига таржима қилинган асарлари оммалаштириб борилмоқда.

Хорижий мамлакатларда ўзбек тили ва адабиёти бўйича илмий тадқиқот олиб бораётган олимларнинг илмий изланишлари хулоса ва натижалари Ўзбекистон илмий жамоатчилигига маълум қилиб борилмоқда. “Ўзбек тили тараққиёти ва халқаро ҳамкорлик масалалари”, “Ўзбек тили тадқиқи ва таълими муаммолари”, “Алишер Навоий ва XXI аср”, “Шарқу Ғарб Ренессанс адабиёти: Навоий ва Шекспир”, “Компьютер лингвистикаси: муаммолар,

ечим ва истиқболлар” каби мавзулардаги халқаро конференцияларда Озарбайжон, Қозоғистон, Қирғизистон, Тожикистон, Туркия, Афғонистон Республикаларининг нуфузли университетлари, Россия фанлар

академиясининг олимлари томонидан туркий тилларни ривожлантириш борасида олиб борилаётган тадқиқот ишларининг натижалари кенг илмий жамоатчиликка етказилди.

Таклиф ўрнида

Соҳада амалга оширилатган ишларни янада такомиллаштириш ва натижадорлигини таъминлашда қуйидаги вазифаларни амалга ошириш долзарб ҳисобланади:

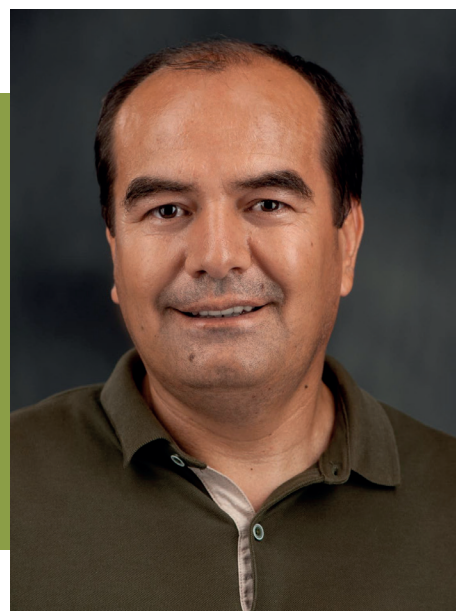
- ўзбек тили кафедралари мавжуд бўлмаган олий таълим муассасаларида мазкур кафедралар фаолиятини Олий ва ўрта махсус таълим вазирининг 2017 йил 28 апрелдаги 267-сонли буйруғи билан тасдиқланган Тартибга асосан ташкил этиш ҳамда ушбу кафедраларни салоҳиятли илмий-педагогик кадрлар билан тўлдириш чораларини кўриш;
- кафедра профессор-ўқитувчиларининг илмий салоҳиятини ошириш мақсадида тегишли ихтисосликларда диссертациялар (PhD/DSc) ҳимоялари сонини кўпайтириш, соҳа бўйича профессор-ўқитувчилар, тадқиқотчиларнинг нуфузли хорижий илмий-техник базаларда индексацияланувчи илмий журналларда илмий мақолаларини нашр этиш ҳамда Давлат илмий дастурлари доирасида бажарилаётган лойиҳалардаги иштирокини қўллаб-қувватлаш;
- вазирлик ҳузуридаги ташкилотлар, таълим муассасалари муассаслигидаги босма оммавий ахборот воситаларини лотин ёзувига асосланган ўзбек алифбосига тўлиқ ўтказиш чоралари кўриш;
- хорижий мамлакатлар университетларида ташкил этилган ўзбек тилини ўргатувчи курслар учун ўзбек тили ва маданиятини тарғиб қилувчи тарғибот материаллари ҳамда ўқув-методик адабиётлар ва уларнинг мобил иловаларини яратиш;
- олий таълим муассасалари профессор-ўқитувчилари, илмий тадқиқотчилар томонидан илмий ва бадиий адабиётлар, дарсликларни давлат тилидан бошқа тилларга ҳамда бошқа тиллардан ўзбек тилига таржима қилиш ишларини кенг йўлга қўйиш ва таржималарни оммалаштириш механизмларини такомиллаштириш.

Одинахон ЖАМОЛДИНОВА билан
суҳбат видеосини кўриш учун
QR кодни сканер қилинг!

ИЛМ-ФАН ШУНЧАКИ РИВОЖЛАНМАЙДИ, У МУАММОГА ЕЧИМ ТОПАДИ

Отабек НАЙИМОВ,

АҚШнинг Кент Университети Фулбрайт дастури тадқиқотчиси, сиёсий фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD)

Илмий изланиш машаққатли, шу билан бирга, завқли жараён. Маълум муаммо ечими устида бош қотирилади, ойлар, керак бўлса, йиллар давомида изланилади. Юзлаб, минглаб манбалар билан ишлаш асносида топилган ечимнинг тадқиқотчига берадиган қувончи эса чек-чегара билмайди. Эътиборлиси, илмий фаолиятни олиб бориш, ташкил қилиш ва натижадорлигини таъминлашда нафақат ҳар бир изланувчи ва олий таълим муассасаларининг, балки давлатларнинг ҳам ўз тажрибаси, йўли бор. АҚШнинг Кент Университети Фулбрайт дастури тадқиқотчиси, сиёсий фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD) Отабек Найимов билан суҳбатимиз давомида халқаро илмий фаолият жараёни билан яқиндан танишдик.

— Бошқа соҳаларда кўзга ташланаётгани каби, фан-таълим йўналишида ҳам бир қанча ижобий ўзгаришлар амалга ошмоқда. Аммо ютуқлар – ўзимизники. Суҳбатимизни таълим тизимимиздаги айрим кўзга кўринар-кўринмас етишмовчиликлар ҳақидаги савол билан бошламоқчиман. Ўзбекистондаги олий таълим муассасаларида илмий фаолиятни

ташкил қилиш, олиб бориш, бу борадаги халқаро ҳамкорликни йўлга қўйишда қандай камчиликларга йўл қўйилмоқда? Аслида, бундай фаолият қандай талабларга жавоб бериши керак?

— АҚШ олий таълим тизимининг энг улкан ютуқларидан бири – бу мамлакат университетларининг (хусусий ва давлат) муҳим тадқиқот марказларига айланганидир. Бу ерда тадқиқотлар ниҳоятда ихтисослашганлиги билан ажралиб туради. Яъни одатда қандайдир мавҳум ёки умумий мавзулардан кўра биз реал ҳаётда дуч келаётган ёхуд муайян бир соҳани янада ривожлантириш учун тўсиқ бўлган муаммо ва масалаларнинг аниқ илмий ечимини топишга қаратилган тадқиқотлар устунлик қилади. Иқтисодиёт ва илм-фаннинг узвий боғлиқлиги ҳамда бизнеснинг илмга кучли таъсири Америка университетларини бошқа мамлакатлар

университетларидан фарқли равишда жаҳоннинг етакчи тадқиқот ва ақлий марказларига айлантира олди. Бунда бир қатор омиллар мавжудки, улар илмий тадқиқотнинг сифати ва барқарорлигини таъминлаб бермоқда. Буларга том маънодаги академик мустақиллик, танқидий фикрлаш, сўз эркинлиги, университетлар ташкилий асосларининг мустаҳкамлиги, тадқиқотни муносиб рағбатлантириш, бой кутубхоналар ҳамда техник салоҳиятнинг юксаклиги каби омилларни киритиш мумкин.

Мен бугунги кунда Фулбрайт дастури доирасида илмий тадқиқот олиб бораётган Кент Университетида (Kent State University) олимлар самарали тадқиқот олиб боришлари учун деярли барча имкониятлар мавжуд. Бу ерда кафедра олимлари тадқиқот олиб боришади ва тадқиқотлар муносиб даражада молиявий жиҳатдан рағбатлантирилади. Масалан, кафедрада фаолият юритаётган олимнинг ўқув юklamалари жудаям оз, 2 ва 3 формуласи асосида, яъни биринчи семестрда 2, иккинчи семестрда эса 3 пара дарс ўтиб беради, холос. Шу боис кафедра олими ўзининг кўп вақтини илмий тадқиқотга ажрата олади. Тадқиқот университетларида олимларнинг етук мутахассис сифатида ўсиши ҳамда юқори илмий натижаларга эришиши у олиб бораётган тадқиқотнинг кўлами ва сифатига боғлиқдир.

Бундан ташқари, илмий унвонлар беришда олимлар чоп этаётган илмий журналларнинг сифати ҳам ҳал қилувчи аҳамиятга эга. Аксарият номдор илмий журналлар “double blind peer-reviewed” жараёнининг синчков текширувидан ўтган илмий ишларнигина чоп этади. Бунинг маъноси шундан иборатки, тадқиқотчининг илмий мақоласи энг камида икки

нафар соҳа мутахассисига аноним тарзда тақдим этилади ва уларнинг берган хулосасига кўра мақола чоп этилиши ёки этилмаслиги мумкин.

АҚШнинг аксар тадқиқот журналлари турли йўналишлардаги тадқиқотларни университетларнинг Институциявий Кузатув Кенгаши (Institutional Review Board) томонидан текширувдан ўтказишни талаб қиладики, бунда тадқиқотнинг ахлоқий ва академик меъёрларга жавоб бериши, плагиатнинг бор ёки йўқлиги каби жиҳатлар ўрганилади. Шу нуқтаи назардан, бугунги кунда АҚШ Федерал ҳукумати барча университетларда Институциявий Кузатув Кенгашларининг фаолият юртишини шарт қилиб қўйганлиги эътиборга моликдир.

Бир сўз билан айтганда, АҚШ университетларидаги илмий тадқиқотларда академик меъёрларга катта аҳамият берилади. Бу мамлакатнинг тадқиқот масканларида илмий сохтакашлик, бюрократик ва сунъий тўсиқларни яратиш, гуруҳбозлик каби иллатларга дуч келмайсиз. Афсуски, бу каби иллатлар мамлакатимизда ҳақиқий илмий тадқиқотнинг ривожланишига ҳали-қануз ғов бўлиб келмоқда.

— Бугунги меҳнат бозори жадал ўзгариб, талаблари эса мунтазам кўпайиб бормоқда. Айтинг-чи, айти талабларга жавоб берадиган, юқори малакали кадрлар тайёрлаш жараёнини сифат жиҳатдан янги босқичга кўтариш учун олий таълим тизимида нималарга эътибор қаратилиши керак?

— Ўзбекистонда сўнгги пайтларда олий таълим тизимини ислоҳ қилиш масаласига жиддий эътибор қаратилмоқда.

Кўплаб нуфузли университетларнинг тажрибаси ўрганилмоқда. Бу, албатта, қувонарли ҳол. Шу билан бир қаторда, эътиборингизни баъзи бир масалаларга қаратишни истардим.

Назаримда миллий таълим тизимида эътибор қаратишимиз керак бўлган иккита энг муҳим жиҳат мавжуд. Биринчиси, илк мактаб йиллариданоқ ёшларни танқидий фикрлашга ўргатишимиз керак. Миллий таълим тизими ёшларни мустақил ва танқидий фикрлашга, уларнинг онгида ўзига ишонч ҳиссини кучайтиришга ҳамда ўз фикрини эркин ифода этишга хайрихоҳ бўлиши керак. Биз шу ишни қиялпимизми ёки йўқми деган саволга ўзимиз холис ва адолатли жавоб берайлик...

Иккинчидан, талабаларда ўз устида мустақил ишлаш кўникмасини шакллантириш зарур. АҚШдаги университетларда талабаларнинг доимо бирор иш билан машғуллиги, айниқса, кутубхоналарда ўз устида ишлаши, кўплаб китоб ва мақолалар мутолааси билан бандлигига гувоҳ бўламан. Замонавий таълим тизими, асосан, талабалар ўз устида кўпроқ ишлашларини назарда тутди.

— *Жаҳон олий таълим муассасаларида илмий фаолиятни ташкил этишда қандай замонавий тенденциялар кузатилмоқда? Мутахассис сифатида уларнинг ижобий ва салбий жиҳатларини қандай баҳолайсиз?*

— АҚШдаги университетларнинг илмий фаолияти анчайин ўзига хослиги билан ажралиб туради. Бу ердаги барқарор илмий тенденциялардан бири илгари ҳеч ким қўл урмаган мавзуларда тадқиқот қилишга интилишдир. Бу мавзулар ниҳоятда ихтисослашган бўлиб, умумийлик ва сийқаси чиққан мавзу-

лардан қочилади. Тадқиқотлар одатда баёнчилик тарзидаги диссертацион изланишлар эмас, балки аниқ илмий назарияларга, ижтимоий сўров, математик моделлар ҳамда турли хилдаги кэйсларга асосланади.

Шунингдек, Америка университетларида улкан илмий ресурслар мавжудки, уни бошқа давлатлар билан солиштириб бўлмайди. Масалан, сиз университети-нгиз кутубхонасига бирор китобни сўраб мурожаат қиласиз. Агарда у китоб бўлмаса, кутубхона сиз яшаб турган штатдаги барча университет ва давлат кутубхоналарига ягона тармоқ орқали боғланиб, сиз сўраган китобни топишга ҳаракат қилади, агарда шунда ҳам топилмаса, федерал даражадаги барча кутубхоналар билан боғланади ва сиз истаган манбани қисқа фурсатларда топиб беради. Бу каби ёндашув, мамлакат бўйлаб турли хил бой ахборот-ресурс марказларининг мавжудлиги, илмга бўлган ҳурмат ва эътибор, албатта, ҳавас қилгулик даражададир. Мен Американи кутубхоналар мамлакати деб атаган бўлардим ва кутубхона маданиятини айнан бу мамлакатдан ўрганиш керак, деб ҳисоблайман. Кутубхоналар Америка қудратининг ўзига хос таъинч устунларидан биридир.

— *Ўзбекистондаги олий таълим муассасалари фаолиятини ташкил этиш, самарадорлигини ошириш борасида қандай таклифларни билдарасиз?*

— Ўзбекистондаги олий таълим муассасалари фаолиятини самарали ташкил этиш учун бир қатор ишларни амалга ошириш зарур. Аввало, университетларнинг тараққиёт стратегияси, миссияси, аниқ устувор мақсад ва вазифалари бўлиши лозим. АҚШдаги барча университет-

ларнинг ошкор қилинган аниқ миссияси ва устувор йўналишлари мавжуд бўлиб, улар университетларнинг қисқа ва узоқ муддатдаги тараққиёт йўналишини белгилаб беради.

Яна бир жиҳатга эътиборингизни қаратмоқчиман. Мамлакатимиздаги университетларнинг институциявий-ташкилий асосларини мустаҳкамлаш шарт. Университет, унда мавжуд бўлган ташкилотлар, уюшмалар, ассоциациялар ҳамкорлигида умумбошқарув асосида фаолият юритиши ўз тасдиғини топган самарали бошқарув усулидир. Университетнинг тараққиёти маълум шахсларга боғланиб қолиши керак эмас. АҚШ университетларида, хусусан, Кент университетида ҳам *academic collective bargaining* номли тушунча мавжуд бўлиб, у бугунги кунда тобора ривожланиб бораётган университетларни Академик жамоавий келишув орқали самарали ва адолатли бошқаришни англатади. Бу ердаги кўплаб университетларнинг устувор тараққиёт стратегиясида институциявий барқарорликни таъминлаш энг муҳим вазифалардан бири этиб белгиланган. Академик жамоавий келишув, шунингдек, факультетлар томонидан ўтилаётган фанларнинг барқарорлигини, илмий фаолиятни ҳамда ривожланиш истиқболларини белгилашда катта аҳамиятга эгадир.

Яна бир долзарб масала. Ўзбекистондаги университетларнинг жозибдорлигини ошириш, талабаларнинг шахсий ва касбий жиҳатдан янада юксалиши учун олий таълим муассасаларининг кампус ҳаётини жонлантириш ниҳоятда муҳим масаладир. Америкадаги университетларнинг кампус ҳаёти ўта жўшқин, қизиқарли ва фойдали тадбирларга, қўшимча машғулоти тўғарак-

ларга ниҳоятда бойдир. Университет кампусларида ҳаёт қайнайди, турли маданий, профессионал, спорт тадбирлари талабаларнинг етук кадр бўлиб етишишида катта аҳамиятга эгадир. Албатта, бу ўринда талабалар ўз-ўзини бошқарув маданияти ҳам ривожланган бўлиши лозим. Бизнинг университетлардаги кампус ҳаёти эса ўта формал ва зерикарли бўлиб, талабалар асосан “фақатгина дарсга келишади ва дарсдан сўнг уй-уйларига равона бўлишади”, мавжуд айрим тадбирлар ҳам, афсуски, аксарият ҳолларда расмийчилик хусусиятига эга бўлиб қолмоқда.

Америкадаги ҳар бир университетнинг бир неча ўн йилликлар давомида шаклланиб келган ўзига хос ва такроланмас урф-одатлари, анъаналари, ҳаттоки асрлар давомида муқим турган тарихий бинолари мавжуд. Ўз ўтмишига бу каби ҳурмат, анъаналарни эъзозлаш ва кейинги авлодларга етказиш Америкадаги олий таълим муассасаларининг жозибадорлиги ва барқарорлигини таъминлаб турган омиллардан бири ҳисобланади. Шу маънода, охириги йилларда мамлакатимиздаги бир қатор университетлар биноларининг ўзгариб тураётганлиги, кўчди-кўчдилар таълим сифати ва университетларнинг тараққиёт истиқболларига маънан салбий таъсир кўрсатмоқда, деб ўйлайман.

— *Мазмунли суҳбат учун раҳмат!*

Садоқат МАХСУМОВА суҳбатлашди.

ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИГА ЎҚИШГА КИРИШ УЧУН ИМТИЁЗЛАР БЕРИШ БЎЙИЧА МИЛЛИЙ ВА ХОРИЖИЙ ТАЖРИБАНИНГ ҚИЁСИЙ ТАҲЛИЛИ

Олий таълимни ривожлантириш тадқиқотлари ва илғор технологияларни татбиқ этиш маркази томонидан норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни хатловдан ўтказиш, таҳлил қилиш асосида аниқландики, ҳозирги кунга қадар республика олий таълим муассасаларига ўқишга киришда **60 дан ортиқ** ҳужжатлар билан абитуриентларга **44 та имтиёз** жорий этилган.

Ўзбекистон Республикаси давлат олий таълим муассасаларига ўқишга қабул қилиш жараёнларини мувофиқлаштириш бўйича Давлат комиссиясининг 2022 йил 29 декабрдаги 10-сон баёнига 2-илоvasи билан тасдиқланган **Давлат олий таълим муассасаларига кириш учун берилган имтиёзларнинг ягона РЕЕСТРИ**да **41 та** имтиёз келтирилган. Бироқ норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар таҳлили имтиёзлар сони **44 та** эканлигини кўрсатмоқда.

Хусусан, 2020 йил 6 ноябрдаги Ўзбекистон Республикаси Президентининг “**Ўзбекистоннинг янги тараққиёт даврида таълим-тарбия ва илм-фан соҳаларини ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида**”ги ПФ-6108-сон Фармони билан умумтаълим муассасаларида фаолият юритаётган ва олий педагогик маълумотга эга бўлмаган ўқитувчиларга 2021/2022 ўқув йилидан бакалавриятнинг сиртқи таълим шакли бўйича алоҳида мақсадли қабул параметрлари ажратилиши белгиланган

Мазкур имтиёзлар ўз мазмун-моҳияти ва хусусиятидан келиб чиқиб, қуйидагича фарқланади:

имтиҳонсиз, қўшимча давлат гранти асосида ўқишга кириш учун асос бўлувчи	15 та
имтиҳонсиз, контракт асосида ўқишга кириш учун асос бўлувчи	4 та
фақат битта фан имтиҳонидан озод этишга асос бўлувчи	5 та
тўпланган баллга балл қўшиб берувчи	2 та
қўшимча квота доирасида имтиҳонда иштирок этишга асос бўлувчи имтиёзлар	13 та
2022/2023 ўқув йилидан бошлаб қучга кирган имтиёзлар	5 та

бўлса, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 6 июлдаги **“Республика олий таълим муассасаларига талабалikka қабул қилинган иқтидорли ёшларни янада қўллаб-қувватлаш чора-тадбирлари тўғрисида”**ги ПҚ-5172-сон Қарори билан *Президент грантига даъвогар бўлган абитуриентлар* давлат гранти асосида ўқишга қабул қилиниши бўйича тартиб киритилди, шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 15 июлдаги **“Давлат олий таълим муассасаларига ўқишга қабул қилиш жараёнларини ташкил этиш тўғрисида”**ги ПҚ-279-сон қарорида олий маълумотга эга бўлмаган хотин-қизларга 2022/2023 ўқув йилидан бошлаб бакалавриятнинг кундузги таълим шакли бўйича умумий белгиланган давлат гранти асосида қабул параметрларига қўшимча 2 000 та давлат гранти ажратиладиган бўлди. Демак, юқоридаги имтиёзларни ҳам мазмун-моҳиятидан келиб чиқиб, Давлат олий таълим муассасаларига кириш учун берилган имтиёзларнинг ягона реестрига кириштиш мақсадга мувофиқ бўларди.

Олий таълим муассасаларига ўқишга киришда бериладиган юқоридаги каби устунликлар имтиёзга эга бўлмаган кўплаб абитуриентларнинг асосли эътирозларига сабаб бўлмоқда. Чунки Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 18-моддасида Ўзбекистон Республикасида барча фуқаролар бир хил ҳуқуқ ва эркинликларга эга бўлиб, жинси, ирқи, миллати, тили, дини, ижтимоий келиб чиқиши, эътиқоди, шахси ва ижтимоий мавқеидан қатъи назар, қонун олдида тенглиги, **имтиёзлар фақат қонун билан белгиланиб қўйилиши ҳамда ижтимоий адолат принципларига мос бўлиши** белгиланган.

Ваҳоланки, мавжуд барча имтиёзлар қонун ости ҳужжатлари билан жорий қилинмоқда.

Бинобарин, ушбу ҳолат ижобий ечим то-

пишини кутаётган кун тартибидаги долзарб масалалардан биридир.

Марказ мутахассислари томонидан мазкур масалада кенг жамоатчилик ҳамда абитуриентларнинг фикрини ўрганиш мақсадида ижтимоий сўров ўтказилди. **1000 дан ортиқ респондентлар иштирок этган сўровномада** олий таълим муассасаларига киришда бериладиган имтиёзларнинг аҳамияти хусусида сўралганда, уларнинг **54 фоизи** ҳозирги имтиёзлар ижтимоий адолат принципларига зид эканлиги, **25 фоизи** ушбу имтиёзлар кўп сонли абитуриентларнинг норозилигига сабаб бўлишини қайд этган, **15 фоизи** эса имтиёзлар фақат энг иқтидорли ёшларга берилиши керак деб ҳисоблаган. Сўровда қатнашганларнинг **10 фоизи** имтиёзлар ҳақида етарли маълумотга эга эмаслигини маълум қилган.

Шунингдек, респондентларнинг деярли **80 фоизи** имтиҳонсиз, қўшимча давлат гранти асосида ўқишга кириш учун асос бўлувчи (*Зулфия номидаги Давлат мукофоти ғолиблари, Ҳарбий қисм қўмондонлиги ва Ўзбекистон ёшлар иттифоқи тавсияномасига эга абитуриентлар, Ҳарбий хизматчиларнинг фарзандлари ва ҳоказога бериладиган*) ва имтиҳонсиз, контракт асосида ўқишга кириш учун асос бўлувчи (*Президент мактаблари битирувчилари, “Заковат” интеллектуал ўйини ғолиблари, Профилатика инспекторларига бериладиган*) имтиёзларни бекор қилиш керак деб ҳисоблайди.

Бундан ташқари, **72 фоиз** респондент тўпланган баллга балл қўшиб берувчи (**Темурбеклар мактаблари битирувчилари ва Ҳарбий мусиқа академик лицейи битирувчилари**) ҳамда қўшимча квота доирасида имтиҳонда иштирок этишга асос бўлувчи (*Олис чўл ҳудудлари аҳолиси, Ногиронлиги бўлган шахслар, Ота-она қарамогисиз қолган болалар, Ижтимоий ҳимояга муҳтож хотин-қизлар ва ҳоказога*

бериладиган) имтиёзларни сақлаб қолиш кераклигини эътироф этган.

Шу билан бирга, сўровномада иштирок этганларнинг **75 фоизи** имтиёзлар олий таълим муассасаларига киргандан сўнг берилиши керак деган фикрни илгари сурган.

Ўтказилган сўров натижалари таҳлили бўйича қуйидагича хулосага келиш мумкин:

биринчидан, ўқишга кириш учун жорий этилган имтиёзларнинг ҳуқуқий асосларини, таснифларини жиддий қайта кўриб чиқиш ҳамда ислоҳ этиш зарурати мавжуд;

иккинчидан, ривожланган хорижий мамлакатларнинг мазкур соҳадаги тажрибаларини қиёсий таҳлил қилган ҳолда, энг мақбул амалиётнинг жорий этилиши мақсадга мувофиқ.

Юқоридаги хулосалардан келиб чиқиб, олий таълим муассасаларига кириш давомида тақдим этиладиган имтиёзлар бўйича ривожланган хорижий мамлакатларнинг тажрибалари ўрганилди.

Жумладан, **Америка Қўшма Штатлари** таълим тизимида **давлат томонидан** абитуриентларга университетларга киришда **ҳеч қандай имтиёзлар берилмаслиги аниқланди**. Лекин ўқишга киришни хоҳловчилар учун айрим университетлар, хусусан, **Вашингтон давлат университети, Иллинойс университети** ҳузурида **тайёргарлик курслари** ташкил қилинган бўлиб, уларни тамомлаганлар, имтиёз билан ўқишга қабул қилинади. Масалан, **Лейн жамоат олийгоҳи** ҳузурида тайёргарлик курсларини камида 65 балл билан битирганлар ҳеч қандай имтихонсиз Реннес бизнес мактаби (Франция), Отаго политехника институти (Янги Зеландия), Суншине Коаст университети

(Австралия), Кармартен шаҳридаги Ухале Тринити Сент-Девид университети (Уэлс) ва Йорк университетларига қабул қилиниш имкониятларига эга бўладилар.

Умуман олганда, АҚШда олий таълим муассасасига ўқишга кириш учун **алоҳида белгиланган имтиёзлар мавжуд эмас**. Федерал ҳукумат томонидан талабаларга фақатгина **молиявий ёрдам кўрсатиш** орқали олий таълим тизимига таъсир этилади.

Таҳлиллар давомида **Канада** таълим муассасаларига абитуриентларнинг имтиёз орқали ўқишга қабул қилинишида **давлат аралашуви мавжуд эмаслиги** маълум бўлди. Лекин айрим олий таълим муассасалари, хусусан, **Манитоба** ва **Капиано университетлари** тайёрлов дастури якунига кўра, 24-30 кредит баллни тўплаган абитуриентлар бакалавриат босқичига қабул қилиниши мумкин. Бу шуни англатадики, энг иқтидорли, тегишли баллни тўплаган номзодгагина имтиёз тақдим этилади.

Буюк Британияда олий таълим муассасаларига қабул жараёнида абитуриентларга нафақат **ҳеч қандай имтиёзлар берилмайди**, балки қабул жараёнида кириш имтихонлари ҳам ўтказилмайди. Буюк Британияда ҳар бир олийгоҳнинг ўз талаблари бор. Уларда асосан қабул жараёнида халқаро сертификатлар, хусусан, **IELTS, GMAT, GRE, TOEFL** кабилар сўралади.

Абитуриент ҳужжатларни онлайн платформа орқали юклайди ва агар олийгоҳ талабларига жавоб берса, унга **“Unconditional offer”** берилади, шундан сўнг у 1-курс талабасига айланади. Агар абитуриент белгиланган талабларга жавоб бера олмаса, унга **“Conditional offer”** берилади. Яъни талаба маълум бир вақт оралиғида, ўқиш бошлангунга қадар қўйилган талабларни

базарса, ўқишга қабул қилинади, бажара олмаса, **“Foundation course” (Тайёрлов курси)**да ўқишга таклиф қилинади. Ўқиш давомида белгиланган талабларни бажарган ва барча имтиҳонларни муваффақиятли топширган талабалар 1-курсдан ўқишни давом эттиради.

Италиядаги олийгоҳларда ҳам қабул ва ундаги имтиёзлар масаласи Буюк Британия билан деярли бир хил. Абитуриентлар учун олийгоҳга қабул жараёнида ҳеч қандай имтиёзлар йўқ. Фақат ўқишга қабул қилинган, оилавий шароити оғир оилаларнинг фарзандларига давлат томонидан молиявий ёрдамлар ажратилади. Давлат томонидан олийгоҳ белгиланган тўлов шартнома суммасининг маълум бир қисми ёки тўлиқ миқдори тўлаб берилиши мумкин.

Финландияда олий таълим муассасаларига қабул жараёнида абитуриентларга **алоҳида имтиёзлар бериш назарда тутилмаган.**

Мазкур мамлакатда таълимнинг **барча босқичлари бепул бўлиб**, олий маълумотга эга бўлмоқчи абитуриентларнинг умумий ўрта таълимнинг миллий асосий ўқув дастурида белгиланган билим ва кўникмаларни ўзлаштирган ёки ўзлаштирмагани ҳамда уларнинг тўлиқ ўрта мактаб таълими даражасига мос, етуклик даражасига эришганини аниқлаш учун ўтказиладиган имтиҳон (**matriculation examination**)дан ўтган ёки **касбий малака олган** тақдирда, олий таълим олиш ҳуқуқига эга бўлади.

Финландияда олийгоҳлар мустақил юридик шахс бўлиб, давлат томонидан тўлиқ молиялаштирилишига қарамасдан, давлат уларга ҳеч бир имтиёз асосида талабани ўқишга қабул қилиш мажбуриятини юкламайди.

Имтиёз, грант ва ижтимоий ёрдамлар абитуриентлар олийгоҳ талабаси бўлгач, уларга уй-жой нафақаси, ижарада яшовчи кам таъминланган талабалар учун ойлик ёрдам пакети шаклида тақдим этилади.

Туркияда халқаро фан олимпиадаси совриндори бўлган ўқувчи, у қайси медални қўлга киритган бўлишидан қатъи назар, фақатгина **давлат университетларида ўша фан билан боғлиқ дастурларга** эга йўналиш учун имтиҳонсиз қабул қилинади. Агар улар хусусий университетларда ўқишни хоҳлашса, имтиёз берилмайди ва барча абитуриентлар қатори миллий имтиҳонларни топширишлари керак бўлади.

Малайзия тажрибасининг ўзига хослиги шундаки, ўқишга қабул қилишда ҳеч бир тоифадаги абитуриентга **тўғридан-тўғри имтиёз** берилмайди. Барча абитуриентлар тенг равишда танловлар асосида олий таълим муассасасига қабул қилинади. Абитуриентлар учун имтиёз ва рағбатлантиришлар ўқишга қабул қилишдан олдин эмас, аксинча, олийгоҳга ўқишга кирганидан сўнг талабанинг иқтидорига қараб берилади.

Малайзия исломий урф-одат ва анъаналар кучли тараққий этган мамлакат бўлса-да, давлат томонидан етим, ногирон болалар ва кам таъминланган оилаларнинг фарзандлари учун ҳам ўқишга киришда бирор имтиёз жорий этилмаган.

Имтиёзлар фақат абитуриент ўқишга қабул қилинганидан сўнг хайрия жамғармалари томонидан шартнома тўловини бутунлай ёки қисман тўлаб бериш, стипендиялар тайинлаш каби кўринишларда амалга оширилади.

Аммо бу мамлакатда ҳам **абитуриентларнинг айрим тоифаларига** университетлар томонидан баъзи имтиёзлар

берилади. Хусусан, “иқтидорли ёшлар мактаблари”нинг битирувчилари Малайзия Таълим вазирлигининг **“Genius” (Даҳолар) бўлими** томонидан икки босқичли тест синовларидан ўтказилади.

Иккинчи босқич имтиҳонларида энг юқори балл тўплаган ўқувчиларни университетлар икки ҳафталик ёзги мактабларга бепул тарзда жалб этади. Ёзги мактаб давомида ўқувчилардан учинчи босқич тестлари олинади ҳамда университетлар томонидан суҳбат ўтказилади. Энг яхши натижани қўлга киритган ўқувчиларни университетлар **имтиҳонсиз ўқишга қабул қилади.**

Озарбайжон олий

таълим муассасаларига ўқишга киришда талабаларнинг кўпроқ ижтимоий ҳимояга муҳтож, етим ёки оилавий аҳволи ночор бўлган қатлам вакиллари олий таълим муассасаларининг ички дастурлари асосида бир нечта имтиёзлар берилмоқда. Имтиёзлар асосан ўқишнинг контракт пулларида **10-70 фоизгача** чегирмалар сифатида берилади ва бу кўпинча бир олий таълим муассасаси белгилаган меъёр сифатида 15 дан 30 нафаргача талабага ажратилади.

Мамлакатда таълим ва спортни янада ривожлантириш мақсадида **халқаро фан, спорт олимпиадаларида фахрли ўринни олганлар** олий таълим муассасасига **имтиҳонсиз қабул қилиниш** имкониятига эга бўлади.

Шунингдек, олий таълимда барча дастурлар бўйича ҳар йилги қабул квоталарига давлат аралашуви ҳали-ҳамон мавжудлиги сабабли давлат ва хусусий олий таълим муассасаларининг баъзилари йил давомида имтиҳонсиз талаба бўлиш имкониятини тақдим этади (қишлоқ хўжалиги, туризм йўналишларида талабаларни жалб қилиш мақсадида давлат дастурлари асосида белгиланади).

Сўнгги вақтларда Озарбайжонда ҳам ўқишга киришдаги имтиёзлар тез-тез муҳокама қилинмоқда. Жамият фаоллари мамлакатда олий таълимни юксалтириш катта маблағни талаб қилгани сабабли бўлажак абитуриент ва талабаларга жуда кўплаб имтиёзлар бериш ноўрин деб ҳисоблашмоқда.

Қўшни Қозоғистонда

абитуриентларни олий таълим муассасаларига ўқишга қабул қилишда **икки турдаги** имтиёз қўлланилади. Жумладан, **сўнгги уч йил давомида** умумтаълим фанлари бўйича халқаро олимпиадалар, танловлар ва спорт мусобақалари (биринчи, иккинчи ва учинчи даражали дипломлари билан тақдирланган) ғолиб ва совриндорлари Қозоғистон Фан ва таълим вазирлиги томонидан тасдиқланган рўйхатга мувофиқ олий таълим ташкилотларида танлаган мутахассислиги олимпиада, кўрик-танлов ёки спорт мусобақалари йўналишига мос келиши шарт билан уларнинг аризалари асосида таълим гранти тайинланади.

Иккинчи турдаги имтиёз олий таълим ташкилотларига ўқишга қабул қилишда **алоҳида квота кўринишида** қуйидаги тоифадаги абитуриентларга тақдим этилади:

- биринчи ва иккинчи гуруҳ ногиронлари, болаликдан ногиронлиги бўлган фуқароларга;
- бошқа давлатлар ҳудудидаги ҳарбий ҳаракатлар фахрийлари, Иккинчи жаҳон уруши қатнашчиларига имтиёзлар бўйича тенглаштирилган фахрийларга;
- қишлоқнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланишини белгиловчи таълим дастурлари бўйича ўқиш учун қишлоқ ёшларига;
- Қозоғистон Республикаси фуқароси бўлмаган қозоқ миллатига мансуб шахсларга (оралманларга);

- чин етим ва вояга етгунга қадар ота-она қарамоғидан маҳрум бўлган ёшларга;
- Қозоғистон Республикаси ҳукумати томонидан белгиланган ҳудудларга кўчиб ўтган қишлоқ ёшларига;
- тўрт ёки ундан ортиқ вояга етмаган болалари бўлган оилаларнинг фарзандларига;
- камида уч йил давомида рўйхатда турган кам таъминланган оилаларнинг фарзандларига;
- болаликдан ногирон болаларни, биринчи ёки иккинчи гуруҳ ногиронларини тарбиялаётган оилалар фарзандларига.

Қолган барча тоифадаги абитуриентлар тест синовларини топширади. Ҳаттоки **“Алтын белгі”** (мактабни аъло баҳоларга битирган ўқувчиларга берилади), **“Медалъ Елбасы”** (юксак натижаларга эришган иқтидорли мактаб ўқувчиларига берилади) медаллари билан тақдирланган мактаб ўқувчилари ҳамда **“Назарбоев интеллектуал мактаблари”** битирувчилари ҳам барча қатори тест синовларида иштирок этади. Тест синовларида мазкур тоифадаги абитуриентлар тўплаган балл оддий абитуриентнинг бали билан бир хил бўлиб қолсагина, устунлик ушбу тоифадаги иқтидорли ёшларга берилади.

Россия Федерацияси қонунчилигига кўра, абитуриентлар учун **уч турдаги имтиёзлар** қўлланилади.

Булар **имтиҳонсиз ўқишга қабул қилиш, танловдан ташқари ўқишга қабул қилиш ва ўқишга қабул қилишда устунлик бериш** ҳуқуқи.

Университетга **имтиҳонсиз** кириш учун имтиёзлар халқаро олимпиадалар ва Бутунроссия мактаб олимпиадасининг якуний босқичи ғолиблари, шунингдек, мактаб ўқувчилари учун ўтказиладиган университет олимпиадалари ғолиблари

ва совриндорлари бўлган абитуриентларга берилади. Аммо имтиёз фақат абитуриент ғолиб бўлган олимпиада мавзусига мос келадиган мутахассисликка ўқишга топширсагина, амал қилади. Агар абитуриент ариза топширган мутахассислик олимпиада мавзусига мос бўлмаса, унда бу абитуриентга олимпиада фанидан юз балл берилади ва у танловда бошқалар билан тенг равишда иштирок этади. Бундан ташқари, Олимпия ва Паралимпия ўйинлари ғолиблари **фақат спорт йўналишларига имтиҳонсиз қабул қилинади.**

Қуйидаги тоифадаги абитуриентлар **танловдан ташқари** ўқишга қабул қилинади:

- етим болалар ва ота-она қарамоғидан маҳрум бўлган 23 ёшгача бўлган ёшлар;
- қуролли кучлар сафида 3 йилдан ортиқ муддатда шартнома асосида хизмат қилган ёки шартнома бўйича ҳарбий хизматни ўтаган абитуриентлар (сиртқи ёки кечки таълим шаклига);
- ота-онаси биринчи гуруҳ ногирони бўлган 20 ёшгача бўлган ёшлар, агар оиланинг бир кишига тўғри келадиган даромади яшаш минимумидан юқори бўлмаса;
- ота-онаси ҳарбий хизматда ёки террористик ҳаракатлар оқибатида вафот этган, терроризмга қарши ҳаракатлар натижасида орттирилган касалликлар ёки урушдан кейинги жароҳатлар сабабли вафот этган абитуриентларга (баллари тенг бўлиб қолса) устунлик бериш имтиёзи қўлланилади.
- ногиронлиги бўлганларга (Бу тоифа вакилларида Австрия, Венгрия, Греция, Кипр ва Литва каби мамлакатларда турли шаклда имкониятлар берилган).

Бошқа барча тоифадаги абитуриентлар умумий тест синовларида иштирок этади.

Таҳлиллар шуни кўрсатмоқдаки, нисбатан ривожланган давлатларда олий таълим муассасаларига ўқишга киришда имтиёзлар деярли мавжуд эмас. Билими энг юқори бўлган абитуриентларгина талабаликка қабул қилинади. Мавжуд имтиёзлар ҳам билим олиб, имтиҳонлардан яхши ўтганларга йўналтирилган.

Ўзбекистондаги мавжуд амалиёт кўпроқ собиқ Иттифоқ давлатларига хос бўлиб, ай-

нан шу мамлакатларда турли имтиёз ва рағбатлар жорий этиш “анъана”га айланган.

Жорий йилдан бошлаб амалга киритилган имтиёзлилар учун қабул квотасини алоҳида ажратиш ҳам вақтинчалик чора бўлиб, айрим замонавий мақсадлар мазмунига тўғри келмайди. Хусусан, бир қатор олий таълим муассасаларига академик ва молиявий мустақиллик берган ҳолда, уларга муайян сондаги талабаларни имтиёзи борлиги учун грант асосида ўқитиш талабини қўйиш моҳиятан бир-бирини инкор қилади.

Юқоридаги хорижий мамлакатлар тажрибаси таҳлили асосида қуйидагилар таклиф этилади:

1

Биринчидан, олий таълим муассасаларига ўқишга киришда бериладиган имтиёзларнинг ижтимоий адолат ва долзарблик нуқтаи назаридан қайта кўриб чиқиб, имкон қадар камайтириш ва бекор қилиш чоралари кўриш керак.

2

Иккинчидан, олий таълимдаги имтиёзлар ривожланган мамлакатлар тажрибаси асосида, ўқишга кирган талабаларга нисбатан жорий этилиши амалиётини йўлга қўйиш мақсадга мувофиқ.

3

Учинчидан, Буюк Британия тажрибаси асосида, халқаро ва миллий сертификатларни қўлга киритган абитуриентларни тегишли соҳада имтиҳонларсиз ўқишга кириш амалиётини янада кенгайтириш зарур.

4

Тўртинчидан, олий таълим муассасалари энг иқтидорли ёшлар ҳамда интеллект соҳибларини аниқлаш, саралаш, ўзига жалб этиш учун замонавий технологиялардан самарали фойланиши, шунингдек, қабул жараёнларига давлат аралашувини камайтириш борасидаги чора-тадбирларнинг босқичма-босқич кучайтириб борилиши муҳим аҳамиятга эга.

**Олий таълимни ривожлантириш
тадқиқотлари ва илғор технологияларни
татбиқ этиш маркази**

ЎЗБЕКИСТОНДА АХБОРОТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ ТАЪЛИМИ

Музаффар ЖАЛОЛОВ,

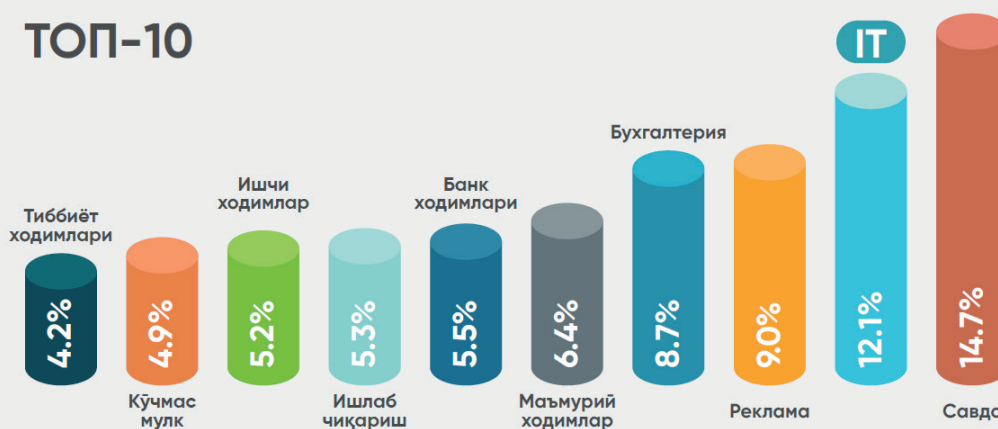
Тошкент шаҳридаги Инҳа университети ректори, техника фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)

Кўриб турганимиздек, сўнгги йилларда Ўзбекистонда жамиятнинг кўплаб соҳаларида изчил ва кенг қўламли ислохотлар амалга оширилди, олий таълим соҳаси ҳам бундан мустасно эмас. Жумладан, Президент Шавкат Мирзиёевнинг 2019 йил 9 октябрдаги “Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги Фармони фикримизнинг яққол далилидир. Концепцияга мувофиқ, олий таълим соҳасида давлат-хусусий шерикликни ривожлантириш, ҳудудларда

давлат ва нодавлат олий таълим муассасалари фаолиятини ташкил этиш асосида олий таълим билан қамраб олиш даражасини 50 фоиздан ошириш, соғлом рақобатбардошликни шакллантириш каби муҳим вазифалар белгиланди ҳамда олий таълим тизимида 2030 йилгача эришилиши керак бўлган 70 дан ортиқ [1] мақсадли кўрсаткичлар тасдиқланди.

ТАЛАБ ЮҚОРИ БЎЛГАН КАСБЛАР

ТОП-10

ИНХА — Корея ва Ўзбекистон олий таълимнинг ҳамкорлик рамзи

Тошкент шаҳридаги Инҳа университети Кореянинг ИНХА университети ва Ўзбекистон Республикаси ҳукумати ўртасидаги ҳамкорлик натижасида касбий кўникма ва малакаларни ривожлантириш ҳамда рақобатбардош ИТ соҳасида етакчи мутахассисларни тайёрлаш мақсадида ташкил этилган. Ҳозирги вақтда ИТ мутахассисларига талаб анча юқори. Жанубий Корея ИТ бўйича етакчи давлатлардан бири ҳисобланади ва шунинг

учун ҳам олий таълим соҳасидаги ҳамкорлик катта рамзий маънога эга. Тошкент шаҳридаги Инҳа университети фаолият бошлаганига 7 йил бўлди ва шу давр мобайнида университет раҳбарияти томонидан белгиланган барча вазифалар, режалар ва стратегик мақсадлар муваффақиятли амалга ошириб келинмоқда.

Қуйида университетнинг ўтган давр мобайнидаги ўсиш кўрсаткичлари билан танишиш мумкин:

Инновацион фаолият

Тошкент шаҳридаги Инҳа университетиди рақамли трансформацияни амалга оширувчи алоҳида бўлинмалар фаолият юритади:

1. Инновацион марказ – универси-

тетда “Фаол тадбиркорлик, инновацион ғоялар ва технологияларни қўллаб-қувватлаш маркази” МЧЖ фаолияти йўлга қўйилган. Марказ қуйидаги йўналишларда:

- давлат ҳокимияти, бошқаруви органлари

ва хусусий тузилмаларнинг ички жараёнларини автоматлаштириш учун веб-сайтлар, дастурий маҳсулотлар ва ахборот тизимларини ишлаб чиқиш;

- консалтинг хизматлари, функционаликни такомиллаштириш каби хизматларни кўрсатади.

Шунингдек, университет TIER-2 стандарти бўйича ўз дата-марказини очган ва турли хостинг ва колокация хизматларини кўрсатётган биринчи таълим муассасаларидан ҳисобланади. Қувонарлиси, барча факультет талабалари университетнинг мана шундай

дастурий лойиҳаларни жорий этишда қатнашади. Талабаларнинг кейинги таълим олишига истиқболли ёндашувнинг асосий жиҳати уларнинг 2-курсдан бошлаб республиканинг етакчи ИТ-компанияларида амалий машғулотлар ўташи ва технологик паркларнинг ваколатли резидентлари билан яқиндан ҳамкорлик қилиш имкониятига эгалигидир.

2. Тошкент шаҳридаги Инҳа университети инкубация маркази — унинг асосий вазифаси барча курс талабаларига тўлақонли стартап лойиҳаларини ишлаб чиқишда кўмаклашишдан иборат. Инкубация дастури давомида талабалар тадбиркорлик асослари, дастурий маҳсулотлар ва сунъий интеллект платформаларини тижоратлаштириш имкониятларини ўрганиши учун ментор ва трекерларни ўз ичига олган ресурслар билан таъминланади. Мамлакатда янги иш ўринларини яратиш учун талабалар ва етакчи ИТ-компаниялар мутахассислари ўртасида алоқалар ўрнатилади. Қувонарлиси, марказ иқтисодиёт ва ижтимоий тармоқда талабга эга бўлган юқори технологиялар соҳасида ижодий ечимларни ҳаётга татбиқ этиш учун қулай шарт-шароит яратишдан иборат бўлган ёшлар тадбиркорлиги истиқболларини илмий муҳокама қилиш майдонига айланмоқда.

3. Co-learning маркази — рақамли ва технология саводхонлигини ошириш бўйича иқтидорли талабаларни тайёрлайдиган марказ бўлиб, унинг таркибида қуйидаги йўналишлардаги курслар мавжуд:

- web дастурлаш;

- мобил дастурлаш;
- 3D моделлаштириш;
- ўйинларни ишлаб чиқиш;
- 2D дизайн;
- рақамли маркетинг ва киберхавфсизлик.

Марказнинг таълим муҳитидаги фаолиятининг ўзига хос жиҳати шундаки, барча ўқув дастурлар ва тадбирлар бепул ҳамда ҳомийлик асосида амалга оширилади.

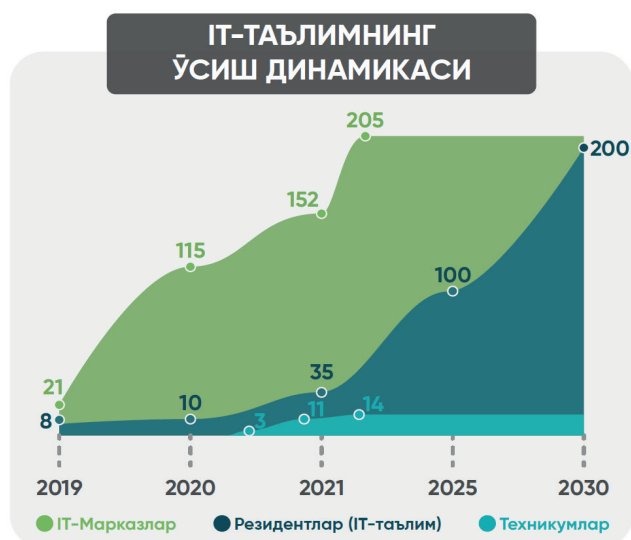
4. Муҳандислик лабораториялари — малакали ИТ-кадрларни тайёрлаш учун ресурс маркази вазифасини бажаради. Лойиҳанинг мақсади талабаларнинг мустақил ишларида ёрдам бериш, конструктив фикрлаш ва моделлаштириш кўникмаларини ўргатиш, шунингдек, талабалар ғояларини замонавий ижодий лойиҳалашга жалб қилиш, муҳандислик билимларининг кўп қирралигини ва илмий қонунларнинг амал қилишини аниқ кўрсатишдир. Муҳандислик лабораторияларида талабалар электрон компонентларни восита сифатида ўрганади ва лойиҳа ишларида улардан фойдаланади. Факультетларда робототехника ва сунъий интеллектни ўқитиш бўйича намунавий дастур яратиш, муҳандислик лабораторияларида хорижлик профессор-ўқитувчилар билан ўқитиш методикаси тажрибасини алмашиш самарадорлигининг муҳим йўналиши ҳисобланади. Университетда шу кунга қадар ORACLE, SAP, CISCO, AKFA, ARTEL, PSB BANK кўмагида олти та муҳандислик лабораториялари очилди. Ҳозирда эса магистратура талабалари учун илмий тадқиқот фаолияти доирасида сунъий интеллект соҳасида иккита лаборатория очиш режалаштирилган.

Ўзбекистонда ахборот технологиялари таълими

Ҳозирги кунда ИТ-мутахассисларга бўлган талаб жадал суръатлар билан ортиб бормоқда ва бу нафақат Ўзбекистонда, балки бутун дунёда рўй бераётган жараёндир. COVID-19 ва унинг кейинги карантин чекловлари ИТ соҳасида кадрларга бўлган талабнинг кескин ўсишига сабаб бўлди.

Ўзбекистонда яқин кунларгача меҳнат бозорида кадрлар тақчиллиги сезилиб турарди. Бу асосан олий таълим муассасаларининг ишчи кучи билан таъминлаш учун дастурчилар тайёрлашнинг етарли эмаслиги билан боғлиқ эди. Илгари юқорида кўрсатилган соҳада фақат бир нечта университетлар фаолият юритган.

Охирги 6 йил ичида ахборот технологиялари йўналишидаги факультетларга эга бўлган университетлар, жумладан, халқаро университетлар, хусусан, Корея, Буюк Британия, Ҳиндистон, Россия ва Италия университетлари сони ўсди [2].

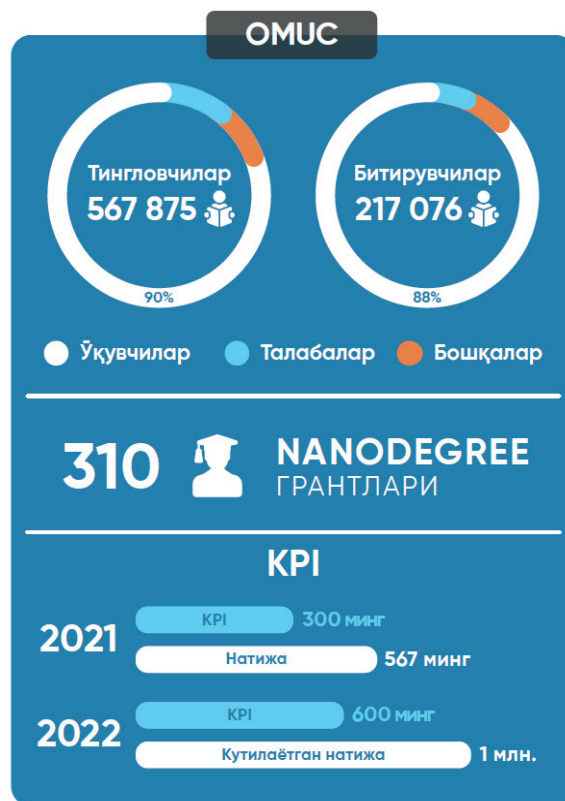
Шунингдек, мамлакатимизда ИТ-парк — ахборот технологиялари соҳасида фаолият юритувчи технологик парк мавжуд бўлиб, бу ерда фаол ва иқтидорли ёшлар замонавий техник инфратузилма таъминоти, молиявий

ва илмий ёрдам мавжудлиги туфайли ўз ғояларини ҳақиқий бизнес лойиҳаларига айлантира оладилар. Бундан ташқари, ИТ-парк аҳолининг у ёки бу сабабларга кўра олий маълумотга эга бўлмаган, аммо ИТ соҳасидаги асосий билим ва кўникмаларни олишга тайёр бўлган қисмига алоҳида эътибор беради. ИТ мутахассиси сифатида малака ошириш ва ушбу соҳада муваффақиятга эришиш учун маълум дастурлар бўйича юқори ихтисослаштирилган курсларни ўташ кифоядир.

“Бир миллион ўзбек дастурчилари” давлат таълим дастури

Бугунги кунда рақамли таълим стратегиясини амалга оширишда ИТ мутахассисларини кенг қўламда тайёрлаш мақсадида ҳукумат томонидан “Бир миллион ўзбек дастурчилари” дастури муваффақиятли ишлаб чиқилмоқда.

2022 йилда 295 393 нафар ўрта мактаб битирувчилари олий таълим муассасаларига кириш имтиҳонларида қатнашди ва уларнинг

23 фоизи (85 869 нафари) давлат олий таълим муассасаларига ўқишга қабул қилинди. Бу кўрсаткич 2021 йилга нисбатан 4 фоизга, 2020 йилга нисбатан эса 12 фоизга кўпдир [3].

“Бир миллион ўзбек дастурчилари” дастури эса ИТ мутахассислари, дастурчилар, фрилансерларни тайёрлаш, қўллаб-қувватлашга ва уларни келгусида иш билан таъминлашга хизмат қилади.

Юқорида кўрсатилган дастурни умумтаълим мактаблари билан кенгайтириш мақсадида 100 та ИТ мактабларида 5-8-синф ўқувчиларига информатика дарсларини ўтиш учун Code.org платформасини жорий этиш режалаштирилган. Айни кунларда бутун дунё

Муаммолар ҳам йўқ эмас

Биринчидан, кўрилатган чора-тадбирларга қарамай (100 дан ортиқ юқори ихтисослашган олий ўқув юртлари мавжуд бўлса ҳам), Ўзбекистонда ИТ-кадрлар етишмовчилиги муаммоси ҳануз долзарб. Тахминларга кўра, кейинги бир неча йилда ҳам пандемия жамиятнинг ИТга қарамлигини янада кучайтиради. Афсуски, меҳнат бозори ушбу соҳанинг барча эҳтиёжларини қондира олмайди. Муаммонинг ечими сифатида юқори сифатли онлайн таълимни йўлга қўйиш таклифини билдирамиз. Чунки таълим платформаларини ривожлантириш жуда муҳим ва ижобий истиқболга эга. Мисол тариқасида, Coursera, Skillbox, Udemu каби онлайн таълим платформаларини муваффақиятли вариантлар қаторига киритиш мумкин. Бу

бўйлаб 53 миллиондан ортиқ талаба ва 1,7 миллионга яқин ўқитувчилар информатика фанини ўқитишда Code.org курсларидан фойдаланишмоқда.

Таъкидлаш жоизки, бизнес жараёнлари аутсорсинги [4] (ВРО) ахборот технологиялари соҳасида катта экспорт салоҳиятига эга. Мутахассисларнинг фикрига кўра, глобал бизнес жараёнлари аутсорсинг бозори 3,5 триллион АҚШ долларини ташкил этади ва Ўзбекистон бу борада ўз ўрнини эгаллаш имкониятига эга. ВРО мутахассисларини тайёрлашни тизимли ташкил этиш учун ИТ-паркиннг 14 та филиали негизида “ВРО тайёрлов мактаби”ни очиш режалаштирилган.

борада Тошкент шаҳридаги Инҳа университети ҳам ижобий натижага эришган. 2020 йилги пандемия бошланганида университет мутахассислари масофавий таълим платформаси – IUT-DES [5] масофавий таълим тизимини ишлаб чиқди. Тизим ўқитувчиларга тайёрланган видеоматериал ва тақдимотларни масофадан юклаш имконини беради, талабалар эса ушбу контентни исталган вақтда кўришлари мумкин. Тўғри, бундан 10-20 йил аввал Ўзбекистонда сифатли ва юқори тезликдаги интернет йўқлиги сабабли онлайн таълим амалда мавжуд бўлмаган. Ҳозир эса билимлар оқими чекланмаган, аммо бу ресурслардан ҳамма ҳам унумли фойдалана олмайди. Шу маънода, юртимиз олий таълимида қисқа, фойдаланиш осон ва самарали бўлган онлайн таълим платформаларини яратиш муҳим вазифа ҳисобланади.

Иккинчидан, ўзбек тилида ИТ-таълимга оид ишончли, керакли ва муҳим билимларни бера оладиган контентни ривожлантириш шарт. Айни пайтда Ўзбекистон ёшлари инглиз тилини фаол ўрганмоқда, аммо чет тилини биладиган ёшлар кўрсаткичи ҳануз юқори эмас. Шунинг учун – ИТ-таълим соҳасида юқори сифатли ўзбек тилидаги контент-

ни яратиш муҳим ҳисобланади. Инҳа университет ишга туширган ўзбек тилидаги “Бир миллион ўзбек дастурчилари” лойиҳаси доирасида 500 мингга яқин иштирокчи таълим олди. Аммо, ўйлаймизки, бу рақамлар етарли эмас. Шунинг учун ҳам ўзгариб турувчи тенденцияларни ҳисобга олган ҳолда, доимий равишда ИТ-таълим соҳасида ўзбек тилида билим берувчи платформаларни тақомиллаштириб бориш зарур.

Учинчидан, саноат инқилобининг юксалиб бораётган технологиялари инсонларнинг яшаш ва ишлаш тарзини сезиларли даражада ўзгартириб юборди. Бу борада рақамли технологиялар ёшлар ҳаётининг муқаррар ва муҳим қисмига айланди. Ёшларнинг аксари ят қисми эса улардан мақсадли фойдаланиш кўникмасига эга эмас. Айни жиҳатларни инобатга олган ҳолда, ИТ соҳасига ихтисос-

лашган университет сифатида бизнинг асосий вазифаларимиздан бири онлайн таълим тизимини илғор инновацион даражага кўтариш ва ахборот технологиялари соҳасидаги бошқа университет ва ташкилотлар билан ҳамкорликда ёш авлоднинг самарали билим олиши учун барча зарур шарт-шароитларни яратишдан иборатдир.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. <https://lex.uz/docs/4545884>
2. http://mg.uz/publish/doc/text169025_kakie_filialy_zarubejnyh_vuzov_akkreditovany_v_uzbekistane_po_sostoyaniyu_na_2021_god
3. <https://www.gazeta.uz/uz/2022/10/04/student/>
4. <https://it-park.uz/uz/itpark/news/o-zbekiston-ii-iqtisodiy-forumida-akt-vaziri-bpo-yo-nalishi-salohiyati-haqida-so-z-yuritdi>
5. <https://inha.uz/undergraduate/distance-education/>

Музаффар ЖАЛОЛОВ билан
суҳбат видеосини кўриш учун
QR кодни сканер қилинг!

ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАСИ ВА ИШЛАБ ЧИҚАРИШ КОРХОНАЛАРИ ИНТЕГРАЦИЯСИ

Дунёда мамлакатларни тараққий эттириш масаласи бевосита илм-фан ривожига билан боғлиқ эканлиги тарихдан ҳам, бугунги ҳаётимиздан ҳам маълум. Шу сабабли сўнгги йилларда мамлакатимизда таълим тизимининг барча босқичларига, жумладан, олий таълим тизимига ҳам алоҳида эътибор қаратилмоқда. Бу борада “Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимининг 2030 йилгача ривожланиш концепцияси”да олий таълим муассасаларида илмий тадқиқот ишлари натижадорлигини ошириш, ёшларни илмий фаолиятга кенг жалб этиш, илм-фаннинг инновацион инфратузилмасини шакллантириш мақсадида бир қатор долзарб, ўз ечимини кутаётган вазифалар белгиланган.

Янги Ўзбекистоннинг Тараққиёт стратеги-

Тўлқин ТЕШАБОВ,

Тошкент молия институти ректори,
Иқтисодиёт фанлари доктори,
профессор

ясида 2026 йилга қадар 10 та салоҳиятли олий таълим муассасасини QS ва THE халқаро рейтингларига киришга мақсадли тайёрлаш [1] масаласи қатъий белгилаб олинди. Албатта, ушбу мақсадга эришиш учун жаҳонда илғор хорижий тажрибаларни ўрганишни, бу борада “ОТМ ва ишлаб чиқариш интеграцияси”га доир масалаларни чуқур тадқиқ қилиш ва амалиётга кенг жорий этишни тақозо этади. Юқори малакали, билимли ва рақобатбардош кадрлар тайёрлаш, шубҳасиз, ҳар бир олий таълим муассасасининг асосий мақсади ва вазифасига айланган.

Маълумки, фан ва таълимнинг интеграциялашуви давлат аҳамиятидаги омиллардан ҳисобланади. Хусусан, қуйидаги вазифаларни амалга ошириш таълим сифатини юксалтириш, фан ва таълимнинг интеграциялашуви имконини беради:

– фанлар бўйича дастурларни, ўқув режалари ва ўқув-услубий ҳужжатларни такомиллаштириш ҳисобига рақобатбардош, жаҳон

таълим стандартларига жавоб бера оладиган, давлат манфаатларини ҳимоя қила оладиган кадрларни тайёрлаш салоҳияти ортади;

– илм-фан ва техника интеграциялашувининг давлат аҳамиятига молик омилларидан яна бири шуки, у ёш олимларни бошланғич илмий тадқиқот ишларини бажариш усуллари ва услубиятини миллий дастур чегарасида ўрганиши учун асос бўлиб хизмат қилади [2].

1-расм. Олий таълим муассасалари, фан ва ишлаб чиқариш интеграцияси

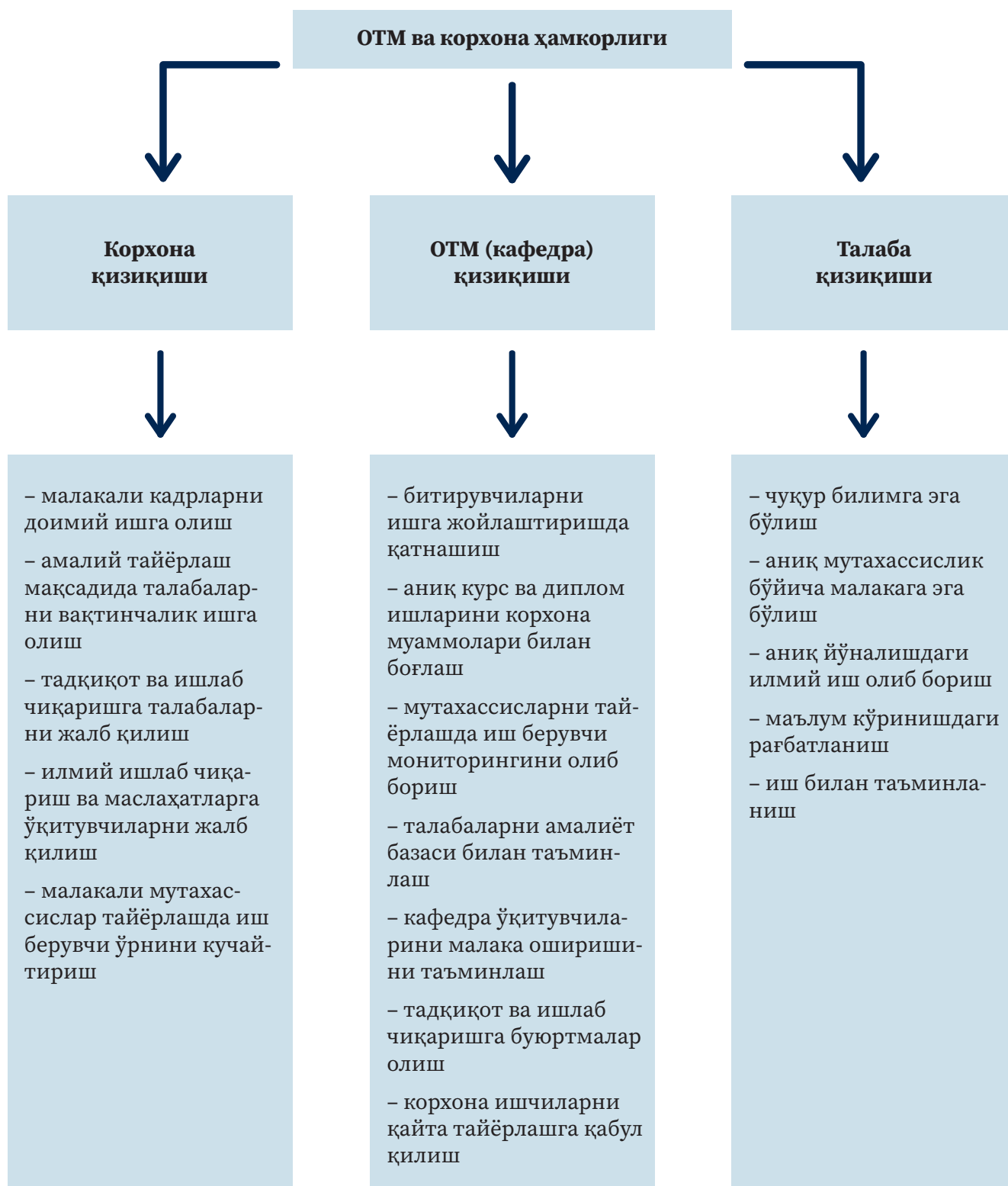
“Фан – таълим – ишлаб чиқариш” интеграцияси асосида қуйидагилар амалга оширилади:

– олий таълим муассасалари ва ишлаб чиқариш корхоналари ҳамкорлигида рақобатбардош мутахассис кадрлар тайёрлаш;
– битирувчиларга нисбатан талабни ошириш ва уларни амалиётга жалб қилиш;
– ўқув жараёни бўйича амалиётлар давомида (5+1 асосида) талабалар илмий лаборато-

рия, ишлаб чиқариш корхоналарда бўлиши;

– талабалар лойиҳавий ишларга ва хўжалик шартномаларга жалб қилинади.

Олий таълим тизимининг ишлаб чиқариш билан ўзаро манфаатли инновацион корпоратив ҳамкорлигини амалга оширувчи асосий бошқарув бўғини олий таълим муассасаларининг мутахассислик кафедралари ҳисобланади.

2-расм. Олий таълим муассасалари, фан ва ишлаб чиқариш интеграцияси

Бундай ўзаро ҳамкорлик, аввало, корхоналардаги мавжуд муаммоларни илмий жиҳатдан ҳал этишга, бу орқали ишлаб чиқаришни ривожлантиришга, натижада, иқтисодий самарадорликнинг ошишига, бу эса, ўз навбатида, олийгоҳлардаги малакавий битирув ишлари, магистрлик диссертация мавзуларини долзарб муаммоларга қаратилишига, илмий далилланган ечимлар асосида турли шартномалар, лойиҳаларни тузиш орқали профессор-ўқитувчиларнинг моддий рағбатлантирилишига олиб келади.

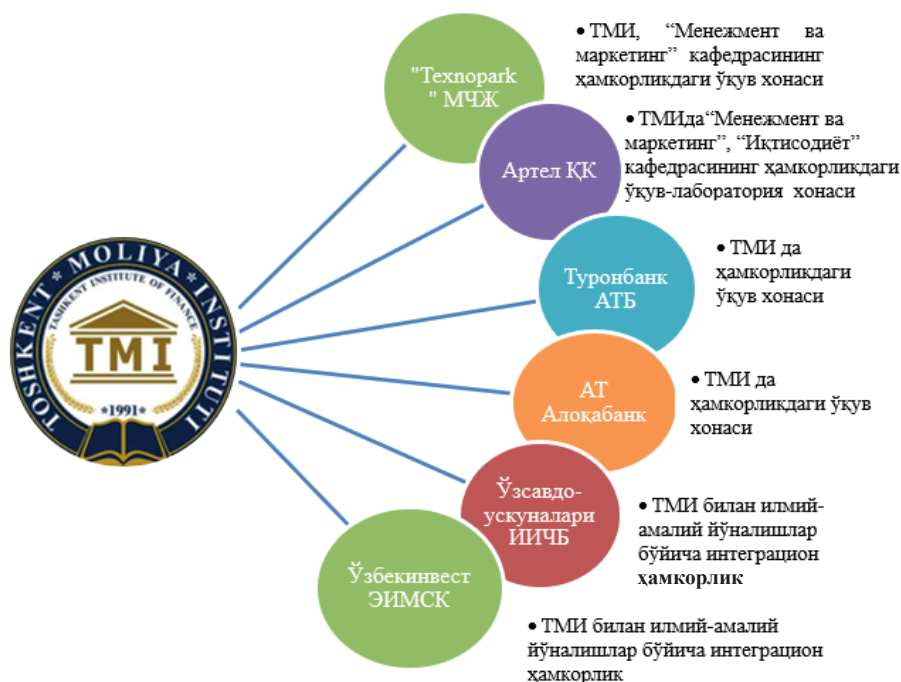
Хориж тажрибаси таҳлил қилинганида, Буюк Британиянинг (Newcastle University) олий таълим муассасаси ва ишлаб чиқариш интеграциясига доир амалиёти алоҳида эътиборга моликлиги кузатилди. Буюк Британияда таълим тизими амалиёт билан шу даражада интеграциялашганки, ўқиш жараёни меҳнат фаолияти билан чамбарчас боғлиқ бўлиб, барча ўқув натижалари амалиётга йўналтирилгандир. Мазкур халқаро тажрибага кўра, мамлакат интеграция масалаларини ривожлантиришни жадаллаштиришда олий таълим тизими иштироки, олий таълимдаги илм юқори суръатлар билан илгарилаб бориши алоҳида аҳамият касб этади. Шунинг учун ҳам олий таълим муассасалари нафақат инновацион фаолият, балки мамлакат иқтисодиёти реал секторининг ҳам тенг ҳуқуқли аъзоси бўлиши, халқаро таълим тизимига интеграциялашуви, шу жумладан, бизнес-инкубаторлар ва технопарклар инфратузилмаси ҳамда тизимидан фойдалана олиши, шунингдек, замонавий ютуқларни баҳолаш, уларни келгусида амалиётга татибик эта олиш имкониятига ҳам эга бўлиши керак, деб ҳисоблаймиз.

Юқоридагилардан келиб чиқиб, Тошкент молия институтида ҳам сўнгги йил-

ларда янгича ёндашувлар асосида инновацион фаолият олиб бориш йўлга қўйилди. Институтнинг кўплаб кафедра филиаллари амалиёт жойларида ўз фаолиятларини бошлади. Хусусан, Тошкент молия институти ва “TECHNOPARK” МЧЖ ўртасида ўзаро ҳамкорлик алоқаларини ривожлантириш мақсадида меморандум имзоланди. “TECHNOPARK” МЧЖда ТМИ “Менежмент ва маркетинг” кафедраси филиали 2021/2022 ўқув йилидан ўз фаолиятини бошлади ва натижада, “илм-фан – таълим – ишлаб чиқариш”нинг самарали интеграцияси таъминланишига эришилди.

Талабаларга ишлаб чиқариш корхоналарида амалий машғулот дарсларининг 5+1 асосида олиб борилиши уларда олган назарий билимларни амалий кўникмалар билан мустаҳкамлаб бориш имкониятини бермоқда. Энг муҳими, ўқиш даврида 41 нафар иқтидорли талабалар тегишли синовлар асосида “TECHNOPARK” МЧЖга ишга қабул қилинди. “TECHNOPARK” МЧЖдаги “Менежмент ва маркетинг” кафедраси филиалида “Ишлаб чиқариш менежменти”, “Маркетинг”, “Хизматлар соҳаси”, “Бизнесни бошқариш” каби фанлардан олиб борилаётгани амалий машғулот дарслари талабаларда юқори амалий кўникмаларни шакллантириш билан бирга, уларнинг келажакда иш билан таъминланишига ҳам замин яратмоқда.

Шунингдек, “Суғурта ва пенсия иши” кафедрасининг “ЎЗБЕКИНВЕСТ” АЖ экспорт-импорт суғурта компаниясида кафедра филиали ўз фаолиятини бошлади. Натижада, ўз мутахассислиги бўйича талабаларнинг амалий кўникмаларини ошириш борасида 5+1 асосида “Суғурта иши” йўналишига доир фанлар амалиётчилар томонидан олиб борилмоқда ва юқори босқич талабалари ишга жойлашиш имкониятларига ҳам эга бўлмоқдалар.

3-расм. Тошкент молия институти ва ишлаб чиқариш корхоналари ўртасидаги ўзаро интеграцион ҳамкорлик

ТМИда ушбу “илм-фан – таълим – ишлаб чиқариш”нинг самарали интеграциясини таъминлашга қаратилган жараён фаол олиб борилмоқда. Жумладан, ТМИда “Алоқабанк” АТБ, “Турон” АТБларнинг янги ўқув лаборатория амалиёт хоналари ўз фаолиятини бошлаган. Бу эса талабаларга “Банк

иши” таълим йўналиши бўйича ўз амалий кўникмаларини ошириш имкониятини бермоқда. Айни пайтда ушбу ўқув лабораторияларида амалий дарс машғулотларини олиб бориш учун тижорат банклари мутахассислари жалб этилмоқда.

Олий таълим муассасаларининг ишлаб чиқариш корхоналарида кафедра филиаллари фаолиятини ташкил этишнинг ўзига хос хусусиятлари мавжуд бўлиб, “илм-фан – таълим – ишлаб чиқариш”нинг муваффақиятли интеграциясини амалга ошириш орқали қуйидаги самарадорликка эришиш мумкин:

– назария ва амалиёт уйғунлигининг таъминланиши;

– олий таълим муассасаси ва корхоналар билан академик алоқаларнинг мустаҳкамланиши;

– кадрларни етиштириш аниқ буюртмачиларнинг талаблари асосида шакллантирилиши;

– кафедралар профессор-ўқитувчилари ва илмий ходимларнинг ишлаб чиқариш билан бевосита инновацион алоқа ўрнатиши;

– меҳнат бозорида битирувчилар ўртасида рақобат ривожланиши;

– талабаларнинг иш жойларига олдиндан ўзларини тайёрлашлари;

– амалга ошириладиган лойиҳа ва хўжалик шартномалари асосида талабаларга стипендиялар ажратиш имконияти пайдо бўлиши ва ҳоказо.

Шу билан бирга, мазкур ҳамкорликни йўлга қўйиш мақсадида мутахассислик кафедралари қошида етук профессор-ўқитувчилар, тегишли ишлаб чиқариш корхоналари ва киллари, катта илмий ходим-изланувчи, стажёр-тадқиқотчи, магистрант ва иқтидорли талабалардан иборат инновацион гуруҳларни шакллантириш имкониятлари кенгайди.

Юқоридагилардан келиб чиқиб, биз томонимиздан ўрганилган Буюк Британия тажрибаси (Newcastle University) таълим тизимига кўра,

ўқиш жараёнлари ва баҳолаш натижалари амалиётга йўналтирилганлиги боис юқори малакали рақобатдош кадрлар етиштиришга хизмат қилади. Бинобарин, ТМИДа, аввало, ўқув режалар илғор хориж тажрибалари асосида қайта ишлаб чиқилди. Бундан ташқари, талабаларнинг битирув малакавий иши, курс иши, малакавий амалиёт ўташ ва ҳисоботларни тақдим этиш ҳамда унинг ҳимоясига доир жараёнлар тартиби қайта кўриб чиқилди ва ушбу жараёнлар тўлиқ ишлаб чиқариш корхоналарига интеграция қилинди.

Умуман олганда, “илм-фан – таълим – ишлаб чиқариш”нинг самарали интеграциясини таъминлаш бўйича қуйидагиларга эътибор қаратиш лозим:

Олий таълим муассасаларининг ҳар бир мутахассис тайёрловчи кафедралари ўз таълим йўналиши хусусиятларидан келиб чиқиб, аниқ ишлаб чиқариш корхоналари (амалиёт жойлари) билан интеграциялашган бўлиши керак. Бу тажриба амалда борку, деган эътироз туғилиши мумкин. Лекин аксарият ҳолатларда номигагина “ҳамкорлик шартнома”лари имзоланади ва хўжақўрсин қабилида иш юритилади. Бу билан нафақат ўзимизни ўзимиз алдаймиз, балки келажак авлод ва бугунги сиёсатга хиёнат қилган бўламиз. Шунинг учун олий таълим муассасаси ва ишлаб чиқариш интеграцияси борасидаги ишларни чин маънода жонлантириш даркор.

Олийгоҳлар ўзлари тайёрлаётган мутахассисларнинг аниқ истеъмолчи-буюртмачиларига эга бўлишлари ва уларнинг талаблари асосида соҳага зарур бўлган, меҳнат бозорида рақобатбардош кадрлар тайёрлашлари лозим.

Олий таълим муассасалари кафедралари “назария-амалиёт” интеграцияси асосида корхоналар (амалиёт жойлари) талабларидан келиб чиқиб, мақсадли илмий тадқиқот ишларини олиб боришлари ва уларнинг натижаларини тижоратлаштиришга йўналтиришнинг манфаатли механизмларини йўлга қўйишлари керак.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги “2022–2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг Тараққиёт Стратегияси тўғрисида”ги ПФ-60-сон Фармонида 1-ИЛОВА.
2. Ғуломов С.С., Ғойибназаров Б.К., Отажонов Ш.И. Фан ва таълим интеграцияси. – Т.: ЎЗР ФА, – Б. 112.
3. <https://www.ncl.ac.uk/study/> сайт маълумотлари асосида ўрганилди.

ИННОВАЦИОН РИВОЖЛАНИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ (АҚШ олий таълим tizими мисолида)

Замонавий олий таълим тизимининг муҳим омили сифатида унинг кўп функцияли бўлиши, таълим – фан – ишлаб чиқариш “занжири”да инновацияни таъминлаш каби-ларни эътироф этиш мумкин.

Дунёнинг ривожланган мамлакатлари университетларида рақамли технологиялар ва сунъий интеллект асосида инсон омилини “ақлли” бошқаришга жиддий эътибор қаратилмоқда. Мисол учун, АҚШ олий таълим муассасалари дунёнинг барча асосий рейтингларида етакчи ўринни эгаллаб келмоқда. Фикримиз далили сифатида Қўшма Штатларнинг 34 та университети дунёдаги энг яхши 150 та университетлари сирасига кирганлигини келтиришимиз мумкин. Америкада ўқиш учун 50% ёки ундан ортиқ чегирмалар мавжуд бўлиб, фаол, ташаббускор талабаларга университетлар катта стипендия ва грантлар тақдим этади. Талабалар шаҳарчаси инфратузилмаси эса нафақат ўқишни, балки дам олишни ҳам тўлақонли қамраб олади: кўплаб спорт, маданият клублари,

Сардорбек ЮСУПОВ,

Тошкент давлат юридик университети
Маъмурий ва молия ҳуқуқи кафедра-
си мудири, юридик фанлар доктори,
доцент

шахсий ривожланиш марказлари, кўнгил-лилар жамияти ва бошқа ижтимоий ҳимоя ташкилотлари талабалар ҳаётини мазмунли ташкил қилишда қатнашади.

Америка университетлари талабаларига ўз мутахассисликлари доирасида фанларни мустақил танлаш имкониятини беради ва дарслар танқидий фикрлашни шакл-лантириш, амалий мисолларни назарий таҳлилларга асосланган ҳолда муҳокама қилишга қаратилган.

Тарихга назар. Маълумки, АҚШда олий таълим бошқа ривожланган давлатларга нисбатан бироз кечроқ шаклланган. Негаки XVII асрда Америка колонияси жойла-

шишни бошлаган ва кейинчалик АҚШга айланган. Аммо айни шу даврда дунё бўйлаб ўзининг узоқ тарихи ва анъаналарига эга бўлган бир нечта университетлар мавжуд эди (жумладан, Қоҳирадаги Ал-Азҳар университети ташкил этилганига 600 йилдан ошганди).

АҚШда олий таълим тизимининг шаклланиши бевосита инглиз университетлари тарихи билан боғлиқ. Чунки ушбу давлатга Англиядан келган муҳожирлар орасида Оксфорд, Кембридж ва Дублиннинг 100 дан ортиқ битирувчилари бор эди. Аслида, улар АҚШда инглиз ўрта мактабининг анъаналарини қайта тиклашни мақсад қилган.

Илк Америка университетлари руҳонийларни тайёрлаган. Биринчи Америка коллежи, кейинчалик 1636 йилда руҳоний D.Garvard номи билан аталган Гарвард университети, 1693 йилда Уильямс (Виржиния) ва 1701 йилда Йель университети (Коннектикут штати) пайдо бўлган.

АҚШ университетлари қоида тариқасида бир-биридан асосан талабалар сони ва атмосфера жиҳатидан жуда фарқ қилади.

Америка Коллежларини университетдан ажратиб турадиган асосий фарқловчи хусусиятларидан бири бу — илмий тадқиқот ва магистратура дастурининг мавжудлиги ёки йўқлиги ҳисобланади. Коллеж асосан талабалар таълими билан шуғулланади, уларнинг аксариятида тўрт йиллик ўқиш муддати амал қилади. Мамлакатда кичик (2000 нафар талабадан кам) ва хусусий олий таълим муассасалари билан бирга, иқтидорли талабалар учун давлат маблағлари ҳисобидан молиялаштириладиган давлат коллежлари ҳам фаолият юритади.

Университетлар икки турга бўлинади: хусусий ва давлат. Давлат университетлари нуфузи бўйича хусусий университет-

лардан биров пастда туради. Штатлардаги хусусий университетларнинг асосий мақсади талабаларни ўз штатида ўқитишдир. Бошқа штатлардан келган талабалар учун бу университетларда ўқиш қимматроқ. Давлат университетларида эса дарслар кўплиги, ўқитувчилардан талабаларга эътиборнинг камлиги ва бюрократия ўқитиш сифатига салбий таъсир кўрсатмоқда. Аммо Берклидаги Калифорния, Вашингтон, Мичиган ва Виржиния каби давлат университетлари ўз устида мунтазам ишлагани учун жаҳон рейтингларининг юқори ўринларини банд этмоқда.

Американинг энг машҳур хусусий университетлари қаторига Гарвард, Йель, Принстон, Стенфорд ва Калтек каби университетларни киритиш мумкин.

Ўқиш нархлари. АҚШда таълим нархлари анча юқори ҳисобланади. Университетларда тўлов-шартнома нархларини стандартлаштирувчи марказлаштирилган тизим йўқ. Ҳар бир АҚШ университети ўз дастурлари нархини мустақил равишда белгилайди.

Қўшма Штатлардаги олий таълим нархи бир неча омилларга: таълим даражаси (бакалавр, магистратура ёки докторантура), мутахассислик, университет тури (давлат ёки хусусий) ҳамда университетнинг обрўси (Гарвард ёки унчалик машҳур бўлмаган университет)га боғлиқ.

Буюк Британия ва Европа давлатлари олий таълимидан фарқли ўлароқ, Қўшма Штатларда ҳуқуқ ва тиббиёт каби фанлар бакалавриат

даражасида ўрганилмайди. Ушбу мутахассисликларни ўрганиш учун талабалар умумий таълим ва маълум бир соҳа бўйича дипломга эга бўлишлари лозим. Масалан, В.А. (Bachelor of Arts) ёки В.С. (Bachelor of Science).

Бакалавр босқичида ўқиш учун талабалар йилига ўртача давлат университетларида 25 000, хусусий университетларда 34 740 АҚШ доллари тўлаши керак.

АҚШ университетларининг магистратура ва докторантура босқичига ҳужжат топширишда қуйидагилар инобатга олинади:

- ✓ бакалавр дипломининг мавжудлиги;
- ✓ дипломдаги ўртача балл;
- ✓ талабанинг диплом иши.

Шунингдек, улар иншо, яъни мотивацион хат ёзиши ва GRE (Graduate Record Examination) имтиҳонини топшириши керак. Магистратура босқичида ҳам таълим нархи танланган йўналишга боғлиқ бўлади. MBA (Master of Business Administration), JD (Juris Doctor) ва MD (Doctor of Medicine) каби профессионал дастурлар бошқа магистратура ва PhD дастурларига қараганда қимматроқ ҳисобланади. Чунончи, АҚШ университетларида MBA дастурларининг ўртача нархи 60 000 АҚШ долларини ташкил қилади.

Давлат университетларида магистратура босқичининг ўртача нархи йилига 20 000-35 000 АҚШ доллари, хусусий университетларда эса бу кўрсаткич 40 000 АҚШ доллари миқдоридадир.

АҚШ олий таълим тизимида докторантура дастурлари ҳам муҳим аҳамиятга эга. Уларнинг қиймати таълим муассасаси, тадқиқот иши мавзуси ва шартларига кўра фарқланади. Давлат ва хусусий университетларда ҳам докторантурада ўқиш учун йилига ўртача 28 000-40 000 АҚШ доллари тўлаш керак бўлади.

Қоидага кўра, магистратурага кириш учун сизни профессионал нуқтаи назардан яхши биладиган одамлардан, масалан, илмий салоҳиятли устозларингиздан учта тавсиянома талаб қилинади.

Баъзи штатларда магистратурага киришни хоҳловчилар учун ёш чегараси ўрнатилган. Унга кўра, 18 ёшга тўлганларгина ҳужжат топшириши мумкин бўлади. Албатта, университетларда таҳсил олиш учун тил сертификатлари: TOEFL ёки IELTS камида C1 даражасига эга бўлишингиз талаб қилинади.

АҚШ университетлари кўпинча бакалавриатдан магистратурага ўтишда мутахассисликларнинг ўзгаришини мамнуният билан қабул қилади. Яъни биолог фалсафани, мусиқачи эса ҳуқуқшуносликни танлаши мумкин.

Ўқиш нархлари Канзас университети мисолида. 2021/2022 ўқув йилининг кузги ва баҳорги семестрларига ўқиш тўлови Канзас штатида истиқомат қилувчилар учун кредит соатига 751 АҚШ доллари, норезидент халқаро талабалар учун эса 959 АҚШ долларини ташкил қилди.

Барча талабалар йилига 984 АҚШ доллари миқдорида мажбурий кампус тўловини тўлайди.

Бу тўловлар талабага қўшимча курсларда ўқиш, умумий тиббий диспансерлар ва номинал ставкаларда ихтисослаштирилган парвариш, жисмоний ва дам олиш марказларидан фойдаланиш, шаҳар автобусларидан бепул фойдаланиш ва концертлар, спектакллар каби кампус тадбирларига чегирмали кириш ҳуқуқини беради.

2021/2022 ўқув йили учун умумий тўловлар ва ўқув тўловлари канзаслик биринчи курс талабалари учун 22 769 АҚШ доллари ва биринчи йил норезидентлари учун 28 804 АҚШ долларини ташкил қилди. Эътиборлиси шуки, чегирмалар асосан штат аҳолисига берилади, ҳатто бошқа штатдан келган америкаликлар ҳам норезидент ҳисобланади.

Имтиёз ёки бепул ўқиш. Юқорида қайд этганимиздек АҚШда таълим олиш қиммат, шунинг учун ҳам америкалик талабалар ўзлари учун чегирма ва стипендиялар излайди. Аксарият ҳолда улар штатлар

ва хусусий жамғармалар пуллари эвазига таҳсил олади. Узоқ муддатли кредитлар кўпинча таълим учун олинади, лекин улар фақат АҚШ резидентлари учун мавжуддир. Магистратурада таҳсил олмоқчи бўлган хорижлик талабгорлар учун эса маблағ олишнинг иккита имконияти мавжуд улар: таҳсил оладиган университет стипендияси; давлат ёки хусусий фонд томонидан бериладиган грант; Ўзбекистонликлар учун эса “Эл-юрт умиди” жамғармаси стипендиялари ҳам мавжуд.

Хорижий грантлар. “Fellowship” ушбу грантни олиш АҚШ магистратура дастурида бепул ўқиш учун ноёб имкониятдир. Бу халқаро талабанинг суғуртасини ҳам, ўқиш тўловларини ҳам қоплайди.

“Fulbright Program” докторантура учун ҳам молия, ҳам катта имкониятларни тақдим этадиган нуфузли тизим. Ҳар йили 5000 нафар бакалавр ушбу моддий ёрдамни олади. Бу эса Америка магистратурасида ўқиш харажатларини қоплайди.

“Administrative Assistantship” бу ўқиш учун чегирма ва қўшимча стипендия. Дастур ҳафталик мажбурий 20 соатлик ишни ўз ичига олади. Бу ошхонада ишлаш ёки университет кампуси ҳудудини тозалаш бўлиши мумкин.

Ўқиш учун стипендияларга ўхшаш бир марталик стипендиялар ҳам мавжуд, булар қўплаб нуфузли университетлар томонидан берилади.

Мисол учун, сиз Йель университетида ярим йиллик ўқишингизга имтиёз олиш учун **Yale Fellows Program** дастурини олишингиз мумкин. Аммо кейинги таълим харажатларини ўзингиз қоплайсиз.

Магистратурада ўқишингиз давомида ҳафтасига кампус ичида 20 соатгача ишлашингиз мумкин ва сизга муносиб ишни топиш бўйича университетнинг махсус бўлими ёрдам беради.

Электрон почтанинг таълим тизимидаги ўрни.

Кўплаб мамлакатлардаги каби, ўзимизда ҳам бугунги кунда электрон почта билан ишлаш тобора ривожланиб бормоқда. АҚШ олий таълим даргоҳлари профес-

сор-ўқитувчилари, талабалар ўртасида мулоқотни асосан университет расмий электрон почтаси орқали амалга оширади. Профессор билан учрашиш, маслаҳат олиш, фан юзасидан манбалар, китоблар олиш ҳам айти шу электрон мулоқот канали орқали амалга оширилади. Ўқитувчининг телеграмм манзилига хабар юбориш ёки шахсий телефонида боғланиш одобсизлик ҳисобланади.

Эътиборлиси, университет ёки идора томонидан ходимга берилган ички почта манзилига фақат иш вақти давомида мурожаат йўллаш мумкин. Дам олиш кунлари, иш вақти тугаганда, меҳнат таътили давридаги мактубларга жавоб олиш қийин.

Таълим жараёни.

АҚШ университетларида дарслар бошланишидан олдин талабалар фан силлаббуслари билан танишиб чиқишлари лозим. Ҳар бир ўқитувчи дарсни олиб бориш усуллари, талаблари, имтиҳон кунлари, ўқитувчи билан боғланиш вақтлари ҳамда дарсни ташкил этишга оид масалалар силлаббусда баён этилади. Дарс вақтида телефон, компьютерлардан фойдаланиш ёки фойдаланмаслик қоидалари ҳам белгилаб қўйилган. Айрим дарслар гаджетларсиз китоблар ва доска билан ишлаш орқали ўтилади ва бу белгиланган қоидага барча бирдай амал қилади. Очiq ҳавода ташкил этилган дарс хоналарида ҳам учрашувлар ва бўш вақтни мазмунли ўтказиш мумкин.

Баҳолаш тизими.

Америка университетларида баҳолаш тизимида алоҳида эътибор қаратилади. Талабаларга имтиҳонлар вақтида университет томонидан яхши баҳо олишлари учун барча шароитлар яратилади.

АҚШда талабанинг академик натижаларини баҳолаш учун GPA (Grade Point Average), яъни ўртача балл тушунчаси қўлланилади. Бу бутун мамлакат бўйлаб таълимнинг турли даражаларида қўлланиладиган стандартлаштирилган тизимдир.

Университетларда икки хил баҳолаш тизими қўлланилади. Биринчиси – санок системаси, иккинчиси эса ҳарф тизими. Иккаласи ҳам жуда оддий ва бир-бири билан боғлиқ ҳамда GPA (Grade Point Average) улар орқали аниқланади.

Қуйидаги жадвалларда келтирилган баҳолаш тизими университетнинг барча бакалаврият ва магистратура талабалари учун баҳолаш белгилари ва ҳисоб-китобларини билдиради. Барча ҳарф баҳолар сифат балларини ўз ичига олади ва талабаларнинг ўртача баллари GPA (Grade Point Average)си ҳисобланади.

Америка баҳолаш тизимининг ўзига хос жиҳати шундаки, у 4 баллик тизимдир.

Кўпгина АҚШ университетларида ўлчов одатда шундай кўринади:

A+	97-100	4.33 or 4
A	93-96	4.0
A –	90-92	3.7
B +	87-89	3.3
B	83-86	3.0
C +	80-82	2.7
C	77-79	2.3
C	73-76	2.0
C –	70-72	1.7
D +	67-69	1.3
D	63-66	1.0
D –	60-62	0.7
F	less than 60	0.0

Талабалар рўйхатдан ўтган ва қатнашган ҳар бир курс бўйича баҳо оладилар. Ҳар бир курс дастури якуний баҳони белгилашда курс компонентлари ва топшириқлар ўртасидаги муносабатни кўрсатади. Ўртача балли (GPA) аниқлашда ортиқча (+) ва минус (-) баҳолари қўлланилади.

Ўқитувчиларни баҳолаш. Семестр ва имтиҳонлар тугагандан сўнг талабалар дарс берган ўқитувчини баҳолашлари зарур. Акс ҳолда, улар баҳо қўйилган саҳифаларини очиб, якуний баҳоларини кўриш имкониятига эга бўлмайдилар. Ўқитувчи талаба томонидан аноним тарзда ўттиздан ортиқ мезон бўйича баҳоланади ва баҳоларни қайта кўриб чиқиш муддати якунлангач, икки ҳафта давомида ўқитувчининг рейтинги эълон қилинади.

Талабаларнинг фанни танлаши муайян ўқитувчининг рейтингига ҳам боғлиқ бўлади. Шунинг учун университет раҳбарияти рейтинги баланд профессор-ўқитувчиларни иложи борида қўллаб-қувватлашга, рағбатлантиришга ҳаракат қилади.

Ҳуқуқий таълим. Ўқиш даврининг энг қийин босқичи – бу биринчи курс. Чунки ихтисослаштирилган фанлар, имтиҳонлар ва талабаларга ҳуқуқни ўргатишда Socratic усули қўлланилади.

Аксарият талабалар бу усулни ёқтирмайдилар, чунки бу жуда қийин, стрессли ва чалкаш. Аммо айнан мана шу усул талабаларга ўзига хос ҳуқуқий тафаккурни ривожлантиришга ва амалий кўникмаларни осон эгаллашга ёрдам беради.

Бу усул – суд ишларини ва ҳуқуқий масалаларни ўрганиш орқали ўқитиш шакли ҳисобланади.

Талабалар суд ишини дарсдан олдин ўқийдилар, кейин ўзлари ечимини топиб тушунтиради. Профессор ҳеч қачон ҳеч нарсани тушунтирмайди, аксинча, талабадан тушунтиришни талаб қилади, унга саволлар беради. Бироқ профессор шунчаки савол бермайди, балки тафаккур қилиши учун йўналтиради, натижада, саволлар орқали талабанинг фикрлари ойдинлашади, талаба дастлаб муаммонинг эътибордан четда қолган жиҳатларини ўрганишдан бошлайди. Усулнинг ғояси шундан иборатки, талабанинг ўзи исботлаш мантигини ишлаб чиқади.

Агар бирор олимдан дунёнинг қайси давлатида энг яхши юридик таълим тизими борлигини сўрасангиз, кўп ҳолларда Америка Қўшма Штатларида деган жавобни оласиз. АҚШдаги ҳуқуқий таълим бошқа мамлакатлардан фарқ қилади. АҚШдаги юридик таълим тизими ва ҳуқуқнинг ўзи профессионал-академик соҳа сифатида қаралади, у дунёдаги кўпгина университетларда ўқитиладиган магистрлик дастурларига тенгдир.

Бу шуни англатадики, талабалар бакалавриятни (қайси соҳа бўлишидан қатъи назар) тамомлагандан кейингина олий ўқув юртларига юридик мутахассислик бўйича ўқишга киришлари мумкин. АҚШда ҳуқуқ фани бакалаврият дастурларида ўқитилмайди. Талабаларга Juris Doctor (JD) даражасини беради. Juris Doctor (JD) дастури 3 йил (кундузги) ёки 4 йил (сиртқи) ўқитилади.

Юқоридаги фикрларга яққол мисол сифатида АҚШнинг Ўзбекистондаги элчихонаси томонидан молиялаштириладиган ва Халқаро таълим бўйича Америка Кенгашлари томонидан амалга ошириладиган “Faculty Enrichment Program” (FEP) дастурини келтириш мумкин. Ушбу дастур мамлакатимиздаги олий таълим муассасалари

ўқитувчиларига тўрт ой давомида АҚШ университетларида ўзларининг педагогик маҳоратларини ва касбий йўналишларига оид тажрибаларини ошириш имкониятини беради. Дастур давомида иштирокчилар дарс жараёнларини кузатади, илмий конференцияларда қатнашади ва ўзлари бириктирилган АҚШ университетларининг факультет аъзолари билан ҳамкорлик қилади. FEP дастури қатнашчилари АҚШда бириктирилган университет ва Ўзбекистонда ўзлари фаолият олиб борадиган олийгоҳлар ўртасида ҳамкорлик алоқаларни ўрнатишлари дастурнинг асосий мақсадларидан ҳисобланади.

АҚШ олийгоҳларининг ТОП даражаларга чиқиши ўз қадриятларига эга эканлиги, президентлар, Нобель мукофотларини қўлга киритган олимлар ва битирувчиларнинг нуфузли натижаларга эришганлигига кўп жиҳатдан боғлиқдир.

Хулоса. Сўнгги йилларда мамлакатимиз олий таълим тизими ҳам янги сифат босқичига инновацион ютуқлар, долзарб муаммоларни ҳал этишга қаратилган саъй-ҳаракатлар, шунингдек, янги платформага қатъият ва муваффақиятлар билан қадам қўймоқда. Бу борадаги ишларни янада ривожлантиришга бугунги давр талабига жавоб берадиган, замонавий билимларга, маърифат ва юксак маданиятга эга кадрлар қанот бўлади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. <https://unesdoc.unesco.org/home>
2. <https://www.hotcourses.ru/study-in-usa/money/tuition-costs-in-the-usa/>
3. <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2022>
4. <https://catalog.ku.edu/law/>
5. <https://leapscholar.com/blog/usa-grading-system-understanding-us-grading-gpa-marking/>

ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИ ВА “УЧИНЧИ СЕКТОР” ҲАМКОРЛИГИ: МУАММО ВА ЕЧИМЛАР

Усмонжон БЎТАЕВ,

“Истиқбол” тадқиқот маркази ННТ
раҳбари, ЎзМУ Фуқаролик жамияти
ва ҳуқуқ таълими кафедраси мудир,
сиёсий фанлар доктори, доцент

Олий таълим мазмунини сифат жиҳатидан янги босқичга кўтариш, ижтимоий соҳа ва иқтисодиёт тармоқларининг барқарор ривожланишига муносиб ҳисса қўшадиган, меҳнат бозорида ўз ўрнини топа оладиган юқори малакали кадрлар тайёрлаш тизимини йўлга қўйиш мақсадида нодавлат нотижорат ташкилотлар ва фуқаролик жамиятининг бошқа институтлари ўртасида ҳамкорлик алоқалари мустаҳкамланмоқда. Бу, айниқса, “Ўзбекистон Республикаси Олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепцияси”да аниқ белгилаб қўйилди. Хусусан, концепцияда “Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги ҳамда олий таълим муассасалари фаолиятининг очиқлигини таъминлаш, фуқаролик жамияти институтлари билан алоқаларни мустаҳкамлаш, жамоатчиликка ахборот тақдим этишнинг тезкор ва замонавий шакллари жорий этиш”нинг механизмлари белгиланди. Пировардда, аҳолининг ижтимоий ҳимояга муҳтож қатлами, шу жумладан, имконияти чекланган шахсларнинг олий таълим билан қамров даражаси оширади, улар учун инфратузилмага оид шароитлар яхшилланишига хизмат қилади.

Олий таълим тизимида таҳсил олувчи ногиронлиги бор талабалар фаолиятини ўрганишда “учинчи сектор”нинг роли

Бугунги кунда мамлакатимизда инсон қадри, унинг ҳуқуқ ва манфаатларини таъминлаш давлат сиёсатининг устувор йўналиши этиб белгиланган. Бу жараёнда барча фуқароларимиз каби ногиронлиги бўлган юртдошларимизга эътибор ва амалий ғамхўрлик кўрсатиш, уларни ҳар томонлама қўллаб-қувватлашга алоҳида аҳамият қаратилмоқда. Чунки Жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилотининг ҳисоб-китобларига кўра, дунё аҳолисининг 15 фоизи, яъни бир миллиард нафардан кўпроқ эркак, аёл ва болаларда ногиронлик мавжуд. Бу ҳолат мамлакатимизда, хусусан, олий таълим тизимида ҳам мавжуд. Шунинг учун ҳам олий таълим тизимида таҳсил олувчи ногиронлиги бор талабаларнинг ижтимоий муаммоларини ўрганиш, улар учун қулай шарт-шароитлар яратиб бериш давлат сиёсатининг устувор йўналиши сифатида қаралмоқда. Олий таълим тизимида ҳам им-

конияти чекланган ёшларга ҳар томонлама қўмак ва ёрдам бериш, уларни ижтимоий-сиёсий ҳаётга фаол жалб этишга қаратилган кенг қўламли чора-тадбирлар амалга оширилмоқда. Жумладан, имконияти чекланган талабаларнинг ижтимоий муаммоларини ўрганиш, таҳлил этиш бўйича нодавлат нотижорат ташкилотларига давлат ижтимоий буюртмасини бериш орқали соҳадаги муаммоларнинг методологик асосларини ўрганиш юзасидан амалий ҳаракатлар олиб бормоқда.

Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги томонидан тақдим этилган “Олий таълим тизимида ногиронлиги бор талабалар учун “Тўсиқсиз муҳит”ни шакллантириш методикасини яратиш” номли ижтимоий буюртма Парламент комиссиясининг 2021 йил 23 августдаги 16-сонли қарорига “Истиқбол” тадқиқот мар-

кази нодавлат нотижорат ташкилоти ҳолиб бўлди. Ушбу марказ вазирлик билан тузилган шартномага мувофиқ, Республикаимизнинг 25 та олий таълим муассасасида таҳсил олаётган ногиронлиги бўлган 1440 нафар талабалар ўртасида социологик тадқиқот ўтказди. Социологик тадқиқотда Тошкент шаҳридаги олий таълим муассасаларидан 467 нафар (32,4%), Қорақалпоғистон Республикасидан 225 нафар (15,6%), Самарқанд вилояти олийгоҳларидан 197 нафар (13,7%), Фарғона вилоятидан 156 нафар (10,8%), Бухоро вилоятидан 148 нафар (10,3%), Наманган вилоятидан 140 нафар (9,7%) ҳамда Қашқадарё вилоятидан 107 нафар (7,4%) респондент қамраб олинди.

Респондентларга ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилишга доир меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар-

Фикрингизча, мамлакатимизда қайси меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар олий ўқув юртларида тўсиқсиз муҳитни шакллантиришда асосий ҳисобланади?

нинг қайси бири асосий эканлигини билишига доир берилган саволларга 520 нафари (36,1%) “Ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқлари тўғрисидаги” Қонунни, 489 нафари (34,0%) “Ўзбекистон Республикасида ногиронларни ижтимоий ҳимоя қилиш тўғрисида”ги Қонунни, 242 нафари (16,8%) “Таълим тўғрисида”ги Қонунни ва 189 нафари (13,1%) мамлакатимизда бундай қонун ҳали ишлаб чиқилмаган деган фикрларни билдирган. Респондентларга берилган саволда бир неча жавобларни белгилаш мумкинлиги кўрсатилган бўлсада-да, респондентлар фақат битта қонунни белгилаганлар. Бу таҳлил ногиронлиги бўлган талабаларнинг аксарияти мамлакатимиздаги ногиронлар ҳуқуқлари ва кафолатлари тўғрисидаги меъёрий ҳуқуқий ҳужжатлар ҳақида тўлиқ маълумотга эга эмаслигини кўрсатади

ҳамда ҳар 10 тадан битта ногиронлиги бўлган талаба умуман қонунни билмаслигидан ва уларнинг ҳуқуқий онгининг етарли даражада эмаслигидан далолат беради.

Ногиронлиги бор шахсларни ҳимоя қилувчи қонунларнинг амалиётда ишламаслик сабабини 317 нафар (22,0%) респондент ОАВда ногиронликка доир қонунлар етарлича ёритилмаслигида, 356 нафар (24,7%) респондент мансабдор шахслар мазкур қонунни ишлашига тўсқинлик қилишида, 501 нафар респондент (34,8%) ногиронлиги бор шахсларнинг ўзлари ўз ҳуқуқларини талаб қилишмаслиги ёки етарли даражада ўз ҳуқуқларини билмаслигида деб салбий жавоб берганлар. Шунингдек, 266 (18,5%) нафар респондент жамиятимизда бу борада ҳеч қандай муаммо йўқ деб ижобий жавоб берган.

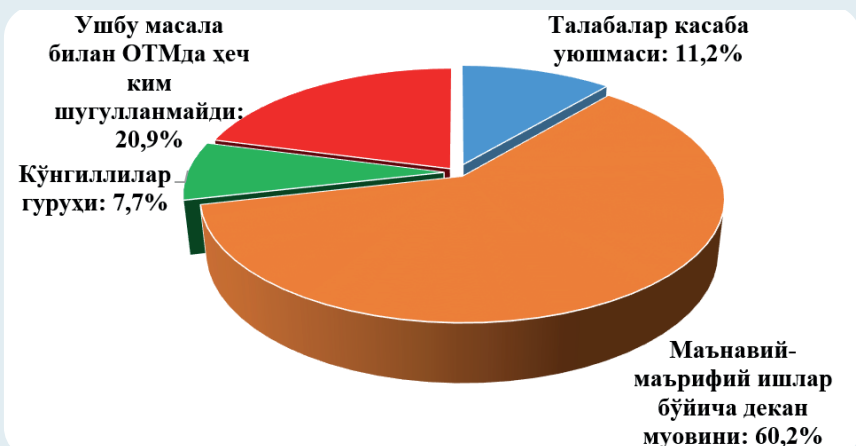
Ногиронлиги бор шахсларни ҳимоя қилувчи қонунларнинг амалиётда ишламаслигига сабаби нимада?

Ногиронлиги бўлган талабаларга олийгоҳларда таълим олиш ва яшаш учун махсус шароитлар яратиш бўйича масъуллар фаолиятига берилган баҳолар таҳлили шуни кўрсатадики, 161 нафар (11,2%) респондент бундай ишлар билан талабалар касаба уюшмаси шуғулланишини, 867 нафари (60,2%) маънавий-маърифий ишлар бўйича декан муовини шуғулланишини, 111 нафари (7,7%) кўнгилли (волонтер)лар гуруҳи шуғуллани-

шини ва 301 нафари (20,9%) ногиронлиги бўлган талабалар масалалари билан олий таълим муассасасида ҳеч ким шуғулланмаслигини билдирганлар. Демак, олийгоҳларда таълим олаётган ногиронлиги бор талабаларнинг ҳар 10 тадан 2 таси ҳанузгача таълим олиш ва яшаш учун шароит йўқ ва олий таълим муассасаси масъулларининг ногиронлиги бор талабаларга бераётган эътиборлари етарлича эмас.

Сиз таҳсил олаётган олий ўқув юртида ногиронлиги бор талабалар билан ким шуғулланиши ҳақида хабардормисиз?

Олий таълим муассасаларида таълим олаётган ногиронлиги бор талабаларнинг 374 нафари (26,1%) олийгоҳларга олиб борадиган ва бинолар орасидаги нотекис йўллар туфайли, 663 нафари (46,3%) олий таълим даргоҳи ҳудудидаги зиналар, шунингдек, ариқлар кўп-

лиги, лифтлар йўқлиги, 101 нафари (7,1%) йўлларнинг торлиги ва 293 нафари 20,5% ўқув хоналардаги жиҳозлар ногиронлиги бор шахслар учун мослашмаганлиги сабабли жисмоний тўсиқларга дуч келаётганлигини билдирган.

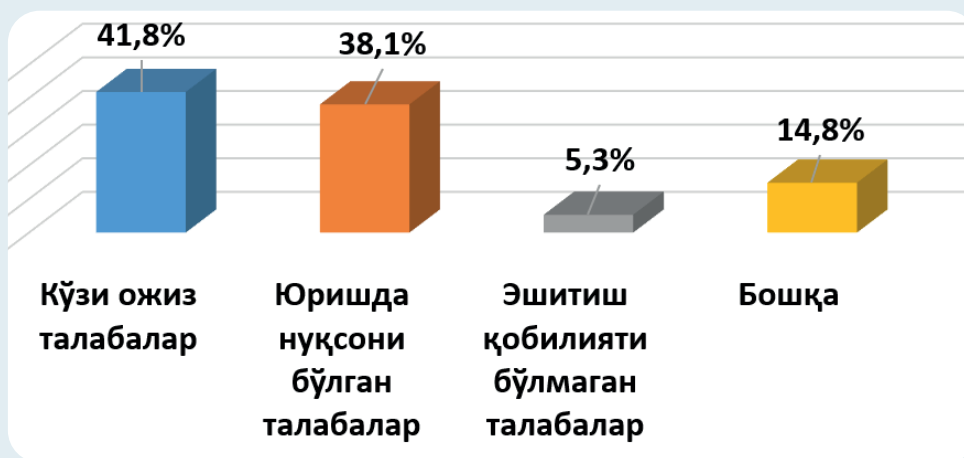
Сиз таҳсил олаётган олий ўқув юртида ногиронлиги бор талабалар аксарият ҳолатларда нима сабабдан жисмоний тўсиқларга дуч келишади?

Олий таълим муассасаларида таълим олаётган 601 нафар (41,8%) кўзи ожиз ёки кўришда нуқсони бор талабалар, 548 нафар (38,1%) юришда ёки ҳаракатланишида нуқсони бор талабалар, 76 нафар (5,3%)

эшитиш қобилияти бўлмаган талабалар ва 213 нафар (14,8%) бошқа шаклдаги ногиронлиги бўлган талабалар жисмоний тўсиқларга дуч келаётганликларини билдирганлар.

Фикрингизча, сиз таҳсил олаётган олий ўқув юртида қайси шаклдаги ногиронлиги бор шахслар кўпроқ жисмоний тўсиқларга дуч келишади?

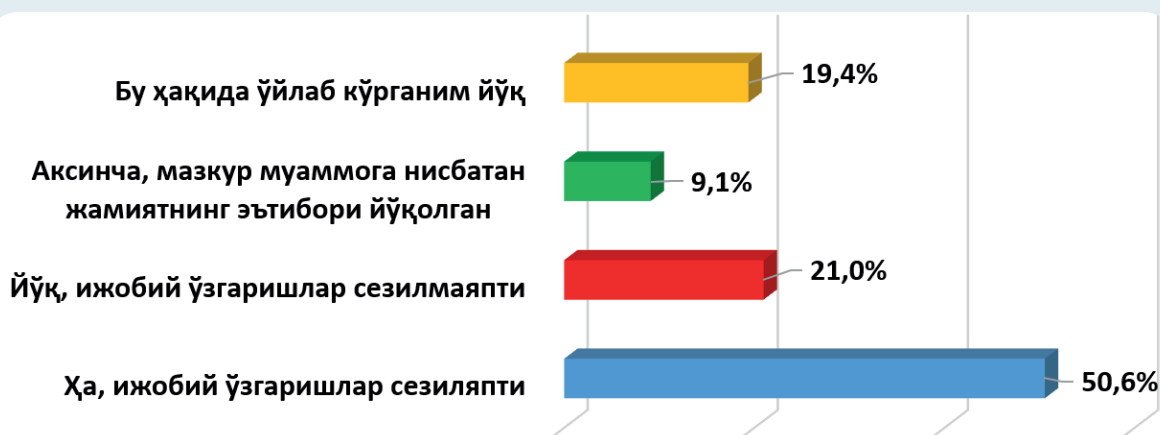
Сизга таълим жараёнида энг мураккаб бўлган қандай жисмоний тўсиқлар мавжуд?

Респондентларга олийгоҳ ҳудудида жисмоний тўсиқларни бартараф қилиш борасидаги амалга оширилаётган ишларга билдирган муносабатларининг таҳлили шуни кўрсатадики, 728 нафар (50,6%) респондент ҳа, ижобий ўзгаришлар сезилмоқда, деб ижобий жавоб берган бўлса,

302 нафар (21,0%)и йўқ ижобий ўзгаришлар сезилмайди, деб салбий жавоб берган. Респондентларнинг 401 нафари (28,4%) олий таълим муассасаси ҳудудида жисмоний тўсиқларни бартараф қилиш масаласи эндиликда долзарб масала бўлмай қолган деган ёки умуман фикр билдирмаган.

Охирги йилларда олий ўқув юрти ҳудудида жисмоний тўсиқларни бартараф қилиш борасида ижобий ўзгаришларни сездингизми?

Ногиронлиги бўлган талабаларнинг таълим олиш жараёнида уларга нисбатан ўқитувчиларнинг муносабатини қай даржада эканлигини билиш муҳим ҳисобланади. Респондентларга “Сизларда дарс олиб бораётган профессор-ўқитувчиларнинг муносабатини қандай баҳолайсиз?” деб савол билан мурожаат қилинганда, уларнинг 737 нафар (51,2%)и ногиронлиги бор талабаларга ижобий ёндашдилар, 260 нафар (18,1%)и ўқитувчилар бизнинг муаммоларимизни тушунмайдилар, 144 нафар (10,0%)и улар бизни қийнамасдан, аксарият ҳолларда баҳони шундай қўйиб беришди, 137 нафар (9,5%)и ўқитувчилар бизнинг муаммоларимизга бефарқлар ва 162 нафар (11,3%)и бошқа сабаблар туфайли ногиронлиги бор талабалар ва ўқитувчилар ўртасида турли тушунмовчиликлар юзага келишини айтиб талабалар

ўқитувчиларнинг уларга бўлган муносабатларини салбий баҳолаган. Таҳлиллар шуни кўрсатадики, 703 нафар (4,8%) ногиронлиги бор талаба олий таълим муассасаларидаги профессор-ўқитувчиларнинг уларга бўлган муносабатларини салбий баҳолаган.

Барчага маълумки, аксарият ногиронлиги бўлган талабалар ҳаракатланиш, таълим олиш ва яшаш учун бошқалар ёрдамига муҳтождирлар. Шу сабабли олийгоҳларда таълим олаётган ногиронлиги бор талабаларга “Сизга ўқув жараёнида асосан ким ёрдам кўрсатади?” деган саволга 293 нафар (20,4%)и ўқув жараёнида ота-онаси ёки яқин қариндошлари ёрдам кўрсатишини айтган. Респондентларнинг 658 нафар (45,8%)и бирга ўқийдиган талабалар (курсдошлари), 50 нафар (3,5%)и баъзи олий таълим муассасаларда ташкил қилинган кўнгилли (волонтёр)лар гуруҳи, 397 нафар (27,4%)и

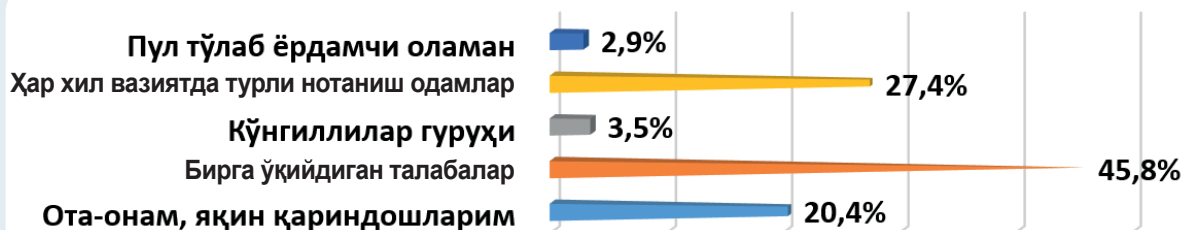
Сизларга дарс олиб ўтаётган профессор-ўқитувчиларнинг муносабатини қандай баҳолайсиз?

ҳар хил вазиятларда турли нотаниш одамлар томонидан ёрдам кўрсатилишини ва 42 нафар (2,9%)и эса ўқиш жараёнида пуллик, яъни ҳақ тўлаш эвазига ёрдам олишини билдирган. Таҳлил натижала-

ри шуни кўрсатадики, олийгоҳлардаги 439 нафар (30,3%) ногиронлиги бўлган талабаларга ўқишлари учун тегишли ёрдам кўрсатиш масаласи мавҳумлигича қолмоқда.

Сизга ўқув жараёнида асосан ким ёрдам кўрсатади?

Ногиронлиги бўлган талабаларнинг олий таълим муассасаларда ўқишлари учун турли фанларга тегишли адабиётларнинг мавжудлиги ва ундан фойдалана олиш имкониятининг қай даржада эканлиги муҳим масала ҳисобланади. Респондентларга “Сиз фанларга оид дарсликлар, ўқув қўлланмалар, мақолалар билан қандай танишасиз?” деган саволга 170 нафар (11,8%) респондент ўқув адабиётларидан фойдаланишда яқин қариндошлари ёрдам беришини, 881 нафар (61,2%)

респондент ўқув адабиётларидан фойдаланишда ҳеч қандай қийинчиликлар йўқлигини билдирган. Респондентларнинг 137 нафар (9,3%)и ўқув адабиётларининг аудио шаклидан фойдаланишини ва 255 нафар (17,7%)и турли компьютер дастурларидан, мобил иловалардан ва бошқа воситалардан фойдаланиши билдирган. Демак, ногиронлиги бор талабаларнинг таълим олиш жараёнида ўқув ва бошқа адабиётларидан фойдаланишида муаммо кузатилмади.

Сиз фанларга оид дарсликлар, ўқув қўлланмалар, мақолалар билан қандай танишасиз?

Ногиронлиги бўлган талабаларнинг олий таълим муассасаларда таълим олиш жараёнида уларнинг кайфиятидаги ўзгаришларни билиш мақсадида респондентларга махсус саволлар берилганда, уларнинг 345 нафар (24,0%)и зарурий адабиётлар таъминотидаги камчиликлар уларни ранжитишини, 183 нафар (12,7%) ногиронлиги бор талабаларга профессор ўқитувчилар ва 92 нафар (6,4%) талабаларга курсдошлари то-

монидан салбий муносабатлар туфайли уларнинг кайфияти ёмонлашишини билдирганлар. Аммо ногиронлиги бор талабаларнинг аксарият қисми, яъни 881 нафар (56,9%)и дарс жараёнида ўқиладиган маърузаларнинг тушунарсизлиги, факультетлардаги шароитларнинг ноқулайлиги ва университет раҳбариятининг эътиборсизлиги сабабли уларнинг кайфиятлари ёмонлашишини билдирган.

Ўқув жараёнида ногиронлиги бўлган талабалар кўпроқ қайси муаммога дуч келишади?

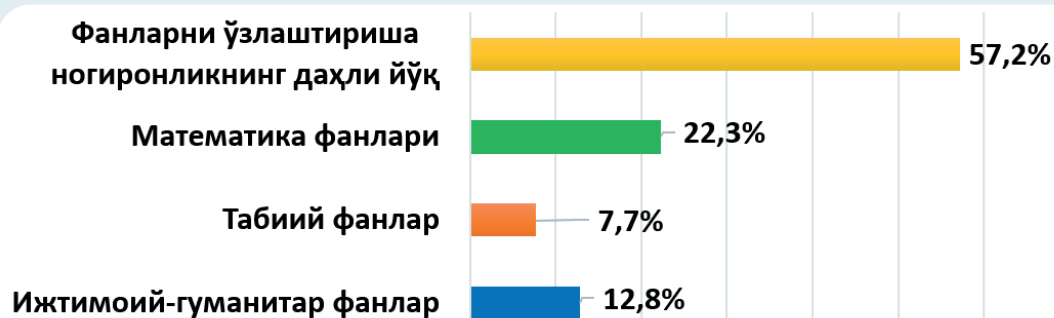
Олийгоҳларда таълим олишда ногиронлиги бўлган талабалар ногиронлиги сабабли қайси фанларни ўзлаштиришларида

қийинчиликлар юзага келишини аниқлаш мақсадида респондентларга “Аксарият ҳолларда ногиронлиги бўлган талабалар

қайси фанларни ўзлаштиришга қийналишади?” деган савол берилганда, респондентларнинг 184 нафар (12,8%) ижтимоий-гуманитар фанларни ўзлаштиришда ногиронлиги сабабли ўқишга қийналишини, 111 нафар (7,7%) и табиий фанларни ўзлаштиришда ва 321 нафар (22,3%) и ма-

тематикага оид фанларни ўзлаштиришда ногиронлиги сабабли қийинчиликларга дуч келишини билдирган. Респондентларнинг аксарият қисми, яъни 824 нафар (57,2%) и фанларни ўзлаштиришда ногиронлик ҳолати қийинчиликлар туғдирмаслигини билдирган.

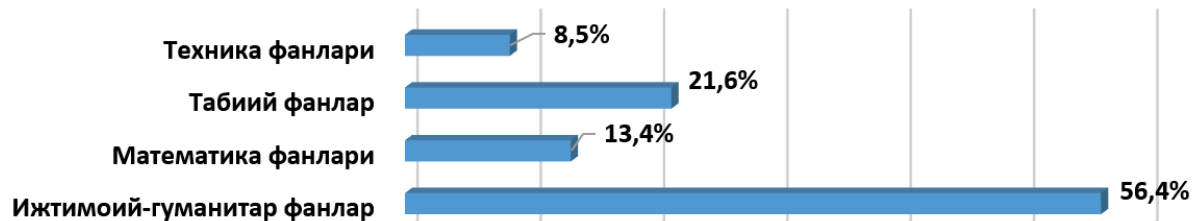
Аксарият ҳолларда ногиронлиги бўлган талабалар қайси фанларни ўзлаштиришга қийналишади?

Ногиронлиги бор талабаларнинг келажакдаги режаларини билиш мақсадида уларга қайси соҳа мутахассиси бўлсалар, жамиятда ўз ўринларини топа олишлари ва ўз мутахассиликлари бўйича ишлаши, шунингдек, шахсий турмушини қуришга имкон бўлишига доир фан тармоқларига оид берилган саволларга респондентларнинг 810 на-

фар (56,4%) и ижтимоий-гуманитар фанлар тармоғини, 193 нафар (13,4%) и математикага оид фанлар тармоғини, 310 нафар (21,6%) и табиий фанлар тармоғини ва 122 нафар (8,5%) и техникага оид фанлар тармоғини уларнинг келажакдаги режаларни амалга ошиши учун имкон берувчи фанлар сифатида танлашган.

Сизнингча, ногиронлиги бўлган шахслар қайси соҳада ўқиса, ўз йўлини топиш эҳтимоли ошади?

Хулоса ва таклифлар

Ўтказилган амалий социологик тадқиқотлар олий таълим муассасаларида таълим олаётган ногиронлиги бўлган йигит-қизларнинг ижтимоий ҳаётига доир баъзи маълумотларни олиш ва улардаги муаммоларни аниқлаш имконини берди. Ўтказилган тадқиқот натижаларига кўра, қуйидагича хулоса қилиш мумкин:

1

биринчидан, социологик тадқиқотда Тошкент шаҳри, Қорақалпоғистон Республикаси, Самарқанд вилояти, Фарғона вилояти, Бухоро вилояти, Наманган вилояти ва Қашқадарё вилоятларидаги олийгоҳларда ногиронлиги бор талабаларнинг тўсиқсиз ҳудуд ҳақидаги тасаввурлари маълум маънода жонланди.

2

иккинчидан, социологик тадқиқот ўтказилган 7 та ҳудудда жойлашган олигоҳлардан ЎзМУ, Қорақалпоқ ДУ, БухДУ, НамДУ, ЎзДЖТУ, ФарДУ ва СамДУда ногиронлиги бўлган талабалар учун шароитлар яратилганлиги боис ушбу олий таълим муассасалардаги ногиронлиги бўлган талабаларнинг сони қолганларига нисбатан бирмунча юқори эканлиги намоён бўлди.

3

учинчидан, ногиронлар учун қулай шароитлар яратиш ҳар қандай давлатни ижтимоий сиёсатининг ажралмас қисмидир. Объектлар ва хизматларнинг қулайлиги ногиронлиги бўлган шахсларнинг бинолардан, иншоотлардан, транспортдан, ахборот ва алоқа воситаларидан, жумладан, ахборот-коммуникация технологиялари ва тизимларидан, шунингдек, бошқа объектлар ва аҳолига

кўрсатиладиган хизматлардан бошқа фуқаролар билан тенг равишда фойдаланиши учун тўсиқсиз муҳитни яратиш йўли билан таъминланади.

4

тўртинчидан, олийгоҳларда таълим олаётган ногиронлиги бўлган талабаларнинг кайфияти ўқиш жараёнида зарурий адабиётлар таъминотидаги камчиликлар, ногиронлиги бор талабаларга профессор-ўқитувчиларнинг тушунарсиз маърузалари, факультетлардаги ноқулай шароитлар ва университет раҳбариятининг эътиборсизлиги сабабли ёмонлашмоқда. Ушбу масалаларни ҳал этиш учун олий таълим муассасаларида ногиронлиги бор талабалар учун ўқув-адабиётларни чоп этишга мослашган брайл принтерларини кўпайтириш жоиз.

5

бешинчидан, олий таълим тизимидаги мавжуд муаммоларни аниқлайдиган, уларнинг ечими борасида долзарб мавзуларга оид давлат субсидиялари, давлат грантлари ва давлат ижтимоий буюртмалари портфелини Олий Мажлис жамоат фондига тақдим этиб бориш орқали ННТни қўллаб-қувватлаш лозим.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8 октябрдаги Фармони билан тасдиқланган “Ўзбекистон Республикаси Олий таълим тизimini 2030 йилгача ривожлантириш концепцияси// <https://lex.uz/docs/4545884>
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 4 март “2021–2025 йилларда фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги Фармони// <https://lex.uz/docs/5319756>
3. U.Bo‘tayev. Oliy o‘quv yurtlarida “To‘siqsiz muhit”ni ta‘minlash jarayonlarining metodik asoslari: Uslubiy qo‘llanma. –T.: “Fan va texnologiya” nashriyoti, 2022. – 84 bet.

ОЛИЙ ТАЪЛИМ СОҲАСИДАГИ ИСЛОҲОТЛАР ИЛМ ПОЙДЕВОРИНИ МУСТАҲКАМЛАШГА АСОС БЎЛАДИ

Олим ТЎРАҚУЛОВ,

Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон
Миллий университетининг Жиззах фи-
лиали директори, педагогика фанлари
доктори, профессор

Жаҳондаги нуфузли олий таълим муассасалари илм-фаннинг йирик ўчоқлари ҳисобланиши ҳеч кимга сир эмас. Бугунги кунда юртимизда ҳам янги-янги олий ўқув юртлари, дунёдаги етакчи университетларнинг филиаллари фаолияти йўлга қўйилмоқда. Жумладан, Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университетининг Жиззах филиали Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 17 июндаги “2019-2023 йилларда Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университетида талаб юқори бўлган ма-лакали кадрлар тайёрлаш тизимини тубдан такомиллаштириш ва илмий салоҳиятни ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарорига асосан ташкил

этилган. Филиал ўтган қисқа вақтдаги ўз фаолият даври мобайнида ёшларга оид давлат дастурини амалга ошириш борасида бир қанча салмоқли ишларни амалга оширди. Чунончи, ўқув ва илмий лойиҳаларни амалга ошириш, таълим ва илмий изланишлар жараёнига мутахассисларни кенг жалб қилиш мақсадида юртимиз ва хорижнинг етакчи олий таълим муассасалари ҳамда илмий марказлари билан ҳамкорликлар самараси ўлароқ филиалда бугунги кунда 2 та факультет, 10 та кафедра, 16 та бўлим ва секторлар, 10 та марказ фаолияти йўлга қўйилган.

Филиалнинг инновацион стратегияси

Глобаллашган ва ахборотлашган жамиятга ўтиш даврида дунё ҳар куни янги ва чигал муаммолар билан бойиб бормоқда ва биз уларга муносиб жавоб бера олишимиз учун истиқболимизни белгилаб берувчи, аниқ мақсадларга йўналтирилган стратегияга эга бўлмоғимиз шарт. Бу стратегия эса истиқбол-

ли илмий тадқиқот йўналишларининг замонавий тенденцияларига мос келиши, аниқроқ қилиб айтсак, филиалнинг ўқув-илмий фаолиятини кучайтириш орқали глобал ва ҳудудий муаммоларни ечиши, бунинг учун инсон капиталини ривожлантиришда салмоқли натижаларга эришишга омил бўлган ҳолда, келажакда халқаро эътироф ва интеграциялашувимизга имкон бериши лозим.

Биз илмий тадқиқотларимиз ва профессор-ўқитувчиларимизнинг компетенцияларини янги босқичга олиб чиқишга ёрдам бера оладиган етакчи хорижий олимларни ишга жалб этиб, уларнинг тажрибаларидан фойдаланишни ўз олдимизга мақсад қилиб қўйдик. Истиқболда кўп тилли масофавий курсларни, ялпи очиқ онлайн курсларини (Massive open online course) очишни режалаштирмақдамиз. Хорижий тилларда янги, ноёб фанлараро дастурларни яратиш, рақамли технологиялар соҳасида халқаро да-

ражадаги илғор илмий тадқиқот лабораторияларини очиш, ёш олимларни ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш, шу жумладан, халқаро даражадаги докторлик мактабини (Doctoral School) яратишни режалаштирганмиз.

Булар олдимизга қўйган мақсадларимизга эришишимиз, Янги Ўзбекистоннинг замонавий жамияти ривожига муносиб ҳисса қўшишимизни таъмиловчи йўл харитамизнинг фақатгина бир қисми, холос.

Университетнинг тадбиркорлик экотизимлари маркази сифатида билим ва технологияларни тижоратлаштириш орқали миллий технологияларни яратишда иштирок этиш, тадбиркорлик экотизимларини, технологик ва бизнес компетенцияларини, тадбиркорлик маданияти ва истиқболли технологик бозорларни шакллантириш ҳам муҳим ҳисобланади. Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университетининг Жиззах филиалида жорий йилда 17 та фан тўғараги ҳамда 3 та марказ талабалар учун

фаолият юритмоқда ва ушбу тўғаракларда 500 нафардан ортиқ иқтидорли талабалар қатнашиб келишмоқда. Айниқса, “Инкубация ва акцелерация” маркази, “Робототехника ва радиоэлектроника” марказлари кўплаб талабаларнинг бўш вақтини самарали ўтказиш, қўшимча касб-ҳунар ўрганиш ва даромадга эга бўлишларига хизмат қилиб келмоқда. 2021 йил июль ойида ташкил этилган “Инкубация ва акцелерация” маркази кўплаб талабаларга кенг имкониятлар эшигини очди десак, адашмаймиз. Чунки ушбу марказ қисқа вақт оралиғида кўплаб натижаларни қўлга киритди.

Марказнинг мазкур фаолият турларини амалга оширишдан мақсад филиал талабалари ҳамда ҳудудий жойлашган маҳалла ёшларининг ИТ йўналишдаги қизиқишларини ва ушбу соҳа бўйича билимларини оширишдан иборат. Бундан ташқари, ушбу марказ келажакда қуйидаги ишларни амалга оширишни режалаштирган:

... ахборот технологиялари соҳасида юқори сифатли маҳсулот ва хизматлар ишлаб чиқилишини ривожлантириш ва ишлаб чиқариш учун қулай шарт-шароитлар яратиш, уларнинг ички ва ташқи бозорларга кириб боришини таъминлаш, инновацион ишланмаларни такомиллаштириш;

... инкубацион марказнинг аъзоларига фаолиятни амалга ошириш учун зарур инфратузилма, жумладан, замонавий лабораторияларни бериш, уларга маркетинг, юридик ва бошқа консалтинг хизматлари, шу билан бирга, инкубация дастурлари бўйича хизматлар кўрсатиш;

... юқори технологик маҳсулот ва хизматларни ишлаб чиқариш занжирининг узлуксизлигини таъминлаш учун илмий, илмий тадқиқот, ўқув ва ишлаб чиқариш ташкилотлари фаолиятининг ўзаро интеграциясига кўмаклашиш;

... ахборот технологиялари соҳасида юқори малакали мутахассисларнинг замонавий синфини шакллантириш мақсадида аҳоли ва ёшлар ўқитилишини ташкил этиш;

... ахборот технологиялари соҳасига етакчи компаниялар ва мутахассисларни жалб этган ҳолда, маҳорат дарслари, тренинглари ва малака ошириш курслари, шунингдек, илмий-амалий конференциялар ўтказиш.

Юқоридаги миссиядан келиб чиққан ҳолда, стратегик мақсад истиқболдаги ривожланишнинг 2030 йилгача бўлган даврида филиални ижтимоий, иқтисодий ва АКТ соҳасидаги замонавий кўп тармоқли ўқув, илмий, эксперт, маслаҳат комплексига айлантириш орқали Ўзбекистоннинг етакчи олий таълим муассасаларидан бири сифатида мамлакат ва жамият фаровонлигига хизмат қилиш бош мақсадимиздир.

Халқимизда “Бугунги ишни эртага қўйма” деган пурмаъно нақл бор ва у бугунги кунда олий таълим тизимида мавжуд муаммоларни тезкорлик билан, кечиктирмасдан баратараф этиш зарур эканлигини англатади. Ушбу соҳада меҳнат қилаётган ва ўзини шу халқнинг зиёли бир фарзанди ҳисоблаган ҳар бир профессор-ўқитувчи бу ишдан четда турмаслиги керак. Негаки биз мамлакатнинг келажagini яратиш учун энг масъул бўлган кишилармиз. Масалага

шу нуқтаи назардан ёндашган ҳолда, юқорида таъкидлаб ўтилган вазифаларни бажариш учун ҳаракатларимизни бошлаганимиз ва бир мунча натижаларга эришдик, десак муболаға бўлмайди.

Инсон капиталини ривожлантириш имкониятлари

Инсон капитали сифатини ошириш йўналиши бўйича асосий мақсадлар сифатида 2026 йилга қадар хорижий илмий-педагогик кадрларнинг, жумладан, чет эл университетларида PhD илмий даражасини олган Ўзбекистон фуқаролари улушини умумий илмий-педагогик кадрлар сонига нисбатан 10,2 фоизга ошириш режалаштирилган. Филиалнинг раҳбарлик лавозимларига мутахассисларни ТОП-500 QS ва ТНЕдаги нуфузли университетлар ва етакчи бизнес компанияларидан жалб қилиш, хорижий илмий-педагогик кадрлар улушининг ошишига эришиш ҳамда истиқболли кадрларни етиштириш кўзда тутилган.

Филиалда таълим сифатини дунё стандартлари даражасига олиб чиқиш, аввало, илмий-педагогик кадрларнинг савияси, тажрибаси, уларнинг энг долзарб илмий йўналишларда олиб бораётган тадқиқотлари ва бу изланишлар натижалари билан белгиланади. Зеро, тараққиётда юксак натижаларга эришаётган Хитой, Япония, Корея, Сингапур, АҚШ каби мамлакат-

лардаги университетларда “Илм орқали таълим бериш” тажрибаси ўзини оқлади. Бу борада илмий-педагогик кадрларнинг академик мобиллигини ошириш ва хориж тажрибасини таълим тизимимизга оқилона татбиқ қилиш, албатта, ўз натижасини беради.

Биз ҳам жамоамиз билан бу борада бир қанча тадбирларни бажаришни ўз олдимизга мақсад қилиб қўйдик ва бугундан ҳаракатни бошладик. Чунончи, режамизда:

➤ мавжуд илмий-педагогик кадрлар орасидан захира шакллантириш ва уларни қабул қилувчи томон базасидаги мавжуд тадқиқотларда иштирок этишлари учун етакчи маҳаллий ва хорижий университетларга юбориш;

➤ Ресбуликамиздаги етакчи, флагмен олий таълим муассасалари базасида ўқитишни ва малака оширишни ташкил этиш (филиалга зарур бўлган таълим дастурлари ва устувор илмий йўналишлар бўйича);

➤ халқаро илмий конференцияларда қатнашиш учун хорижий тилларда мулоқот ва тақдирот кўникмаларини ривожлантириш бўйича дастурларни ривожлантириш;

➤ ёш олимлар учун хорижий стажировкаларни ташкил этиш (ўрта ва узоқ муддатли дастурларда, масалан, Erasmus+, CDI, DAAD ва бошқалар), уларнинг филиалга қайтишини ва илмий-педагогик кадрлар сифатида ишга жойлашишини кафолатлаш;

магистратура ва бакалаврият битирувчи курсларидан истиқболли талабалар билан мақсадли ишлаш орқали ёш илмий-педагогик кадрлар захирасини ривожлантириш, уларни амалдаги илмий тадқиқот лойиҳаларига жалб қилиш ва истиқболда филиалнинг илмий соҳасида фаолият олиб боришига эришиш;

юқори малакали илмий-педагогик кадрлар излаш самарадорлигини ошириш ҳамда жадаллаштириш, уларни олдиндан белгиланган талаблар ва конкурс асосида танлаб олиш мақсадида ихтисослашган халқаро маркетинг хизматини ривожлантириш.

Филиалнинг рақобатбардошлиги меҳнат бозорида биз етиштирган мутахассисга талаб нечоғлик эканлиги билан белгиланади. Шундай экан, кадр истеъмолчилари билан, жумладан, хорижий иш берувчилар билан ҳам ҳамкорликни ривожлантириш зарурдир. Бунинг учун 2022–2026 йиллар оралиғида иш берувчилар билан фаол ва тиғиз ишлаш имконини берувчи тизим ва механизмлар яратилади.

Биз ўзимизнинг ривожланиш дастури-мизда фан ва таълим хизматлари бозори талабларига доимий равишда мослашиш, филиалнинг интеллектуал маҳсулотларини тижоратлаштириш, асосий фаолиятимизни рақамлаштириш, кўрсатаётган хизматларимизнинг сифатини узлуксиз яхшилаш орқали филиалда бошқарув тизимини яратишни кўзда ту-тувчи рақамли ишбилармон университет моделидан андоза олган ҳолда ҳаракат қиламиз.

Филиалнинг истиқболга мўлжалланган стратегияси янги амалиётлар ва технологияларни ўзлаштириш жараёнидаги қисқа муддатда эришиш қийин бўлган натижаларни ҳисобга олган ҳолда, тўғаноқларни бартараф қилиш тизимини босқичма-босқич такомиллаштиришни назарда тутди.

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, таълим соҳасида амалга оширилаётган истиқболли вазифалар ўзининг долзарблиги ҳамда амалий аҳамияти билан бошқа соҳалардаги ислохотлардан асло қолишмайди. Чунки ушбу соҳадаги юксалиш инсон ресурсларини ривожлантиришга боғлиқ бўлиб, илм-фан, инновациялар ва уларни ҳаётга татбиқ қилиш юртимиз келажаги ва тараққиётини белгилаб беради. Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университетининг Жиззах филиали 2030 йилга бориб жамият, давлат бошқаруви ва ижтимоий-иқтисодий фанлар соҳасида жаҳон миқёсидаги энг янги билим ва компетенцияларни амалиётга жорий қилиб, давлат ҳокимияти органларини, давлат компаниялари ва корпорацияларини, бюджет тармоғи ташкилотлари ва жамоат институтларини юқори малакали кадрлар, тадқиқотлар, лойиҳавий ва аналитик ишланмалар билан таъминловчи флагмен университетлар даражасига етишни мўлжаллаган. Келгусида юртимиз тараққиёти учун таълимнинг инновацион йўлини танлаб, юртимиз ва хорижнинг илғор технологияларни кенг қўллаш орқали етук, мустақил фикрлайдиган ёшларни тарбиялаш йўлидан боради.

МЎЎЖИЗАЛАР МАМЛАКАТИ ОЛИЙ ТАЪЛИМИНИНГ ЎЗИГА ХОСЛИКЛАРИ

Франция олий таълими ва илмий тадқиқотлари сифат талаблари бўйича дунёда юксак эътироф этилади. Кўпгина француз университетлари ва олий мактаблари Times Higher Education, Financial Times, QS, Шанхай рейтинг-и ёки Европа Иттифоқининг U-Multirank каби нуфузли халқаро рейтингларида юқори ўринларда туради.

Францияда 3500 дан ортиқ давлат ва хусусий олий таълим муассасалари мавжуд. Улар орасида 72 та университет, 25 та университет ва муассасалар бирликлари, 271 та докторантура мактаблари, 227 та муҳандислик мактаби, 220 та бизнес ва бошқарув мактаби, 45 та давлат санъат мактаби, 22 та архитектура мактаби ҳамда 3000 та хусусий институт бор.

Нуфузи ва талабалар сони бўйича олий таълим муассасалари икки турга эга: биринчиси — барча учун очиқ бўлган давлат университетлари; иккинчиси талабаларни ўта компетитив танлов имтиҳонлари орқали қабул қилувчи “grandes écoles”, яъни “олий мактаблар” ҳисобланади.

Айтиш жоизки, Франция олий таълим тизими узун тарихга эга. Биринчи француз университетлари ўрта асрлардан бошлаб ташкил этилган. Хусусан, Париж университети 1200 йилда иш бошлаган.

Гулираъно АБДУЛЛАЖОНОВА,

Eiffel стипендияси соҳибаси,
Франциянинг Париж шаҳрида
Халқаро савдо палатаси (ICC)
ҳузуридаги халқаро арбитраж
судидаги арбитраж ишлари бўйича
маслаҳатчи ўринбосари

Олий таълим тизими босқичлари қандай?

Францияда олий таълим тизими фаолияти Франция Таълим Кодекси асосида ташкил қилинади. Кодекснинг 612-1 моддасига кўра, олий таълим тизими “цикллар” деб номланган уч босқич ёки уч даражадан иборат. Бунда **lisans** (бакалаврият) биринчи цикл, магистратура иккинчи цикл ва докторантура учинчи цикл ҳисобланади.

Lisans, яни бакалаврият 3 йил, магистратура 2 йил, докторантура эса умумий ҳолларда 3 ёки 4 йил давом этади.

Ҳар бир цикл тамомланганда битирувчига давлат дипломи топширилади.

Мамлакатда ҳар бир цикл босқичи олдида алоҳида вазифалар қўйилган. Чунончи, **бакалавриятнинг мақсади** талабага маълум бир йўналиш бўйича асосий умумий таълим беришдан иборат.

Магистратуранинг мақсади эса бирор йўналиш бўйича чуқур ихтисослашган таълим бериш, талабани илмий изланиш ёки касбий йўналишга тайёрлашдир.

Қабул жараёнлари қандай ташкил этилади?

Францияда *lisans*, яъни бакалавриятга қабул қилиш жараёнида номзоднинг ўрта махсус таълимини қайси давлатда олгани аҳамиятли ҳисобланади. Бакалаврият босқичида ўқиш Франция ўрта таълим тизимининг битирув имтиҳонларидан ўтган барча битирувчиларнинг ҳуқуқи ҳисобланади. Яъни Франциядаги ҳар бир ўрта ёки ўрта махсус таълим муассасасининг битирувчиси ўзи танлаган йўналишдаги давлат университетига қабул қилиниш ҳуқуқига эга.

Докторантуранинг мақсади илмий изланишлар олиб боришда намоён бўлади.

Франция давлат олий таълим муассасаларидаги таълимнинг ўзига хос хусусиятларидан бири таълимнинг **фуқаролар учун бепуллиги** ҳисобланади. Давлат университетлари давлат томонидан субсидияланади ва фуқаро таълим олиш учун ҳеч қандай тўловни амалга оширмайди. Рўйхатдан ўтиш ва кутубхона хизматларидан фойдаланиш учун тўланадиган кичик (100 ва 300 евро орасидаги) тўловлар бундан мустасно.

Талаба ўзи танлаган йўналишда ўқиш мақсадида рўйхатдан ўтиш учун махсус он-лайн платформа орқали университетларга (университетлар сони чекланмаган) ўз “*Dosye*”сини юборади. “*Dosye*” — мотивацион хат бўлиб, унда ўрта таълим муассасасининг битирув имтиҳони натижалари тўғрисида ҳужжат, ўрта таълим муассасасининг баҳо-лар табели, тавсияномалар ва талаба ҳақидаги бошқа керакли маълумотларни ўз ичига олади. Бунда ҳар бир номзод учун ўзи яшайдиган ҳудуддаги университетларга қабул қилиниш имтиёзли ҳолда амалга оширилади. Бошқа ҳудуддаги университетларга қабул эса номзод тақдим этилган ҳужжатларга таяниб, танлов асосида амалга оширилади.

Айтиш жоизки, олий таълим тизимига ўқишга кириш, талабаларнинг дипломли бўлишини англатмайди. Францияда асл танлов талаба университетга қадам қўйиб, у ерда илк билимларга эга бўлгандан сўнг бошланади. Семестр охиридаги синов имтиҳонларидан ўтмаган талабалар курсдан ўтмайди ва ўша курсни яна ўқишга мажбур бўлади. Баъзида бундай талабалар таълим комиссияси томонидан универститетдан четлатилиши ҳам мумкин. Мисол учун, OECD маълумотларига кўра, 2014 йил 25 ёшдан 34 ёшгача бўлган французларнинг 44,7 фоизи олий маълумотга эга эди.

Олийгоҳлардаги таълим бериш жараёни

Франция университетларида икки турдаги дарслар мавжуд:

- маърузалар: профессор ўз маърузасини 100 тадан 1000 тагача ўринли амфитеатрда талабаларга тақдим этади. Бу дарслар кўп ҳолларда мажбурий эмас, аммо керакли билимларни олиш ва синов имтиҳонларидан ўтиш учун зарур ҳисобланади;

- йўналтирувчи дарслар (travaux dirigés, Ўзбекистон университетларидаги “семинар” дарслари эквиваленти) ва амалий иш дарслари (travaux pratiques): бу мажбурий дарслар кичикроқ гуруҳларда ўтказилади ва назарий билимларни амалиётга татбиқ этиш ҳамда чуқурлаштириш орқали маърузаларни тўлдиради.

Бундан ташқари, баъзи йўналишларда семестр мобайнида ёки ёзги таътил вақтида корхона ва ташкилотларда ўтиладиган мажбурий ёхуд ихтиёрий амалиётларни ўз ичига олади. Курс мажбурий амалиётни кўзда тутган ҳолларда, талабалар уларни ўтиш мумкин бўлган ўз ўқиш йўналишида иш олиб бораётган кор-

хона ёки ташкилотни топиши ва у корхона ёки ташкилот билан амалиёт контрактини тузиши керак бўлади. Курсдан курсга ўтиш учун эса ҳар бир семестр якунида синов имтиҳонларини “қониқарли” топшириш талаб қилинади.

Бундан ташқари, “aprentissage” ёки “alternance” деб номланган махсус курслар ҳам мавжуд. Бунда талаба курснинг бир қисmini университет дарсларида ва иккинчи қисmini йўналиш бўйича корхона ва ташкилотларда амалиёт тарзида ўтказилади. Масалан, талаба ҳафтада уч кун университетдаги дарсларда қатнашади, икки кун корхонада амалиётга боради. Талаба университетда назарий билимларни олади ва бир пайтнинг ўзида корхонанинг маошли ишчиси ҳисобланади. Корхонада талаба учун жавобгар бўлган амалиёт раҳбаридан касбнинг амалий жиҳатларини ўрганади. Бундай курслар асосан магистратура босқичида қўлланилади ва талабанинг ўз йўналиши бўйича иш билан таъминланишига ёрдам беради.

Таклиф ўрнида...

Буюк сиёсатчи Нельсон Мандела айтганидек, “таълим – дунёни ўзгартиришга ишлатиш мумкин бўлган энг кучли қуролдир”. Шу маънода, Ватанимизнинг келажаги таълим тизимимизнинг стратегик жиҳатдан тўғри ташкиллаштирилиши ва ёшларнинг илмий, салоҳиятли кадрлар бўлиб етишишига боғлиқ. Бугун давлатимизда таълим соҳасида амалга оширилаётган ўзгаришлар инсонни қувонтиради. Олий таълим қамровини кенгайтириш мақсадида тизимда ислохотлар амалга оширилди. Фикримча, олдимизда тур-

ган энг катта вазифа олий таълимга эга бўлган ёшлар сонига параллель равишда унинг сифатини ҳам ошириб боришдан иборат бўлиши керак. Бунинг учун эса университетларимизга кучли мутахассис маърузачи ҳамда амалий дарс ўқитувчиларини кўпроқ жалб қилиш лозим. Назаримда, чет элда ўқиган ва ишлаган ёшлар ўз йўналишлари бўйича университетларда таълим бериш жараёнига жалб қилинса, таълим муассасаларида халқаро стандартларни татбиқ этиш жараёни тезлашади ва бу самарадорликка хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. <https://www.campusfrance.org/fr/enseignement-superieur-francais>
2. Fransiya Ta'lim Kodeksi

ТАЪЛИМ ЎРИНСИЗ ТАЖРИБАЛАРНИ ХУШЛАМАЙДИ

Ўзгариш ва янгилик қилиш фақатгина тажриба ўтказиш эвазига бўлмаслиги, унда шошма-шошарликка йўл қўйилмаслиги керак. Боиси, қилинган ҳар қандай таваккал ҳам ўзини оқлайвермайди. Айниқса, жамият келажаги билан боғлиқ масалаларга дахлдор янгилик қилишда таҳлил, таққос ва тажриба тўпланиши шарт. Чунки ундаги кичик бир хато ҳам мамлакат тақдирига сезиларли зиён келтириши мумкин.

Таълим мана шундай катта масъулият, чуқур ўрганишни талаб қиладиган, ўринсиз тажрибаларни хушламайдиган соҳадир. Шунинг учун ҳам ундаги ўзгаришлар кимўзарликка эмас, аниқ натижаларга қаратилиши лозим. Бунда эса, албатта, истеъмолчилар фикрини ўрганиш, шу асосда мавжуд камчиликлар нуқтасини аниқлаш жоиздир. Мазкур ақидага амал қилган ҳолда, бу сонимизда ҳам хориж университетларида таҳсил олаётган ёшларимизни минбарга чорладик.

Жонибек САЙДАЛИЕВ,

Жанубий Кореядаги Pusan
миллий университети магистранти

Талаба учун билим “приоритет” бўлиши керак

— 2021 йил Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатияси университети Халқаро ҳуқуқ факультетини тамомладим. 2022 йил сентябрь ойидан Жанубий Кореянинг Pusan Миллий университетида Халқаро Савдо бўйича магистратура босқичида ўқишни бошладим. Мен таълим олаётган университет Кореянинг жанубий қисмидаги Pusan (Busan) шаҳрида жойлашган бўлиб, мамлакатдаги нуфузли давлат университетларидан бири ҳисобланади. Дунё рейтингда ТОП-500 талик университетлар қаторидан жой олган бу таълим муассасаси-

да таълим тизими ўзига хос бўлиб, бунда нафақат таълим жараёнларини ташкил қилиш, балки таълим хизматлари кўрсатилишига ҳам гувоҳ бўлиш мумкин. Бу ерда талабага тўла эркинлик берилади. Яъни у ҳар қандай кўринишдаги тадбир, йиғилишлар ва назорат қилинишдан мутлақо озод бўлади. Ортиқча босим ҳамда юклама мавжуд эмас. Турли давлатлардан келган халқаро талабалар ҳеч қандай расмий уст-бошларсиз ўзига қулай ҳолатда дарсларда қатнашади.

Очиғини айтаман, Ўзбекистонда бўйинбоғ тақмагани учун гап эшитиб, тушунтириш хати ёзган, формаси йўқлиги учун дарсга қўйилмаган олийгоҳ талабаларини кўришга одатланганмиз. Шунинг учун бўлса керак, бу муҳит менга қандайдир бошқа оламдек туюлди.

Университетда талаба ва унинг ўқиши билан боғлиқ барча масалалар тегишли бўлимларга онлайн сўров юбориш орқали ҳал қилинади. Масалан, ўзим академик таътил олиш учун бор-йўғи 2 дақиқа сарфлаганман: Портал орқали керакли бўлимга ўтиб, академик таътил олиш бўйича сўров қолдирдим. Сўровда таътил муддати ва сабаби сўралди. Сўров юборилган кундан 2 кун ўтиб таътил тасдиқлангани ва контракт суммалар кейинги семестрга ўтгани ҳақида хабар келди. Ўқиш жараёни ҳам худди шу тартибда онлайн ташкил этилган (дарс жараёнидан ташқари). Университетда ўқишни бошлаганимдан кейин ҳақиқий кредит-модуль нима экани, у қандай бўлишини тушуниб етдим. Бизнинг олий таълим муассасалардаги тизим ўзимизга мосланган ҳолда қўлланилади. Pusan миллий университетида ўқиш бошланишидан аввал тегишли факультетлар ҳар бир йўналиш бўйича бу семестр

да мавжуд фанлар рўйхатини эълон қилади. Барча жараёнлар платформа орқали қатъий вақт интизомига (deadline) амал қилган ҳолда бажарилади. Талабалар ўзларига керакли, қизиққан фанларини танлашади ҳамда шу фанлардан рўйхатга ёзилишади.

Ҳеч бир масъул шахслар бу жараёнга аралашмамайди ва ҳеч кимга “шу фанни ўқишинг керак ёки ўқийсан” қабалида муносабатда бўлинмайди. Бу жараён, юқорида айтиб ўтганимдек, мутлақ эркинлик принципи бўйича ташкил қилинади. Талабалар хоҳласа 1 та, хоҳласа 5 тагача фан танлаб ўқиши мумкин.

Ҳар битта ўқиган фани талабага махсус кредит беради ва шу кредитлар миқдори олийгоҳ белгиланган миқдорга етганидагина, университетни битирганлик ҳақида диплом берилади. Талабалар хоҳишига кўра, 2 йилдан 3 йил-

гача таълим олиши мумкин. Яна айтаман, бу ерда ҳеч ким ҳеч кимни ҳеч нарсага мажбурламайди. Ҳамма ихтиёрий равишда таълим олади, ўзига керак билимларни ўзлаштиради. Талаба кун тартибини эркин белгилайди. Дарс жараёнлари тўлиқ мультимедиа воситалари билан таъминланган хоналарда бўлиб ўтади (барча техник носозликлардан холи равишда). Давомат фақат маърузачи томонидан платформа орқали олиб борилади.

Ўзбекистонда таълим олган истеъмолчи сифатида айта оламанки, олий таълим тизимизда кўплаб муаммолар йиғилиб қолган. Бу муаммолар таълим тизими, университетдаги

бошқарув масалари ҳамда талабаларнинг ижтимоий ҳаётини қамраб олади. Фикримча, биринчи навбатда, олий таълим тизими учун малакали профессор-ўқитувчилар жалб қилиниши керак. Бундан ташқари, таълим жараёнида кўчирмакашлик учун алоҳида ёндашув бўлиши, уни аниқлашнинг янги механизми ишлаб чиқилиши лозим. Бу ёзиладиган илмий ишлар, диссертация ва курс ишларининг плагиациядан холи бўлишини таъминлайди.

Университетларимиздаги талабалар учун сўнгги русумдаги автомобил, уяли алоқа воситаси, уст-бош эмас, балки билим мавқе, обрў бўлган тизим яратилиши шарт.

Комила РИСКУЛОВА,

Италиянинг Рим шаҳридаги Sapienza университети магистранти

— “Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш муҳандислари институти” Миллий тадқиқотлар университетининг Иқтисодиёт факультети бакалавр босқичини тамомлаб, Италиянинг Sapienza University of Rome университети “Finance and insurance” йўналиши магистратура босқичига ўқишга қабул қилиндим.

Талабаларга эркинлик берилиши лозим

Мен таҳсил олаётган университет 1303 йилда ташкил этилган бўлиб, Европа олий таълим муассасалари рейтингда 139-ўринни эгаллайди. Бу ерда филология, фалсафа, иқтисод, тарих ва ҳаттоки тиббиёт йўналишларида мутахассислар тайёрланади. Ўтган давр мобайнида университетда талабаларга академик мустақиллик берилгани гувоҳи бўлдим. Яъни таълим олувчи ўз қизиқишлари асосида фанларни танлайди. Бу ерда дарсларга 100 фоиз қатнашиш эмас, сессия вақтида имтиҳонларни қандай топшириш муҳим. Имтиҳондан биринчи уринишда ўта олмаслик ёки сизни қониқтирадиган баҳони қўлга киритмаслик ҳам катта йўқотиш ҳисобланмайди. Чунки бу фандан яна 4 марта қайта имтиҳон топшириш имконияти берилади. Бу таълим босқичларининг даврийлигини талабанинг ўзи белгилашини кўрсатади. Масалан, магистратура босқичини 2 йилда тугатиш шарт деган қонун йўқ. Ўз имконият ва даражангизга қараб, хоҳласангиз 5 йилда ҳам битиришингиз мумкин.

Университетдаги барча ташкилий жараёнлар онлайн платформа орқали амалга оширилади. Профессор-ўқитувчилар электрон почтангизга имтиҳон кун-

лари ва ўтказилиш талабларини жўнатади. Бундан ташқари, олийгоҳда онлайн синфхоналар ташкил қилинган бўлиб, ҳар бир фан учун дарслик, қўшимча вазифа ва топшириқлар устозлар томонидан юклаб борилади. Бу сизга масофадан таълим олиш имконини беради.

Ўзбекистон олий таълим муассасаларидагидек, Италияда ҳам назарий асосларни ўрганишга катта урғу берилган. Очиғини айтаман, айнан шу ёндашув менга бироз ёқмади. Боиси, мен амалиётда кўпроқ тажриба орттиришни кутгандим.

Италия олий таълим муассасаларининг халқаро талабаларга грант ажратиши эътиборимни энг кўп тортган жиҳат бўлди. Шартнома миқдори ҳам унчалик қиммат эмас. Италияда яшаш нархларига келсак, бутун дунёда бўлгани каби Римда турар жой учун тўловлар нисбатан қиммат, бошқа шаҳарлар, хусусан, Сицилияда эса анча арзон.

Аввало, шуни таъкидлаб ўтишим жоизки, менинг она Ватаним 12 йиллик бепул таълим билан ёш авлодни таъминлайди. Бу жуда улкан ютуғимиздир. Олий таълим тизимимизда ҳам катта ўзгаришлар бўляпти ва мен уларни

тўлиқ қўллаб-қувватлайман. Ислоҳотлар янада кенг қулоч ёзишини чин дилдан истайман. Зеро, таълим мамлакатни ривожлантира оладиган ягона мустаҳкам устундир.

Таклиф ўрнида, ўзим таҳсил олаётган университетдаги каби Ўзбекистон университетларида ҳам талабага эркинлик берилиши керак, деб ҳисоблайман. Университетларда таълим берувчи профессор-ўқитувчиларнинг билим ва малакасини мунтазам ошириб бориш таарфдориман. Чунки профессор-ўқитувчи ўз фанини қанчалик мукаммал билса, талабаларга ҳам шунчалик кўп билим бера олади.

Ўқув жараёнларини ташкил қилишда асосий эътиборни 1 йил назарий билимларга, қолган йилларда амалиётга, ўрганганларини синов-тажриба асосида мустаҳкамлашга қаратиш лозим. Талабалардан ўз устида тинимсиз ишлаш ва махсус фанларни ўзлаштиришга кўпроқ вақт ажратишларини сўрайман. Сабаби, ўзгарувчан бозор муҳитида рақобатбардош кадр бўлиш учун, албатта, соҳангизни пухта эгаллаган бўлишингиз шарт.

Абдуллоҳ ХУШВАҚТОВ,

Япониядаги Bunkyo Gakuin
университети талабаси

Тайёрлаган мутахассиси учун университетнинг ўзи жавобгар бўлиши керак

— Таҳсил олаётган университетим шаҳар марказида жойлашган бўлиб, унда талабалар учун барча шароитлар яратилган. Университет биноси ўқув зали, ошхоналар (алоҳида, ҳар бир ўқув биноси учун мўлжалланган), спорт зали ва энг кераклиси, катта кутубхонани ўз ичига олади. Шу асосда, олийгоҳ ўз талабаларини сифатли таълим билан таъминлайди.

Таълим тизими Ўзбекистондаги олий ўқув юртларидан фарқ қилади. Университетда эрталаб, дарс бошланишидан ярим соат олдин масъул ходим бинога кириш дарвоза-

сида ҳар бир талабани хуш кайфиятда “Хайр-ли тонг! Хуш келибсиз”, дея кутиб олади.

Бундан кўзланган асосий мақсад талабанинг ўзига нисбатан бўлган ҳурмат ва қадрланишни ҳис қилдиришдан иборат. Яъни университетнинг ўз қадрияти, анъанаси мавжуд. Талаба ҳам, профессор-ўқитувчи ҳам унга риоя қилади.

Таълим тизимидаги муҳим жиҳатлардан бири шуки, барча вазифалар дарс мобайнида ўқитувчининг кўрсатмалари асосида бажарилади, талабаларга деярли вазифа юклатилмайди. Талаба дарс жараёнида олган билимларини такрорлаши талаб қилинади, холос. Бунинг сабаби билан қизиққанимда, аввалги тизим, яъни талабага кўплаб вазифаларнинг юклатилиши университетда самара бермагани учун бу усулдан воз кечилган экан. Талабаларнинг баҳолари уларнинг кийинишига қараб эмас, балки қобилияти ва имкониятига кўра белгиланади. Университетни битиргун-

га қадар деярли ҳеч қайси талаба пассив ҳолда қолиб кетмайди. Ўзига керакли барча билимларни ўзлаштиради. Бу ерда ҳам бошқа давлатларда бўлгани каби, ҳар семестр учун талаба мутахассислиги ва қизиқишига мувофиқ фанларни танлайди. Дарс жадвали ҳам шунга қараб шакллантирилади. Университет ҳудуди эса оммавий ахборот воситалари билан таъминланган. Компьютер қурилмаларидан бемалол фойдаланиш мумкин. Бунга қўшимча тарзда, талабада компьютерга эҳтиёж бўлса, уни 1 кунлик ижарага олиши ҳам мумкин.

Ўзбекистонда ҳам олий таълим тизимида ўзгаришлар қилинмоқда. Алоҳида эътибор қаратиш керак бўлган жиҳатлар сифатида эса қуйидагиларни ажратиб кўрсатмоқчиман:

биринчидан, олий таълим муассасаларида мутахассислик фанларига кўпроқ урғу бериш керак;

иккинчидан, ҳар бир университет ўзи тайёрлаган кадрлар сифатига жавобгарликни зиммасига олиши лозим. Шундагина йўл қўйилаётган хато ва камчиликларни аниқлаш, уларга ечим топиш нисбатан осон кечади;

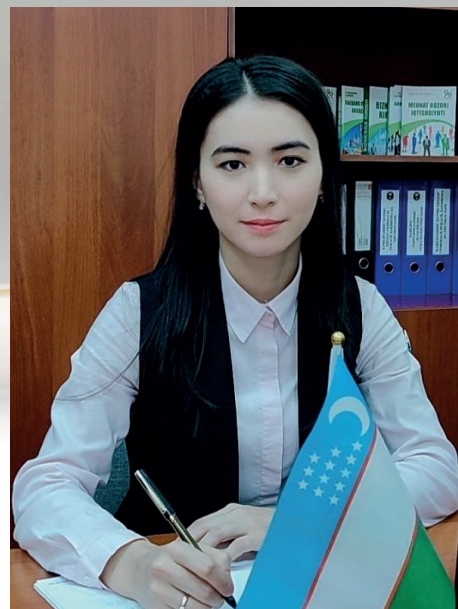
учинчидан, мутахассисликлараро алоҳида ойлик рейтинг ташкил қилиниб, бунга ўзига хос рағбатлар жорий этилиши ва соғлом рақобат муҳити яратилиши керак. Чунки талабалар яхши рағбатлантирилса, ўз устида кўпроқ ишлайди.

Кейинги масала шуки, жаҳон рейтингида ТОП-100 таликка кирувчи олий таълим муассасалари стандартларини чуқурроқ ўрганиш ва шунга кўра таълимда сифат кўрсаткичларини яхшилаб бориш лозим.

Садоқат МАХСУМОВА
нашрга тайёрлади.

ЎЗБЕКИСТОНДА ОЛИЙ ТАЪЛИМНИ РИВОЖЛАНТИРИШГА ТАЪСИР ЭТУВЧИ ОМИЛЛАР ВА УЛАРНИНГ ТАҲЛИЛИ

Дилафруз ИСКАНДАРОВА,
Тошкент Давлат иқтисодийёт универси-
тети “Инсон ресурсларини бошқариш”
кафедраси ассистенти

Таълим нафақат кишилар саводхонлиги, касбий маҳорати, илмий даражаси, балки фуқаролар, айниқса, ёшларнинг умумий маданияти, дунёқараши, тафаккур тарзини шакллантирувчи буюк куч ҳамдир. Таълим тизимида малакали мутахассисларни тайёрлашда олий таълимнинг роли катта бўлиб, унинг асосий мақсади юсак билимли, рақобатбардош, ўзи танлаган олий таълим мутахассислиги юзасидан талабларга тўла жавоб бера оладиган, республиканинг илм-фан, маданият, иқтисод, ижтимоий соҳаларини ривожлантиришга ўз ҳиссасини қўшадиган, мустақил фикрлайдиган, юқори салоҳиятли мутахассисларни тайёрлашдир.

Ҳар қандай турдаги олий таълим муассаси малакали мутахассисларни тайёрлаши учун ўз инфратузилмаси билан жаҳон талабларига жавоб бера оладиган бўлиши лозим.

Жумладан, жаҳон миқёсида олий таълим муассасалари сифатига баҳо берувчи бир қанча рейтинглар мавжуд: World University Rankings, Edurank, QS World university rankings, Time Higher Education, Overall ranking ва ҳоказо. Олий таълим муассасалари сифати ва уларнинг рейтингда муносиб ўринларни эгаллашига таъсир этувчи омилларни таҳлил қилишимиз учун сўнгги беш йилликдаги маълумотларни кузатишимиз лозим. World University Rankings, Edurank, QS World university rankings, Time Higher Education каби рейтингларга Ўзбекистон олий таълим муассасалари сўнгги беш йилликда эмас, балки 2020-2022 йиллардан киритилишни бошлаганини инобатга олган ҳолда, Overall ranking рейтинги маълумотлари асосида таҳлилни амалга оширамиз (1-жадвал).

Ўзбекистоннинг Overall ranking халқаро рейтингда ўрин эгаллаган олий таълим муассасалари [1]

Йиллар	Рейтингга кирган олий таълим муассасалари сони	Рейтингда йиққан ўртача балл
2019	1	5100
2020	2	5156
2021	8	4269
2022	19	4527

Жадвал маълумотлари шуни кўрсатадики, 2019-2022 йиллар давомида Overall ranking халқаро рейтингга кирган олийгоҳлар сони ортиб борган ва жадвалнинг учинчи устунида ҳар бирининг рейтингдаги умумий баллари йиғилиб, ўртачаси ҳисобланган. Ушбу ўртача кўрсаткичларнинг ҳар бир олий таълим муассасаси рейтингда йиққан умумий баллидан фарқини эса дисперсия ёки ўртача квадратик четланиш орқали аниқлаймиз:

$$\sigma^2 = \frac{\sum(x - \bar{x})^2}{n} \quad \text{ва} \quad \sigma = \sqrt{\frac{\sum(x - \bar{x})^2}{n}} \quad \text{формулалари орқали ҳисоблаймиз:}$$

$$\sigma_{2019} = \sqrt{\frac{\sum(5100 - 5100)^2}{1}} = 0$$

$$\sigma_{2020} = \sqrt{\frac{\sum(5875 - 5156)^2 + (4425 - 5156)^2}{2}} = 725$$

$$\sigma_{2021} = \sqrt{\frac{\sum(5900 - 4269)^2 + (5450 - 4269)^2 + (5025 - 4269)^2 + (3900 - 4269)^2 + (3800 - 4269)^2 + (3800 - 4269)^2 + (3300 - 4269)^2 + (2975 - 4269)^2}{8}} = 988,2$$

$$\sigma_{2022} = \sqrt{\frac{\sum(6850 - 4527)^2 + (6700 - 4527)^2 + (6285 - 4527)^2 + (6060 - 4527)^2 + (6000 - 4527)^2 + (5720 - 4527)^2 + (5375 - 4527)^2 + (5310 - 4527)^2 + (5225 - 4527)^2 + (5220 - 4527)^2 + (5215 - 4527)^2 + (5205 - 4527)^2 + (3345 - 4527)^2 + (2975 - 4527)^2 + (2710 - 4527)^2 + (2695 - 4527)^2 + (2250 - 4527)^2 + (1585 - 4527)^2 + (1280 - 4527)^2}{19}} = 1735,6$$

Демак, юқоридаги ҳисоб-китоблардан маълум бўладики, 2019-2022 йилларда халқаро рейтингда ҳар бир олий таълим муассасасига берилган умумий балл жадвалда келтирилган ўртача кўрсаткичдан мос равишда 0; 725; 988,2; 1735,6 бирликка стандарт четланиши мумкин.

Шунингдек, Overall ranking халқаро рейтингига кирган олийгоҳларнинг эгаллаётган ўрни ва уни оширишга ёрдам бериши мум-

кин бўлган жиҳатларни ўрганиш учун бир қанча таъсир этувчи омиллар тўғрисида маълумотларни тўплаб, эконометрик моделлар орқали таҳлил қиламиз.

Бунинг учун Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси маълумотлари асосида қуйидаги таъсир кўрсатувчи омиллар (x_1 , x_2 , x_3 , x_4) ва натижавий омил (Y) бўйича маълумотлар йиғилди (2-жадвал):

2-жадвал

Ўзбекистон олий таълим муассасаларининг халқаро рейтингда эгаллаган ўрнига таъсир этувчи омиллар [2]

Йиллар	Рейтингда йиққан ўртача балл, Y	Талабалар сони, X_1	Профессор-ўқитувчилар сони, X_2	Таълим ва тадқиқотлар учун берилган ўртача баҳо, X_3	Профессор-ўқитувчилар ўртача ойлиги [3], (сўм) X_4
2019	5100	360204	26664	950	5249972
2020	5156	440991	30559	1113	5965877
2021	4269	571512	32070	903	6779406
2022	4527	808439	37364	904	7592934
Жами	19052	2181146	126657	3870	25588189

Жадвал маълумотлари асосида корреляция матричасини тузамиз (3-жадвал), корреляция матричаси – омиллар ўртасидаги жуфт корреляция коэффициентларини акс эттирувчи матрица ҳисобланади.

3-жадвал

Корреляция матричаси

	Y	X_1	X_2	X_3	X_4
Y	1				
X_1	-0,69805	1			
X_2	-0,63391	0,980184	1		
X_3	0,75611	-0,51922	-0,34912	1	
X_4	-0,77698	0,977925	0,97933	-0,47407	1

3-жадвал маълумотларига асосланилса, омиллар ўртасидаги жуфт корреляция коэффициентлари қуйидагича бўлади:

$$r_{yx1} = -0,69$$

$$r_{yx2} = -0,63$$

$$r_{yx3} = 0,75$$

$$r_{yx4} = -0,77$$

$$r_{x1x2} = 0,98$$

$$r_{x1x3} = -0,52$$

$$r_{x2x3} = -0,35$$

$$r_{x2x4} = 0,97$$

$$r_{x3x4} = -0,47$$

Корреляция матричасини таҳлил қилсак, X_4 омил, яъни профессор-ўқитувчилар ойлиги X_1 – талабалар сони ва X_2 – ўқитувчилар сони билан зич боғланиб, мультиколлениарликни вужудга келтирди. Шунингдек, X_1 ва X_2 омиллар ўртасида ҳам ўзаро мультиколлениарлик юзага келди. Шу сабабли ушбу

таъсир этувчи омилларни Y натижавий омил билан ҳам ўзаро таъсирини инобатга олган ҳолда, X_4 ва X_1 омиллардан таъсир этувчи омил сифатида фойдаланмаслик керак.

$$R = \sqrt{\frac{r_{yx1}^2 + r_{yx2}^2 - 2 * r_{yx1} * r_{yx2} * r_{x1x2}}{1 - r_{x1x2}^2}} = \sqrt{\frac{0.40 + 0.56 - 2 * (-0.63) * (0.75) * (-0.35)}{1 - 0.12}} \approx 0.85$$

Бундан натижавий Y омил ва биз танлаб олган X_2 ва X_3 омиллар ўртасида боғлиқлик кучли эканлигини билишимиз мумкин. =г кўрсаткичи, яъни профессор-ўқитувчилар сони ҳамда таълим ва тадқиқотлар борасидаги ишларнинг олий таълим муассасалари халқаро рейтингда йиққан ўртача балига таъсирининг қанчалик тўғри ифодалаганлиги R^2 – детерминация коэффициенти билан белгиланади. Демак, $R^2 \approx 0,73$ га тенг, яъни Y натижавий омил ўзгаришининг 73 фоизи X_1 ва X_2 омил (профессор-ўқитувчилар сони ҳамда таълим ва тадқиқотлар борасидаги ишлар сонининг ўзгариши) таъсири остида рўй бермоқда.

Таҳлилни амалга ошириш учун кўп омилли корреляция тенгламасини тузамиз, бунда y ва x -лар ўртасидаги боғланишни тўғри чизиқли деб фараз қиламиз ва 2-жадвалда келтирилган маълумотлар асосида a_0 , a_1 ва a_2 параметрларни аниқлаймиз. Ушбу параметрлар қуйидаги формула ёрдамида аниқланади:

$$\begin{aligned} na_0 + a_1 \sum x_2 + a_2 \sum x_3 &= \sum Y \\ a_0 \sum x_2 + a_1 \sum x_3^2 + a_2 \sum x_2 x_3 &= \sum Yx_2 \\ a_0 \sum x_3 + a_1 \sum x_2 x_3 + a_2 \sum x_3^2 &= \sum Yx_3 \end{aligned}$$

Бу ерда:

$$\begin{aligned} 4a_0 + 126657 a_1 + 3870 a_2 &= 19052 \\ 126657 a_0 + 3773894 a_1 + 122079233 a_2 &= 599602262 \\ 3870 a_0 + 122079233 a_1 + 3773894 a_2 &= 18530943 \end{aligned}$$

Тенгламалар тизимини ишласак, у ҳолда:

$$a_0 = 3495,4; a_1 = -0,04; a_2 = 2,7$$

Натижавий ҳамда таъсир этувчи омиллар ўртасидаги кўпликдаги корреляция коэффициенти эса қуйидаги формула орқали ҳисобланади:

Шундай қилиб, корреляцион боғланиш регрессиясининг тўғри чизиқли тенгламаси қуйидаги кўринишни олади:

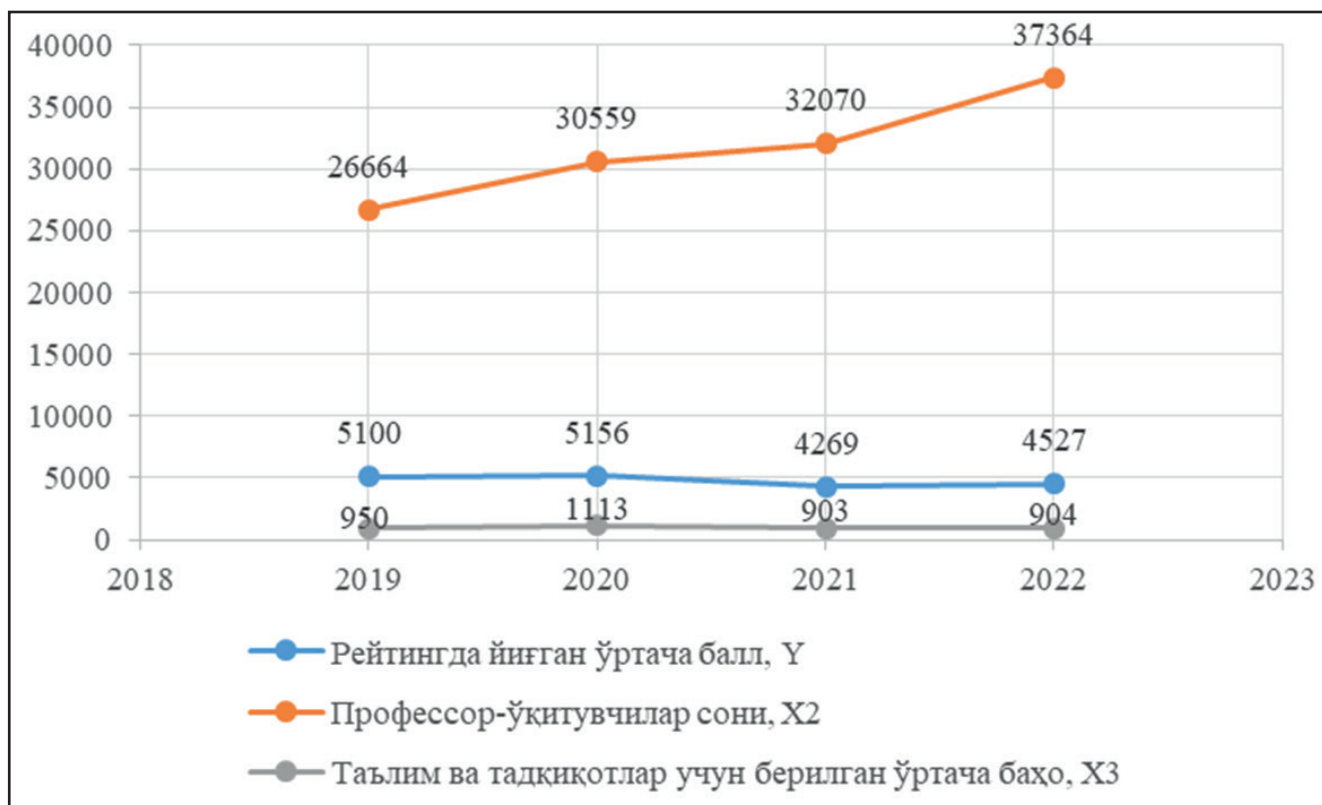
$$Y_x = 3495,4 - 0,04x_1 + 2,7x_2$$

Бу ерда a_1 ва a_2 регрессия коэффициентлари натижавий белги (Y) билан таъсир этувчи омил белги (x) ўртасидаги боғланишни белгилаб беради. Бу эса омил белги бир бирликка ортганда, натижавий белги неча бирликка ошади, деган саволга жавоб беради.

Бизнинг таҳлилимизга кўра, $a_1 \approx -0,04$ ва $a_2 \approx 2,7$ га тенг. Демак, олийгоҳлардаги ва профессор-ўқитувчилар сони ҳамда олий таълим муассасалари рейтингда эгаллаган ўрни ўртасида тескари боғлиқлик мавжуд, шу билан бирга, таълим ва тадқиқотлар борасидаги ишлар сони ва олийгоҳлар рейтингда эгаллаган ўрни ўртасида тўғри боғлиқлик мавжуд бўлиб, таълим ва тадқиқотлар борасидаги ишлар сони бир бирликка ортиши олий таълим муассасаларининг халқаро рейтингда йиққан ўртача баллининг 2,7 бирликка ортишига олиб келади.

$a_0 \approx 3495,4$ га тенг бўлгани эса бизнинг таҳлилда ўзгармас катталиқ деб олган (профессор-ўқитувчилар сони ҳамда таълим ва тадқиқотлар борасидаги ишлардан ташқари) бошқа омилларнинг натижавий белгига ўртача таъсирини ифодалайди. Яъни омил белги X_1 ва $X_2 = 0$ бўлган шароитда ўзгармас деб олинган бошқа омиллар ҳисобига натижавий белги $Y = 3495,4$ га тенг бўлишини ифодалайди. Бу ҳисобланган натижаларнинг графикда ифодаланиши қуйидагича бўлади (1-расм):

1-расм. Олий таълим муассасаларининг халқаро рейтингда эгаллаган ўрнига таъсир этувчи омиллар

Таъкидлаш жоизки, регрессия ва корреляция кўрсаткичлари (регрессия тенгламасининг параметрлари, детерминация ва корреляция коэффициентлари) миқдор жиҳатдан чегараланган тўплам маълумотларига асосланганлиги сабабли тасодифий хатолар таъсирида бузилган бўлиши мумкин. Регрессия ва корреляция кўрсаткичларида тасодифий хатоларнинг таъсири юқори даражада катта бўлмаслиги лозим, акс ҳолда, бундай кўрсаткичлар моҳиятсиз бўлиб қолади. Регрессия ва корреляция кўрсаткичларининг моҳиятлилигини текшириш математик статистиканинг Стюдент (t), Фишер (F) ва бошқа мезонларига асосан ўтказилади:

$$t = \frac{r}{\sqrt{1-r^2}} \sqrt{n-2}$$

Юқорида ҳисоблаб топилган регрессия тенгламамиз $Y_x = 3495,4 - 0,04x_1 + 2,7x_2$ учун

$tr \approx 2,311695$. Стюдент мезонининг бу ҳисоблаб топилган қиймати жадвал қиймати билан таққосланади. Агар $tr > t_{\alpha=0,05}$ бўлса, корреляция коэффициенти аҳамиятли, $tr < t_{\alpha=0,05}$ бўлганда эса аҳамиятсиз ҳисобланади. Бизнинг мисолимизда, $tr \approx 2,311695 > t_{\alpha=0,05} \approx 1,03311686$. Демак, корреляция коэффициенти аҳамиятли.

Шунингдек, биз тузган $Y_x = 3495,4 - 0,04x_1 + 2,7x_2$ регрессия тенгламамиз ва танланган омиллар асосли эканлигини аппроксимация хатолигини аниқлаш орқали билишимиз мумкин:

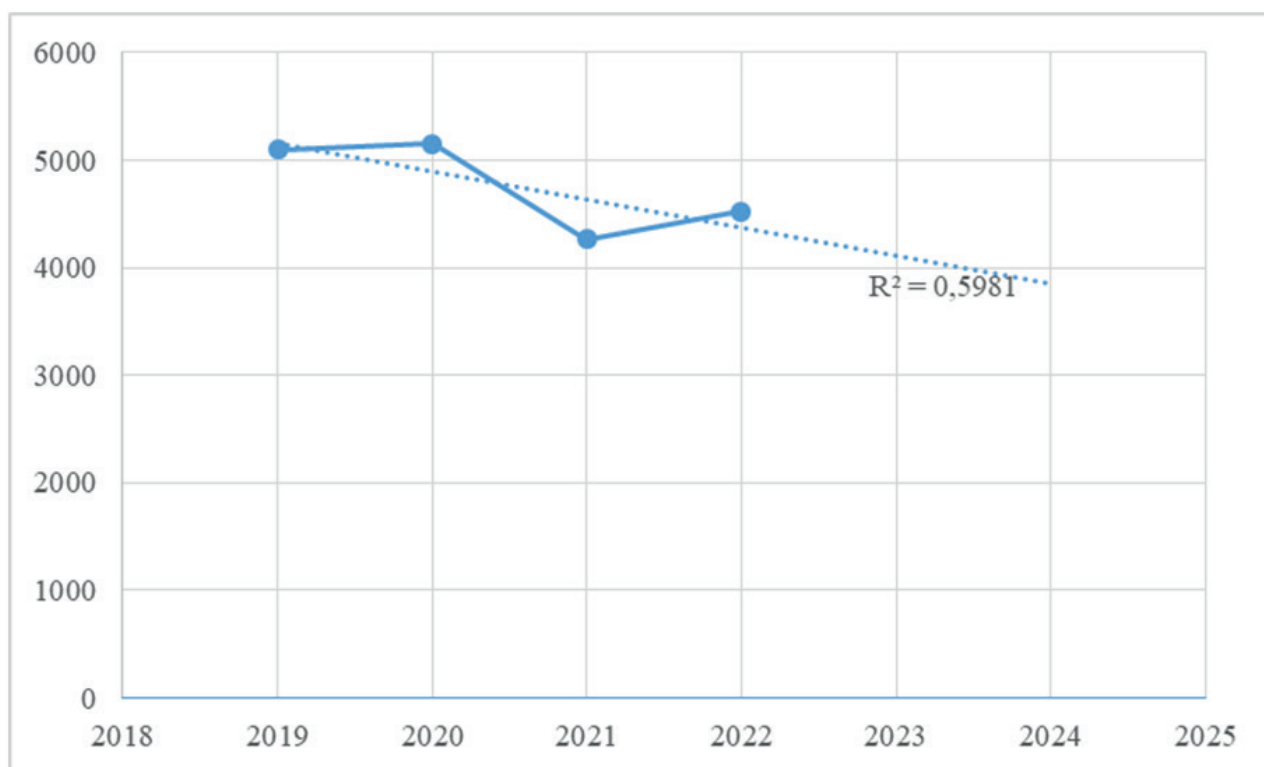
$$A = \frac{1}{n} \sum \left| \frac{Y_i - Y_x}{Y_i} \right| * 100$$

Юқоридаги формула учун ҳисобланган Y_x ва ҳақиқатдаги Y_i ўртасидаги тафовутни аниқладик ва аппроксимация хатолиги 3,75 га тенг бўлди. Демак, биз тузган регрессия

тенграмаси ва танланган омиллар асослилигини аппроксимация хатолиги орқали текширганда, 3,75% чиқди ва бу хатолик даражаси паст эканлигини кўрсатади.

Шунингдек, бундай чизиқли тенглама ёрдамида биз прогноз қилиш имкониятига эгамиз. Масалан, олийгоҳларнинг халқаро рейтингда

эгаллаган ўрнини танлаб олган таъсир этувчи омиллар воситасида эмас, фақатгина вақт омилига боғлиқ равишда ортиб боради деб ҳисобласак, юқорида кўрсатилган 2-жадвалдаги сўнгги 4 йиллик, яъни 2019-2022 йиллардаги маълумотлар келтирилган, буни графикда ифодаланиши қуйидагича бўлади (2-расм):

2-расм. Олий таълим муассасалари халқаро рейтингда йиққан ўртача балл

Демак, 2023 ва 2024 йилларда олийгоҳларнинг халқаро рейтингда йиғиши мумкин бўлган ўртача балини прогноз қилишимиз лозим.

$$Y_{x5} = 3495,4 - 0,04 \cdot 5 + 2,7 \cdot 5 = 3508,7$$

$$Y_{x6} = 3495,4 - 0,04 \cdot 6 + 2,7 \cdot 6 = 3511,36 \text{ ва ҳоказо.}$$

Яъни, ҳисобланган прогноз натижаларига кўра, бошқа омиллар таъсирини ўзгармас деб ҳисоблаганда, фақат вақт омили таъсирида олий таълим муассасаларининг халқаро рейтингда йиғиши мумкин бўлган бали 2023 йилда ўртача 3508,7 ни, 2024 йилда эса 3511,36 ни ташкил этади. Бунда камайиб бориш тенден-

циясига эга бўлганлигининг сабаби ҳар йилда халқаро рейтингга кирувчи олийгоҳлар сони ортиб бораётганлигидир ва шунинг ҳисобида ўртача кўрсаткич пасайганлигини кўришимиз мумкин. Шунинг учун ҳам ушбу прогнознинг ҳақиқатга яқинлик фоизи паст кўрсатилмоқда (2-расм).

Хулоса қилиб айтиш мумкинки, юқорида қайд этиб ўтилган методикани ишлаб чиқиш ва уни амалиётга жорий этиш орқали Ўзбекистондаги олий таълим муассасаларида таълим сифатини ошириш, уларнинг халқаро рейтингдаги сонини кўпайтириш ва муносиб юқори ўринларни эгаллашига таъсир

этувчи омилларни ўрганиш зарур. Бу эса ҳар йилда етук, малакали ва замон талабларига мос бўлган мутахассисларни етиштиришга имкон беради. Зеро, Олий таълим дастурини бажаришда талабаларга эгаллаётган соҳаси

бўйича ёки кейинчалик ўқишни давом эттиришлари учун кенг қамровли билим бериш ва буни жаҳон стандартлари асосида амалга ошириш мамлакатимизнинг келажаги учун мустаҳкам пойдевор яратади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Overall Rankings 2022 - UI GreenMetric маълумотлари асосида муаллиф томонидан тузилди.
2. Overall Rankings 2022 - UI GreenMetric ва Ўзбекистон Давлат Статистика Қўмитаси маълумотлари асосида муаллиф томонидан тузилди: Ijtimoiy soha (stat.uz).
3. Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги ва Бандлик ва меҳнат муносабатлари вазирлигининг 2022-йил 31 майдаги 22-Қ/Қ 47-2022/ҚҚ-сон қарорининг 1-илоvasи ва Олий таълим муассасалари профессор-ўқитувчиларининг маоши очикланди - zarnews.uz маълумотлари асосида муаллиф томонидан тузилди.
4. Абдуллаев Ё. Статистика назарияси. Дарслик. – Т.: “Ўқитувчи”, 2002.
5. Насритдинов Г. Эконометрика. Ўқув қўлланма / Ўзбекистон Республикаси олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги, Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университети. – Т.: “Иқтисод-Молия”, 2008.

РВЛ СТРАТЕГИЯСИ АСОСИДА ЎҚИТИШ ВА БАҲОЛАШНИ ОЛИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИГА ЖОРИЙ ЭТИШ МУАММОЛАРИ

Назокат ЮСУФЖОНОВА,

Алишер Навоий номидаги Тошкент
давлат ўзбек тили ва адабиёти уни-
верситети ўқитувчиси

Янги технологияларнинг жорий қилини-
ши ва такомиллаштирилиши, глобаллашув-
нинг кучайиши – ишлаб чиқариш ҳажми ва
сифатининг ортиши меҳнат бозоридаги тақ-
симотда ҳам кўплаб ўзгаришларни юзага кел-
тирмоқда. Глобал технология платформалари-
да фаол иштирок этиш учун муҳим бўлган уч
томон: давлат – саноат – университет (илмий
тадқиқот марказлари) ҳамкорлигини мус-
таҳкамловчи институционал муҳит яратиш,
таълим тизимини такомиллаштириш – Янги
Ўзбекистоннинг устувор вазифаларидан бири.
Мустақилликнинг илк йилларида таълим-тар-
бия тизими олдига ҳар томонлама баркамол
авлодни тарбиялаш вазифаси қўйилган бўлса,
кейинроқ яхши таълим олиб, касб эгаллашга
ўтилди. Вақти келиб ҳар иккала ёндашув ҳам
танқидга учради. Бугунги кун ўқувчисидан
ижодкорлик, яратувчанлик, ўрганган билим-
ларини вазиятга қараб бойита олиш ва узлук-

сиз равишда илм-фан ютуқларини ўзлашти-
риб бориш талаб қилинмоқда [1].

Бинобарин, бугун вақтга эмас, ўрганиш
натижаларига асосланган таълим самара-
ли, деб баҳоланмоқда. Далилларни ёд олди-
ришга қаратилган ўқув билиш ва қила олиш
кўникмаларини ривожлантиришга мўлжал-
ланган, талабанинг мустақил фаолиятига
йўналтирилган таълимга ўз ўрнини бўшатиб
бермоқда. Шундай экан, мустақил фикрлаш
ҳамда ўз интеллектуал ва ижодий салоҳияти-
ни рўёбга чиқаришга қодир ёшларни тарбия-
лаш, қолаверса, таълимда компетенциявий
ёндашувга ўтиш учун ҳам таълимий муҳит-
ни янгилаш талаб қилинади [2].

“Ўзбекистон Республикаси олий таълим
tizimini 2030-йилгача ривожлантириш кон-
цепсияси”да ҳам юқори малакали кадрлар

тайёрлаш жараёнини сифат жиҳатидан янги босқичга кўтариш, олий таълимни модернизация қилиш ва илғор таълим технологияларига асосланган ҳолда ривожлантириш юзасидан аниқ чора-тадбирлар белгилаб берилган эди. Ўқув дастурлари, ўқитиш усуллари ва баҳолаш жараёни таълимнинг уч муҳим компоненти саналади. Улар ўртасидаги мувозанатнинг бузилиши таълим самарадорлигининг кескин пасайишига сабаб бўлади.

XX асрда ўқитувчига талабага баҳо қўя олувчи ягона ҳакам сифатида қаралган бўлса, ҳозирги кунда талаба унинг ўзи ёки курсдошлари ва жамоатчилик томонидан ҳам баҳоланиши мумкин. Маълумки, “Баҳолаш – бирон бир доменнинг (билим, кўникма, малака ва компетенциялар мажмуининг) таълим олувчиларда шаклланганлик даражасини ўлчаш жараёни”дир [3]. Бугун аксарият олий таълим муассасаларида талабалар эгаллаган билим, кўникма ва малакалар 5 балли тизимда баҳоланади. Рейтинг баллари асосида баҳолашда ҳисоб-китоб қилишнинг осонлиги жиҳатидан бир қатор афзалликлари борлигини эътибордан қочирмаган ҳолда, унинг ноҳолис ва тасодифий характерга эга эканлигини ҳам таъкидлаш ўринли. Яъни талаба ўзлаштирган билимнинг даражасини аниқ ўлчашнинг имкони йўқ. Шунинг учун ҳам ўқитувчи ўзининг билими ёки аудиториядаги бошқа талабаларга нисбатан баҳолашга мажбур. Анъанавий баҳолаш тизимининг яна бир камчилиги талабанинг билимини ўстириш, ўқишга рағбат уйғотиш, ўз устларида ишлаб, хатоларини тузатишга эмас, уларнинг ҳозирги даражасини таъкидлаш ҳамда камчиликларини яна бир бор кўрсатишга қаратилгани билан ҳам характерланади. Қолаверса, ахборотни қабул қилиш, ўзлаштириш ва ўз билганларини намоён қилиш даражаси турлича бўлган талабаларни баҳолашда бир хил топшириқлардан фойдаланиш мантиқан тўғри эмаслиги қуйидаги суратда ҳам акс этган:

Бугунги кунда дунёда ENQA, EQAR, NOQA, INQAAHE, EUR-ACE, SICI, Quality Audit Network, PISA, Pirls, TIMMS каби бир қатор халқаро баҳолаш дастурлари мавжуд, аммо уларнинг ҳеч бири талабалар билимини баҳолашнинг энг оптимал вариантларини бермайди. Ҳар бир ўқитувчи талабанинг ёш хусусиятлари, ўзлаштириш даражаси ва салоҳиятидан келиб чиқиб, назорат турларини танлаши ва баҳолаши лозим бўлади. Зеро, баҳолаш тизими нафақат назорат қилишга, балки бошқариш ва ривожлантиришга ҳам хизмат қилиши лозим.

Ўзлаштириш даражасини аниқлаш ва баҳолаш муҳим педагогик жараён бўлиб, ўқитувчи баҳолашда нимани талаб қилса, талаба шуни кўпроқ ўзлаштиради. Бугун жаҳон педагогик амалиётида талабаларни тадқиқотлар, лойиҳалар ва тақдимотлар орқали баҳолаш, уларда қатъиятлик, илмий муаммоларни ҳал этиш, ижодкорлик, танқидий фикрлаш, тадбиркорлик кўникмалари, жамоа билан ишлаш каби XXI аср салоҳиятини шакллантириш афзал кўрилмоқда [4]. Айрим хорижий давлатларда талабалар билимини баҳолаш тизими “Келажакка назар солиш” принципи асосида иш олиб боради. Баҳолашнинг сифат кафолати ва самарадорлиги ҳамкорлик ва ўзаро ишончга асосланган бўлиб, ўқитувчилар ўртасида баҳолаш жараёни юзасидан мунтазам равишда очиқ муҳокама ва дебатлар ўтказиб борилади [5].

Тадқиқотларга кўра, ҳозирда қўлланиб

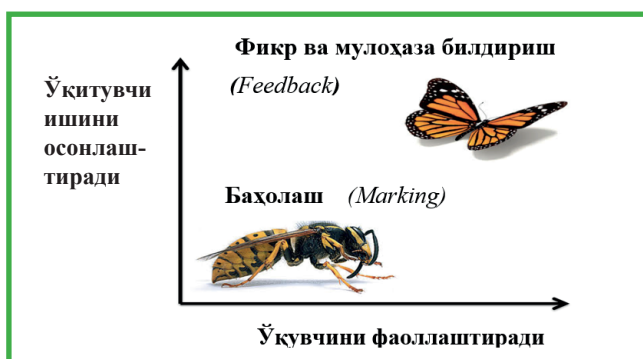
келинаётган диагностик, форматив ва сумматив баҳолаш турларидан кўра талабаларнинг ўзини ўзи баҳолаши афзалроқ бўлиб [6], қуйидаги жадвалда адабий таълимда талабаларнинг “Ўз-ўзини баҳолаш мезонлари”

намунасини кўришимиз мумкин. Унда талабаларнинг оғзаки жавоб беришда эътибор қилиши лозим бўлган жиҳатлар ҳамда ёзма ишларни бажаришда амал қилиши талаб этиладиган қоидалар акс этган.

Оғзаки жавобни баҳолаш мезонлари	Қила олдим	Қила олмадим
Фикрларни аниқ ва тушунарли тарзда етказа олиш		
Фикрларни асардан мисоллар орқали асослаш		
Нутқнинг тозалиги, тўғрилиги ва ишонарлилигига эътибор бериш		
Асарнинг ғоявий-бадий хусусиятлари юзасидан айтилган фикрларда турли манбалардан фойдаланиш		
Қаҳрамонларнинг хатти-ҳаракатлари ва феъл-атворини қиёслаш, умумлаштириш орқали асарда кўтарилган асосий муаммога муносабат билдириш ҳамда танқидий ёндашиш		
Ўрганилган янги луғат сўзлардан фойдаланиш		
Гапларни тил қоидаларига мувофиқ равишда туздим ва имло қоидаларига амал қилдим		
Ўз фикрларимни аниқ, тушунарли тарзда баён қилдим ва асардан мисоллар билан асослаб бердим		
Бадий тасвир воситаларидан фойдаландим		
Асар қаҳрамонларининг ўхшаш ва фарқли жиҳатларига эътибор қаратиб, мустақил фикрларимни билдирдим		
Фикрларимни ифодалашда бошқа фанларга оид билимларимдан ҳам фойдаландим		
Ёзма ишда мантиқий кетма-кетликка амал қилдим, фикрларимни умумлаштирдим, хулосалар чиқардим		
Такрорлар бўлмаслигига эътибор қаратдим ва керакли ҳажмда ёздим		

Талаба ушбу мезонларга қанчалик риоя этганини ўзи белгилайди ва ўзлаштириш даражасини билиб олади. Кейинги машғулотларда қатнашиш ва уй вазибаларини тайёрлашда ана шу жиҳатларга эътибор қаратади. Ўз фаолиятини ўзи текшириши, тўғрилаши ва баҳолаши талабанинг камчиликларини холис тушуниб етиши, ўз устида ишлашига ёрдам беради.

Таълим тизимида талабалар билимини баҳолашнинг методик мезонларини ўрганган инглиз олими Жое Кирби ўз тадқиқотларида [7] ўзлаштириш даражасини кўрсатувчи яна бир усулни тавсия этади ва бугунги тенденцияларни қуйидаги сурат билан изоҳлайди:

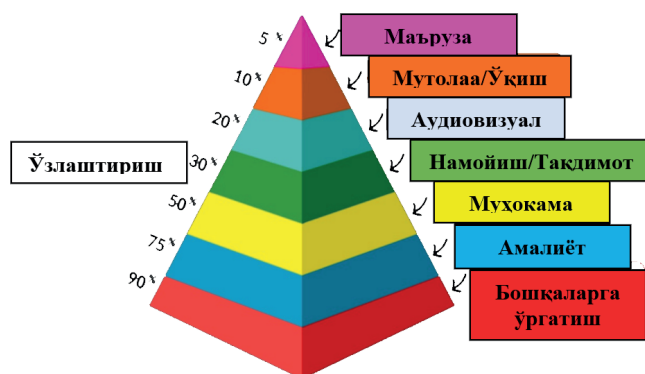

Яъни баҳолашдан кўра ўқувчининг ютуқ ва камчиликларини кўрсатиш самаралироқ бўлиб, бу унинг ўзига бўлган ишончининг ошишига, фаол, мустақил ва ижодий ёндашувига замин яратади.

Баҳолаш тизимини ўзгартириш билан боғлиқ илмий-педагогик тамойиллар ўз-ўзидан назорат турларини ҳам тубдан янгилаш, ўқув дастурларини бугун илғор хорижий олий таълим муассасаларида амалиётга жорий этилган PBL (Project-Based Learning) стратегияси, Блум таксономияси ҳамда дарс соати, аудитория ва фан чегарасини тан олмайди-ган динамик таълим мезонлари асосида қайта ишлаб чиқишни тақозо этади.

Нима учун назорат ишларини ташкил

этиш ва баҳолашда PBL (“Лойиҳага асосланган таълим”) муҳим? Унинг энг катта янгилиги инсон омилига таъсир ўтказиши билан белгиланади. Бунда талабанинг ўзига, ўқитувчиси, курсдошларига бўлган муносабати, фикрлари, дунёқараши ўзгаради. Қуйидаги суратда ўрганиш усуллари пирамидаси акс этган бўлиб, лойиҳага асосланган ўқитиш стратегиясининг якуний таргети амалиёт ва ўзи ўрганганларини бошқаларга ҳам улашишдан иборатлигини кўришимиз мумкин. Янгича усулда баҳолаш ўқув жараёнининг охириги нуқтаси эмас, балки талабаларни билишнинг кейинги босқичларига йўллаш воситаси сифатида тан олинади.

PBLнинг муҳим элементи бу жамоавий фаолиятдир. Ўқув дастурларини PBL стратегияси асосида тузиш талабаларда ҳамкорлик қилиш, жамоада масъулиятни тақсимлаш, вақтни бошқариш, танқидий фикрлаш қобилиятини ривожлантириб, муаммоларга ечим таклиф қилиш кўникмаларини шакллантиради. Янги билимларни мустақил ўзлаштирадilar ҳамда илмий тадқиқот ва лойиҳа ишларида ўз кўникма ва малакаларини тажрибадан ўтказадilar.

Анъанавий назорат ишлари ва баҳолаш жараёнида охириги натижа баҳоланиб, тор мутахассислик йўналишида талабаларнинг билмаслиги ва қила олмаслигига диққат қаратилса, лойиҳага асосланган ёндашувда

натижага бориш жараёни, интеллектнинг ҳар хил турлари қоришиқ баҳоланади. PBL стратегиясига асосланган динамик таълимда баҳо ўқитувчи томонидан эмас, талабаларнинг ўзи ёки бир-бирлари томонидан текшириб, баҳоланишлари, баҳонинг моҳияти хатони таъкидлаш эмас, камчиликларни тўғрилаш ва олдини олишга қаратилгани, гуруҳ миқёсидаги нисбий тушунча эмас, ҳар бир талабанинг ўзига хос, индивидуал хусусиятлари бошқаларга солиштирмай баҳоланиши билан афзаллик касб этади.

PBL стратегияси асосида ўқитиш ва баҳолаш жараёни олий таълим тизимида татбиқ этиш учун қуйидаги вазифаларни амалга ошириш мақсадга мувофиқ:

 - талабаларнинг билим, кўникма ва малакаларини баҳолашда ўқув портфолиосини йўлга қўйиш. Талабанинг ижодкорлик ҳамда илмий тадқиқотчилик фаолияти динамикаси акс этувчи портфолио усули талабани доимий тарзда ўз устида ишлашга ундайдиган, ҳар қандай ҳолатда ҳам унинг шахсиятини камситмайдиган ва баҳосиз қолдирмайдиган баҳолаш усулидир. Хусусан, илмий портфолиода муайян ўқув муаммосини ҳал этишга оид ҳужжатлар, ўрганиладиган адабиётлар рўйхати, тадқиқот режаси, муаммони ечишга доир таклифлар, далиллар, рақамлар, кўчирмалар, сурат ва турли иллюстрациялар, цитаталар, мақолалар, муаммонинг бошқа мавзулар билан алоқадор жиҳатлари, келинган хулосалар тўпланади. Бу эса талабанинг илмий муаммо ечимига қанчалик жиддий киришгани, унинг ечимига нечоғлик креативлик билан ёндашганини кўрсатади. Портфолиони баҳолаш мезони Блум таксономияси асосида талабанинг ўқув жараёнида нималар ўргангани, фикрлаш, таҳлил қилиш, амалда қўллаб кўриш, баҳолаш ҳамда

яратиш босқичларида эришган ютуқлари ҳисобга олиниб, қайд қилинади ва мунтазам равишда бойитиб бориловчи мазкур ҳужжатлар тўплами талабага ҳолис баҳо қўйилишига асос бўлади.

Портфолионинг “Тақризлар” бўлимида талабанинг ота-онаси, профессор-ўқитувчилари, курсдошлари, шунингдек, университет раҳбарияти томонидан турли йўналишдаги фаолиятига оид муносабатлар билдирилган тавсифнома, тақриз, фикрнома ва хатларнинг жой олиши лозим. Шунингдек, мазкур бўлим сўнгида талабанинг ўз фаолияти юзасидан ёзма таҳлили ҳам ўрин олиб, бу унинг ўз-ўзини баҳолаш кўникмаларини қанчалик эгаллаганлигини кўрсатади.

Портфолиони яратиш уч босқичда амалга оширилади:

- 1** талабанинг муайян бир фан йўналишидаги барча ишлари йиғилади;
- 2** йиғилган ишлар орасидан энг яхшилари сараланади;
- 3** талабанинг ўқув муаммосини ўрганиш ва унга мақбул ечимларни бериш борасидаги илмий ютуқларини кўрсатувчи ишлар ажратилади.

Лойиҳага асосланган мазкур баҳолаш тизими ўқиш, ўқитиш ҳамда баҳолаш жараёнларини уйғунлаштиради ва ҳамкорлик педагогикасини юзага чиқаради. Талабанинг илмий интилишлари ва ижодий изланишларини ҳар жиҳатдан баҳолаш имконини берувчи портфолио усули талаба эришган ютуқларнинг ҳам миқдор, ҳам сифатини кўрсатишга, ўзига бўлган ишончнинг орти-

шига хизмат қилади. Зеро, ҳар бир талаба ўз интеллектининг меъморидир.

- фасилитатор ёндашувига ўтиш. Маълумки, таълим бериш жараёнида ҳар қандай ёндашув аудиториянинг таркиби, эҳтиёжлари, шароити ва бошқа хусусиятларидан келиб чиққан ҳолда танланса-да, амалий фаолиятга асосланган, таркибига мустақил ўзлаштириш, ўз салоҳиятини намоён этиш ва танқидий фикрлаш кўникмаларини қамраб олувчи ҳамда марказда талаба тамойилини илгари сурувчи фасилитатор ёндашуви биз ўрганиб қолган, бугун таълимнинг асосини ташкил этаётган авторитар ва демонстрацион ёндашувлар аналогидан кўра афзалроқдир. Фасилитаторга айланган ўқитувчи таълим жараёни марказини талабаларга бўшатиб беради ва энди унинг вазифаси илмий тадқиқот ёки лойиҳаларга асосланган амалий топшириқларни тақсимлаш, кичик гуруҳларга бўлинган талабаларнинг фаолиятини кузатиш ҳамда дарс якунида форматив баҳолашни амалга оширишдан иборат бўлади;

- технология воситасида ўқитиш ва баҳолашнинг уч оёқли курси моделидан фойдаланиш. Бунда ўқитувчи (лойиҳаларга асосланган, илмий тадқиқот фаолияти ва талабаларнинг биргаликдаги фаолиятини назарда тутувчи илмий-ижодий, амалий топшириқлар тузиши), когнитив ўрганувчи (талабаларнинг илмий ва ижодий фаолият билан шуғулланиши, блоглар юритиш, лойиҳалаш ва яратиш учун рақамли эскизлар, ҳисобот ва тақдимот видеолари тайёрлаши), ижтимоийлашув (талабаларнинг тенгдошлари билан ҳамкорликдаги фаолияти, жамоавий топшириқлар устида

ишлаши) ўз аксини топган. Зеро, лойиҳаларга асосланган бундай назорат топшириқлари ва баҳолаш стратегияси асосида ҳар бир талаба:

- лойиҳа бошқаруви (Project Management) кўникмасини эгаллайди;
- муаммоларга ечим топишни ўрганади (Problem Solving);
- тизимли фикрлашга ўтади (System thinkers);
- тадқиқотчига айланади ва ижодий таваккал қилишни ўрганади;
- янада фаол бўлади ва яққол фарқлана бошлайди;
- ностандарт фикрлайди (Out of box thinker);
- эҳтимолий стартапчига айланади.

- жорий баҳолаш амалиётидан воз кечиш. Лойиҳага асосланган таълимда ўқитувчи ҳар дарсда талабани баҳолаши шарт эмас. Оралиқ назорат ишларини жамоавий ёки индивидуал тарзда илмий лойиҳалар тайёрлаш шаклида ташкил этиш мақсадга мувофиқ.

- талабалар билимини текшириш ва баҳолашда PBL стратегиясидан фойдаланиш ҳар бир фан ўқитувчисидан ўз баҳолаш мезонини ишлаб чиқишни тақозо этади. Бу ўқитувчига талабанинг муайян фан юзасидан олган билимларини биттагина рақам орқали белгилаб қўйишни эмас, балки унинг билим олиш йўлидаги фаолиятини тўлиғича аниқлашга имкон беради. Ҳар бир фандан ўзлаштириш мезонлари ўқув йили бошида

аудиторияда муҳокама қилиниши, талабалар бу мезонлар билан яхши таниш бўлишлари лозим. Шундагина баҳолаш жараёни талабалар учун қутилмаган тасодифий ҳодиса эмас, эришиш лозим бўлган маррага айланади.

Бугун биз билимга асосланган жамиятда яшамоқдамиз. Трансформация жараёнидаги университетлар аввалгидек таълим беришнинг ягона манбаи эмас. Қутблар ўзгарган рақамли дунёда мамлакатнинг иқтисодий ўсиши, янги иш ўринларини яратиш, инсоният фаровонлигига ҳисса қўшувчи, иқтидорли, малакали кадрларни етиштириш, илмий тадқиқот ишларини бутун дунёга сотувчи “Университет 3.0” даражасига эришиш бугун олий таълим тизими олди-

даги устувор вазифалардандир.

2020 йилда ўтказилган Жаҳон Иқтисодий Форумида талаба ёшларда шаклланиши лозим бўлган беш муҳим келажак кўникмалари расман маълум қилинган эди [8]. Булар – муаммога ечим топиш, танқидий фикрлаш, ижодкорлик, одамларни бошқариш ва жамоада ишлаш ҳамда мулоқот кўникмалари. Талабалар эгаллаган билим ва кўникмалар замонавий тенденцияларга қанчалик жавоб бера олишини аниқлай олувчи илмий-ижодий лойиҳаларга асосланган назорат турлари ва баҳолаш тизимини ишлаб чиқиш ҳамда амалиётга жорий этишгина келажак эгалари бўлган ёшларда ана шундай ҳаётий кўникмаларни ривожлантиришга хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Innerarity C. Understanding Schools and Schooling. – London: Routledge Falmer, 2010; Tikly L. Towards a Framework for Understanding the Quality of education. No. 27. – Oxford: EdQual Working Paper, 2010; Thornton B., Peltier G., Perreault G. Systems Thinking: A Skill to Improve Student Achievement. Vol. 77, No. 5. – Chicago: Taylor & Francis, Ltd, 2022; Hargreaves D. Leading a self-improving school system. – Nottingham, UK: National College for School Leadership, 2016; Goldberg M. Social conscience. The ability to reflect on deeply-held opinions about social justice and sustainability, in: STIBBE. The Handbook of Sustainability Literacy. Skills for a changing World. – England: Devon, 2009.
2. <https://www.globalpartnership.org/sites/default/files/2019-04-gpe-esp-uzbekistan.pdf>.
3. Жалилов К. Баҳолаш назарияси асослари. – Т.: Академнашр, 2020. 10-бет.
4. Pingel F. UNESCO Guidebook on textbook research and textbook revision. Paris: Braunschweig, 2010.
5. https://www.researchgate.net/publication/282182499_Problem-Based_Learning_in_ESL_Classroom_Students%27_Perspectives
6. Hopfenbeck A., Ingram J., Ian T. A marked improvement? A review of the evidence on written marking. – Oxford: Department of Education, 2016. <https://educationendowmentfoundation.org.uk/education-evidence/evidence-reviews/written-marking>; Clare S. The Most Effective Marking Strategy For My primary School: Banning It. – Oxford: Department of Education, 2020.
7. Kirby J. Marking is a hornet. 2015. – Электрон манба: <https://pragmaticreform.wordpress.com/2015/10/31/markings-is-a-hornet/>.
8. Global Competitiveness Report Special Edition 2020: How Countries are Performing on the Road to Recovery. – Электрон манба: <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2020/>

EXPERIENCE-BASED STUDY OF CURRICULUM AND SYLLABUS DESIGN UZBEKISTAN ENGINEERING UNIVERSITIES

Dr. Guzal Nurmatova,
Profi University, Navoi, Uzbekistan

1. Introduction

The problem of teaching and learning of the English language of non-linguistic universities has become a matter of a big importance due to the recent changes and reforms in teaching and learning foreign languages. It is believed to acquire better English language competences is more feasible for students of linguistic universities rather than for students of non-linguistic universities, especially of technical or/and engineering profile (sometimes it is called vocational).

As the study has been based on case study of both institutions, it emphasizes problems at NSUMT related to teaching and learning of language acquisition and ESP in particular, first, it concerns the problems of national curriculum and syllabus design and then, illustrates how it influences learning and teaching at ELTC.

The study was carried out at ELTC and Enterprise department of Cardiff Metropolitan University. According to the project plan, the aim of the study was to explore new pedagogical technologies for effective teaching and learning of ESP classroom, particularly of engineering fields of

NSUMT. However, the investigation took its roots into the problem of field-related syllabus design that consequently touched the problems of national curriculum of Uzbek universities as well. As a result, the study forwarded the following research questions:

1. What are the problems in ESP syllabus design (or field-related syllabus design)?
2. What are the ways to reach best teaching and learning outcomes in relation with curriculum and syllabus design?

To explore these problems, the author, G. Nurmatova referred to ELTC experience of Cardiff Metropolitan, where she started her study by class observations and attending workshops and seminars of Enterprise department during her stay at UK, and then continued it with discussions on best learners' outcomes of field-related English with Dr. Gabriel R. Roberts, ELTC's director.

Firstly, we looked at the context of the three educational institutions.

1.1. Navoi State University of Mines and Technologies (NSUMT)

NSUMT is a leading university in using a dual system, where theory and industrial internship is combined in the academic process, for training engineering specialists in the directions of mining and metallurgical engineering, machine-building, chemical engineering, automation, electrical engineering and others. The main aim of NSUMT is to train skilled specialists for industrial and technological sectors of Uzbekistan, particularly for the Navoi Mining and Metallurgical Combinat (NMMC), which is one of the leading producer of gold and uranium in Central Asia.

Bachelor, Master and Doctorate programs are actively involved in the international partnership projects that gives a full potential to implement various projects for both students and staff. One of such projects was an ARCADE project realized in the frame of ERASMUS MUNDUS program.

1.1.1. Cardiff Metropolitan University- global university

Cardiff Metropolitan University is a confident, forward-thinking and metropolitan higher education institution with a history tracing back to the 19th century.

Cardiff Metropolitan University is proud to be associated with a number of high-calibre partners in the UK and internationally. The University's close alliance with its Associate College, the London School of Commerce and overseas partnerships offering our programmes in Egypt, Korea, Morocco, Sri Lanka and Singapore means that students from over 120 countries are able to study Cardiff Metropolitan University degrees and MBA programmes.

1.2. English Language Training Centre (ELTC)

The English language Training centre is a custom designed university based language school which, among other things, runs intensive English

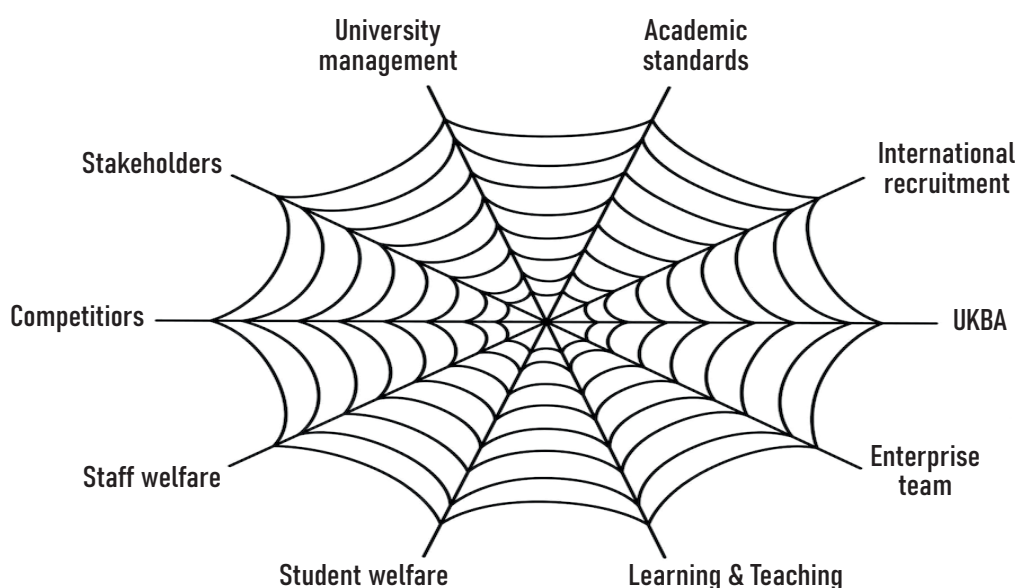

This project assists junior lecturers and students to take qualification trainings, one of which is with Cardiff Metropolitan University, ELTC and Enterprise department, where the grantee (the author) had to explore and develop teaching English language skills and education system for the future partnership of Host and Home university staff in the frame of ERASMUS MUNDUS programme.

courses in exam preparations and study skills. ELTC uses many of the popular methodologies (see appendix 3) in teaching has highly experienced and qualified staff. Located in Cardiff, Europe's fastest

Context of the ELTC

Picture 1. The ELTC network

growing capital, students often find the city to be as cosmopolitan as London but much easier to negotiate. The English language Training Centre at Cardiff Metropolitan University offers consultancy and training to individual clients, tutors, groups and businesses from local, European and international markets. Focus is on meeting best practice

guideline from HE in the UK and from the field of EFL. Staff has a wealth of experience in the preparation and delivery of training to clients from the Middle East, China and Europe. Current courses include: General English and exam Training Summer School, Pre-session English programme, International foundation Courses, 1-1 Bespoke Courses.

1.3. Enterprise

The Cardiff School of Education includes the Department for Initial Teacher Training, the Department for Professional Development and the Department for Humanities. Across these three departments, lecturers have a broad and varied range of experience and are able to offer applied research and consultancy services, continuing professional development programmes as well as short courses, sharing this expertise with collaborative partners and interested individuals. Enterprise and consultancy activity within the School is supported by the Enterprise Team. Enterprise has different categories of courses for staff development such as business skills,

learning and teaching, managing and developing people. There are also courses for international staff development programmes, accredited and non-accredited.

Enterprise and research at Cardiff Metropolitan University has a strong and growing reputation:

- Postgraduates make up 36% of the total student population - amongst the highest proportion of all Welsh universities
- Over 28% of research submitted by Cardiff Metropolitan University is rated as Internationally Excellent or World Leading and 64% of Research is rated as being of International Standing

2. Materials and Methods

As the material of the study, the Uzbek national curriculum was considered as the basic document to define the problem, and the classroom materials, such as Academic Development Programme Module Sample (see appendix 2) and classroom observation form (see appendix 1) were used to analyse the effectiveness of ELTC classroom outcomes. The study consists of the qualitative method as it is based on the discussions, interviews and comparative analyses. The au

2.1. A brief Analysis on curriculum

According to statistics of Uzbek universities' involvement of engineering students into international programs and projects is slightly above 12%. More students of engineering realized the needs to study English; however, they still come across the problems of difficulty of learning it. In order to define this problem we have to refer the following questions:

- What is the current situation of teaching and learning of the English language at technical universities;
- What are the needs and interests of students of technical universities;
- What are the problems of English language teachers of technical universities in teaching the language;

To find out answers for these questions we decided to make a brief survey on national curriculum for technical universities, syllabus development, and teaching and assessment.

We should admit that the rapid changes in the sphere of higher education towards learning and teaching of English language made the teachers of technical universities think on the ways of not only students' foreign language competence, but first on how to motivate them to learn the language. Students used to consider the language as a less important discipline for their studies. A student may ask, "How long will it take to learn

English to communicate it fluently". It is a simple question, but the answer needs thorough analysis. Firstly, we would like to refer to National Curriculum for Learning Foreign Languages (Chet tili fanining o'quv dasturi) developed by experts of Uzbekistan Higher Education, which describes all requirements, skills and competences of non-linguistic university specialist. The competence description for languages is compliant with B1-B2 levels of CEFR. However, hour's allocation in academic program for learning foreign languages is not balanced with the requirements of National Curriculum that cause insufficiency to produce satisfactory results.

Class observations involved discussions of curriculum development problem for effective English language classes. Since at a technical university in Uzbekistan English language is taught as a subject, and Course program (Syllabus) for subjects is based on Module Program, where requirements for learners' needs and skills are described, and Academic Curriculum, where hours allocation and assessment forms for subjects are defined. Model Program and Academic Curricular are established by the Ministry of Secondary and Higher Education is considered as a single Curriculum for a university. Though, curriculum in UK, as Klapper (2006, p.129) described that "Curriculum for most Higher Education equates more or less to a whole degree program and usually encompasses the theoretical principles which underpin the programme. Syllabus on the other hand, normally describes the taught content of a single subject". Curriculum for ELTC is quite autonomous and oriented on teaching accredited and unaccredited courses. In this sense we can consider ELTC modules curriculum as syllabus, where each module is considered as a separate subject, whereas in technical universities of Uzbekistan English language is defined only as a single subject or as Foreign Language or as General English. For recent years in Uzbekistan HE teaching of a foreign language is

very tangible in the sense of syllabus and lesson (module) planning. The HE national curriculum goals and objectives can be quite general and it is a liable moment for a foreign language teacher to build appropriate syllabus and lesson (module) plans accordingly. In HE the amount of time for language learning is often constrained because of the other subjects' pressure. Here, a teacher interprets notion of curriculum and syllabus by stating goals in general and specific ways, and if a teacher is quite competent in designing syllabus and modules he will find that goals serve for curriculum and objectives serve for syllabus and module planning. However not only objectives are important for syllabus planning, but also ability to choose assessment ways (will be discussed later) and proceeding it through plan lesson, usu-

ally it is formative form, will assist a teacher to attain accurate syllabus planning and successful teaching. But alongside of all these so called "language teaching and learning process", a number of challenges are emerging in technical universities of Uzbekistan. Alongside of all these so called "Language Teaching and Learning Process", a number of challenges are emerging in technical universities of Uzbekistan. Since the students of Uzbekistan technical universities learn English as foreign language, we find it fair to compare them with international students of UK who also learn language as a foreign language. More clear understanding of this we can see in the table below, where we analysed only accredited courses of ELTC of Cardiff Metropolitan University and Navoi State University of Mines and Technology:

Table 1.

Course modules of English Language of Cardiff Met ELTC and English Language department of NSUMT

Cardiff Met ELTC course Modules			NSUMT English language department course modules			
Objective: to deliver English language exam preparation and study skills to international, EU and home students			Objective: to teach English language to university student			
Accredited Modules	Credits	Unaccredited Modules	Accredited subject	Hours (scores)	Accredited subject	Credits
English Language Proficiency (ELP)	20	Language development (LD)	Practical English Course for 1st year students	108	General English for 1st year students	80
Academic Development (AD)	20	English for Academic Purpose (EAP)	Self-study skills development	30	Self-study skills development	40
English for Academic Purpose (EAP)	20	Exam Practice (EP)	Practical English Course for 2nd year students	72		
Critical thinking (CT)	30	Project Development (PD)	Self-study skills development	36		
Context Analyses (CA)	30		Practical English Course for 3rd year students	72		
			Self-study skills development	42		
Credit value	120		Credit value	360		120
Level	Foundation course	Pre-session course	Level	Under graduate		Postgraduate
Duration	3 months (one term)		Duration	3 years (6 terms)		1 term

The table shows the differences and similarities of both universities in terms of courses objectives, modules options, and course level. The only similarity is that in both of them that English is taught as a second and intercultural language; however, we found differences in the followings:

–ELTC courses are short-term intensive courses and its mission is to deliver education and training to international, EU and home clients, for the purpose of personal and academic development whilst English language at NSUMT is a long-term gradual course and is taught during the whole undergraduate period. The aims of the course are to give general knowledge of the English language and develop students' skills language acquisition;

–ELTC courses modules for English language are diverse in comparison with NSUMT modules. Besides, these modules are taught in a short-term and accordingly, modules options enable a teacher to seek various methods and techniques for successful lesson;

– The difference of learner's aim is also obvious. ELTS English courses train prospective students for admission to EU universities and NSMI English courses train already undergraduate and postgraduate students for industrial career

Besides, one of the issue is the view the hour's allocation for language teaching within the curriculum was often insufficient to produce satisfactory outcomes. By the following proportion on hours allocation on English language teaching (pic. 1), we intend to show length of learning of English language and outcomes of it between technical university of Uzbekistan (NSUMT) and English language teaching centre (ELTC of Cardiff Met):

3 years of NSMI = 3 months of ELTC → 360 hours

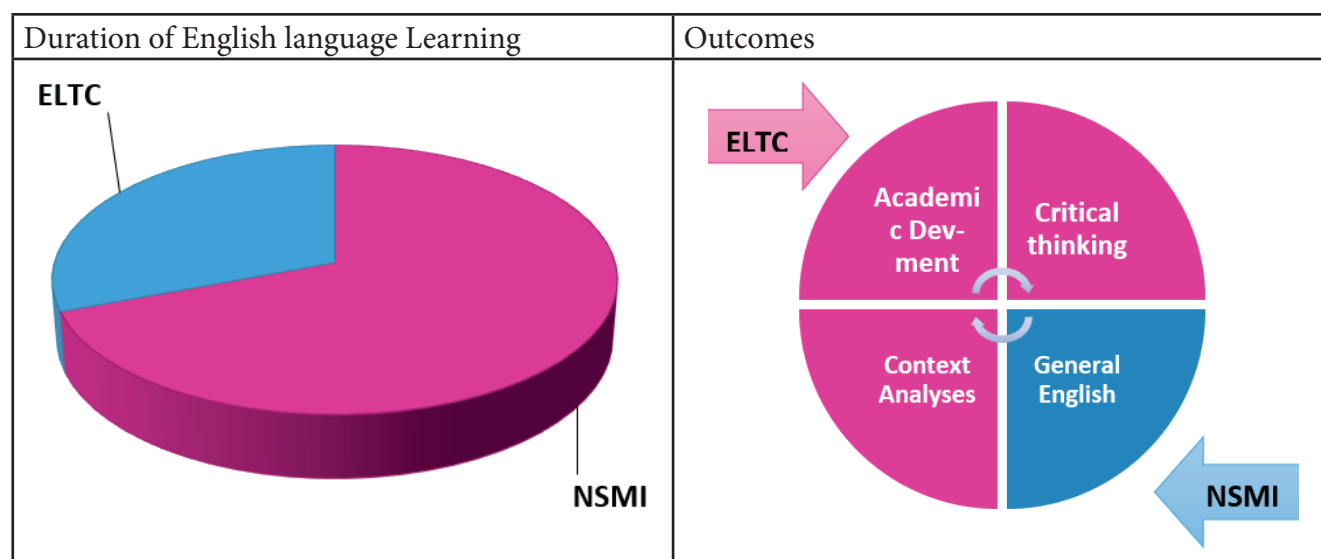
1 year of NSMI = 1 month ELTC → 120 hours

1 month of NSMI = 1 week → 12 hours ELTC

1 week of ELTC = 30 hours → 3 hours of NSMI

This proportions of course length and hours allocation is given in table 2.

Table 2.

Thus, table 2 gives us a clear understanding on the imbalance of compatibility of National Sample Curriculum to academic program that consequently results in the outcomes of English language acquisition.

2.2. Syllabus Development

To achieve the desirable outcome of the lesson as well as student's language improvement

we tried to find out students' needs and interests towards to the English language. We found it important for developing syllabus and designing

lessons. According to the survey at Navoi State Mining Institute on the expected results of learning foreign languages are emphasized the followings main needs:

- To acquire as many language units as possible;
- To be able to communicate effectively using English vocabulary;
- To avoid barriers, such as fear, anxiety, and constraint;

- To be able to orient in the flow of information in the field of study.

The above mentioned needs direct us to study effective syllabus development for engineering students. We decided to involve students in syllabus development and made a brief survey (opinion poll) at Navoi State Mining Institute on effective English learning and teaching. Students' engagement in this process assisted us to find out the followings:

Table 2.

Questions & Answers	Percentage
Q1: Would you like to have more English lessons (more than once a week) A: Yes, at least twice a week	75%
Q2: What should be the class size and should it be taught according to students' levels? A: Should not exceed more than 12 students. Yes, it would be perfect.	95%
Q3: What thematic topics (except general topics, such as "My day" or "My Friend") should be developed for learners? A: Discoveries, innovations, in the field of study as well as devices description in holistic and laconic way	75%
Q4: Are the interests of students in the field of their study important and should they be related to the process of learning a foreign language? A: Yes, very important and they should be incorporated in the syllabus combining with general topics	70%
Q5: Is it necessary to incorporate professional skills in language learning process? A: Yes, very important and interesting	85%
Q6: What are the best ways of assessing students' language knowledge? A: It should be transparent and formative rather than summative	80%

As it is seen from our survey, most of the students gave positive ideas for developing effective learning and teaching of English. However, firstly we defined some of the notions that are new for our students such as "professional skills" and "formative and summative assessment".

The reason to define the notion of "professional development" is to emphasize the importance of it for engineering university student. In order to train qualified specialist in accordance with world standard requirements, English language

teachers of technical university should take into account not only language communication skills, but also professional skills.

In many European universities, professional development courses are organized at the base of the university and are functioned under human resources department or in collaboration with enterprise department. The structure and context of these courses sharply differs from the structure of our professional development courses of Uzbekistan that are mainly referred

as “qualification training courses” with major emphasize on improving field or subject knowledge and skills rather than obtaining personal and professional skills. Thus, the concept of personal/professional development is:

Professional Development refers to the acquisition of skills and knowledge for personal development and for career advancement that can be associated with adult education and can be realized through lifelong learning (LLL) courses of any stage of life.

Thus, learning professional development skills within the study of the English language will be both interesting and useful for students of engineering profile. Such as business, leadership and managerial, research and report writing skills and others can improve not only language proficiency, but also career growth.

The notions of “formative” and “summative assessment”:

Formative assessment is also defined as “diagnostic testing” is a range of formal and informal assessment procedures employed by teachers during the learning process in order to modify teaching and learning activities to improve student attainment. It typically involves qualitative

feedback (rather than scores) for student because as expert speaker Dylan Wiliam says “....good task based feedback causes student thinking, not react emotionally, that helps to move forward and if a teacher sends a message that his ability is fixed that feedback will motivate the student to succeed”. He also highlights other types of formative assessment such as self and peer assessment, autonomous learner, metacognition, collaborative learning efficacy³”.

Summative assessment is defined as the assessment of the learning and summarizes the development of learners at a particular time. After a period of work, e.g. a unit for two weeks, the learner sits for a test and then the teacher marks the test and assigns a score. The test aims to summarize learning up to that point. The test may also be used for diagnostic assessment to identify any weaknesses and then build on that using formative assessment.

Curricular discussion with Dr. Gabriel Roberts, director of ELTC, presented assessment scheme in reverse way and titled it “Thinking of the end before beginning”, the outcomes of which is quite transparent issue in the formative assessment:

Table 4.

“Thinking of the end before beginning” assessment method

N	Outcomes	Assessment (formative)	How ELTC gets to the assessment (teaching and learning)
1	English level (ELP-English language preparation)	LLP: language level preparation → (wiki) B2/C1	What they need to know (course book: Language leader)
2	Study skills (EAP-English for academic purposes)	Reflection → Assignment → Presentation →	SWOT - Strength - Weakness - Opportunities - Threads Academic vocabulary

³ <http://www.journeytoexcellence.org.uk/videos/expertspeakers/feedbackonlearning>

3	Integration (CT-critical thinking)	Analyses → Questioning → Group works →	RAVEN Reading skills - Reputation - Status - Rack-record - Ability to see - Vested Interest - Expertise - Neutrality Academic writing style Grammar and vocabulary accuracy
4	Academic development (AD)	Focus on business and subject area → Poster presentation →	- Interpretation vocabulary - Reading and summarising - Group work with vocabulary - Contribution discussions and -presenting ideas to reach conclusion
5	Application (CA-content analyses)	Written assignment → Presentation →	Term 1 (12 weeks) – theory research Term 2 (10 weeks) - presentation Term 3 (8 weeks) – presentation

2.3. Participation of Workshops and Conferences at Cardiff Metropolitan University

2.3.1. Workshops at Enterprise

Gill Jones, Enterprise director initiated booking for workshops held on October and November months. I was fortunate to participate in four workshops held during my mobility period. The first one was on the topic Student Engagement with International Curriculum Design, facilitated by Gareth Barham (principal lecturer, Cardiff School of Art and Design) and Dr Sue Tangney (Pg Teaching in HE Programme Manager/Academic Development). The main idea of this theme is to understand curriculum internationalization and develop its insights into higher education. The facilitator presented his own critical position as the following: “Theories of Internationalization of Curriculum are well developed however; theories for internationalizing the student presume that academic staffs are willing to embrace internationalization”. Discussions on that theory amalgamated to the focus on internationalized curriculum development which opens perspectives to the followings:

- Students exploring own cultural identities and values i.e. being mindful of own language and society;

- Exploring disciplines from other cultural perspectives;

- Establishing students’ prior learning experiences and considers it in their discipline.

My own opinion on International Curriculum development is to enhance exploring disciplines from other cultural disciplines on using global examples in curriculum content. A learner will be able deeply perceive his knowledge of discipline through experiencing culture of others, especially if this experience in another country (it is my own experience).

The next workshop conducted on Professional Presentation Skills, facilitated by director of enterprise, Gill Jones. It lasted two days and consisted of two parts:

- planning and preparation presentation (day one);
- reflecting and evaluation

On that training we discussed the problems of fear coping, types of presentation, stages of planning, setting objectives, structuring the content.

On the second day the participants were experienced in giving their own presentation. As an expert Leanne Davies gave feedback according to the following criteria:

- evidence and preparation and research
- delivery
- major strength of session

At the end of course all participants were cer-

tified (for me it was an exciting moment).

The next workshop was on Chairing Meetings and Report Writing.

These training courses are very important for developing professional university staff. They enable a teacher to acquire better skills and qualifications and serve as tool kit for their future career.

3. Conclusions

According to the proportions of diagram (see table 1), the course length and hours allocation resulted in outcomes of language acquisition via comparison of ELTC's foundation students, who come from foreign countries, and NSUMT students, who are mainly native (Uzbek) undergraduates.

Analyzing curriculum for learning and teaching foreign languages of technical universities,

we found the problems of imbalance of academic hours and curriculum requirements. Then we discussed on the students' engagement in syllabus design that results in defining the needs of students' interests mentioned in table 2. Finally, in order to attain best outcomes of teaching and learning process, it is preferable to apply formative assessment form rather than summative.

4. Recommendations

As discussed above, we agreed to propose the following recommendations:

Taking into account the development of national curriculum for engineering HEI, it is preferable to allocate more hours for teaching English since the requirements of national curriculum are equalized to the requirements of European standard CEFR. Consequently, English language will be taught in modules such as Critical thinking, Academic development or Context analyses. Additionally, the students should be taught according to levels (A1, A2, B1, B2).

If the aim implementation on join teaching and research with ELTC and Enterprise is suc-

cessful, the experience of ELTC on CLIL use for NSUMT and the rationale for selecting CLIL from technical university learners' perspective as beneficial was led by many reasons:

1. CLIL has proved effective in all sectors of education from school through to higher education. Its success has been witnessed over the past ten years and continues to do so (European Commission, 2008).

2. CLIL is sometimes referred to as 'dual-focused education', as lessons have two main goals, one linked to a particular subject and one related to language (Pickering, 2009). Accordingly, this dual-focused education is quite suitable for tech-

nical university students, by this way the teacher can improve language competence of the learner;

On the other hand, some challenges may occur while applying CLIL. We mentioned on converse understanding of ‘bolts and nuts’ and accordingly for solving this problem the study suggests to contact with Cambridge University Press, which distributes a wide range of teaching and learning materials throughout the world. As Cambridge University Press and the consultant of the press, Ciaran Sharpe displayed materials for learning for all levels and for all purposes among them was Engineering English (Technical English for Professionals). We were able to contact of Cambridge University press consultant in Uzbekistan. Thus, preceding this problem it is suggested to work out special teaching methods and techniques in combination with CLIL methodology for teaching English language of a students’ field. This suggestion can be supported by ELTC specialists and based on further partnership with NSUMT English language department and ELTC.

Assessment was considered briefly, but as a separate issue of teaching process. We introduced the rating system of assessment. This system does not require considerable changes in the system, but only some configuration, which can be included into teachers syllabus and teaching process. It is quite reasonable to study assessment forms and to apply them for attaining successful progression for learners as well as for teachers.

English Language Teaching in Lifelong Learning courses (Navoi State Mining Institute. 2014) has been organized with the aim to develop and improve TERSID project team members’ and

postgraduate students’ knowledge and skills on the English language as well as acquiring personal and professional development skills within the study of the English language.

The book, “Essentials of Engineering English” is a useful resource for teaching English to university professors was developed for learners of technical universities who study English as a foreign language. The textbook consists of two sections, the first of which includes phonetics and basic English grammar. The second section covers topics related to basic social and engineering terminology and scientific concepts, and is intended for learners who have a basic knowledge of English and aim to improve it in the context of the engineering field. For this purpose, the author applied the results of his research work on corpus software.

We also touched the problem of syllabus development for engineering student that involved students’ participation. Students openly discussed on their interests and needs for learning English. It is also worth mentioning some activities carried by NSUMT in the frame of TEMPUS-TERSID (Technical Education on Resource Savings for Industrial Development) international project. Developing English language communication and personal/professional development skills for technical universities is considered important for industrial needs. For this purpose, the specialists of the project developed English Language Teaching course with the emphasis on engineering fields as well as with the view to training personal and professional skills within learning of the English language. The development of the

⁴ DUET-(Professional Development for Uzbekistan English Teachers) teaching program skills supported and developed by Ministry of Higher and Secondary-Specialized Education and the British Council.

course effectively applied DUET program with combination of European university experience of personal/professional development. The idea of studying English language within LLL was also found effective by Uzbekistan NTO, Central Asia and European universities specialists and was suggested to develop further implementation related with this course in collaboration with other Uzbekistan technical universities with the application of European universities experience.

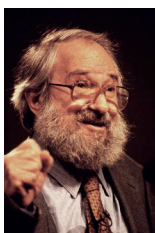
Eventually, teaching and learning process is related to the problem of assessment. Although many students found formative assessment as the most appropriate way to apply at the process of the lesson, still some comments should be done according to the profile of the university as well as the related levels of CEFR. This matter needs thorough analyses and further discussions with the aim to provide best quality teaching and learning of the English language at technical universities.

References:

1. Nurmatova G.H., Nurmurodov T.I. Importance of English training in technical universities// Материалы Республиканского семинара «Управление и развитие кадровых ресурсов в системе высшего образования Узбекистана». -Ташкент 2014. С.128-131.
2. Nurmatova G.H., Nurmurodov T.I. European Assessment Framework for Languages (CEFR) in Teaching/Learning English Language of Uzbekistan HE. Международная конференция Международного Вестминстерского Университета в Ташкенте. «Повышение благосостояния населения и изменения в обществе. Роль инноваций и новаторских методов для устойчивого развития». Октябрь, 2013. -Ташкент 2013. С.64-68.
3. Трифонова Е. К проблеме определения уровня владения иностранным языком студентов неязыковых факультетов//Народное образование. Педагогика, Издательство РГПУ им. А.И.Герцена, 2009 г. С. 212-214.
4. Шкодик Л. Общеввропейская шкала уровней владения иностранным языком как основа языкового и индивидуально-личностного развития студентов российских технических вузов //General and Professional Education 1/2011 с. 57-61.
5. Общеввропейская шкала уровней владения иностранным языком.-<http://www.esolexams.ru/cef.html>
6. В Узбекистане учебные программы по инопзыкам разработаны по стандартам CEFR - <http://www.12uz.com/ru/news/show/education/14320/>
7. Council of Europe. 2001. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment. Cambridge: Cambridge University Press.
8. Council of Europe. 2006. Survey on the use of CEFR (Common European Framework of Reference for Languages). Synthesis of results.
9. Presidential Decree on foreign-language teaching from December 10, 2012
10. Nurmatova G., Final Report on Cardiff Metropolitan University's two months internship in the frame of ARCADE project, October-November 2012.
11. <http://wvde.state.wv.us/teach21/quality-lesson-design.html>
12. European Commission (2008) http://ec.europa.eu/education/languages/language-teaching/doc236_en.htm accessed online 7/ 2/ 2009.
13. doc236_en.htm accessed online 7/ 2/ 2009.
14. L.S. Vygotsky: Mind in Society: Development of Higher Psychological Processes, p. 86.

ЗАМОНАВИЙ ТАЪЛИМ ТАРАҚҚИЁТИДА МАСОФАВИЙ ТАЪЛИМ ИМКОНИЯТЛАРИ

Сиз одамларга улар билиши керак бўлган ҳамма нарсани ўргата олмайсиз. Сиз қила оладиган энг яхши нарса уларнинг билиши керак бўлган пайтда билиши керак бўлган нарсаларни улар топадиган жойга жойлаштиришдир.

Сеймоур Паперт

Тўлқин МАМАТАЛИЕВ,

Олий таълимни ривожлантириш тадқиқотлари ва илғор технологияларни татбиқ этиш маркази Назорат-ҳуқуқий бўлим бошлиғи

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлис ва Ўзбекистон халқига йўллаган 2022 йилги мурожаатномасида 2023 йилни **“Инсонга эътибор ва сифатли таълим йили”** деб эълон қилишни таклиф этганлиги **“ижтимоий давлат”** тамойили асосида таълим тизимида янада жиддий ислохотлар ҳаётга татбиқ этилишини аниқ-равшан белгилаб берди [1].

Конституция бўйича инсон ҳуқуқлари ҳамда эркинликларини ҳар томонлама ҳурмат қилишга ва ҳимоя қилишга, бу ҳуқуқларнинг рўёбга чиқарилишини таъминлашга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Ҳозирда ин-

сон ҳуқуқларини, жумладан, таълим олиш ҳуқуқини ҳимоя қилиш механизмлари ҳам тобора такомиллашиб, таъсирчанлиги ва самарадорлиги янада ортиб бормоқда.

Ҳар қандай ҳолатда ҳам **шахснинг таълим олиш ҳуқуқлари чекланмаслиги** чораларини кўриш зарур. Бу каби ҳолатларда масофавий таълим муносиб муқобил шакл эканлиги COVID-19 пандемияси даврида ўз исботини топди.

Масофавий таълим университетлари анъанавий таълимга қараганда 90% камроқ энергия истеъмол қилиши ва киши бошига 86% камроқ CO2 эмиссиясини ишлаб чиқариши мумкин. Мослашувчанлиги ва масофавий-

лик хусусияти туфайли фавқуллода эпидемиологик ҳолатларда чекловларсиз масофавий таълим шаклини давом эттириш мумкин.

Масофавий таълим амалиётда **замонавий халқаро таълим тенденцияларнинг периферик** тизимларига жиддий таъсир кўрсатди. Бир вақтнинг ўзида **масофавий таълим трансмиллий ва трансчегаравий** олий таълимга бўлган талабни қондира оладиган ягона таълим шакли сифатида қараш концепцияси шаклланди.

Олимларнинг фикрича, **келажак университетлари масофавий таълимга асосланади**. Масофавий таълимда коммуникатив восита сифатида интернет ва ахборот технологиялари (АКТ)дан юқори даражада фойдаланиш таълим олиш имкониятини янада кенгайтиришга ёрдам беради [2].

Ўзбекистон Республикасининг 2020 йил 23 сентябрда қабул қилинган “Таълим тўғрисида”ги ЎРҚ-637-сон Қонуни 16-моддасида масофавий таълимга қуйидагича тўхталиб ўтилган:

“Масофавий таълим ўқув режалари ва ўқув дастурларига мувофиқ, таълим олувчилар томонидан зарур билим, малака ва кўникмаларни ахборот-коммуникация технологияларидан ҳамда Интернет жаҳон ахборот тармоғидан фойдаланган ҳолда, масофадан туриб олишга қаратилган.

Масофавий таълимни ташкил этиш тартиби Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан белгиланади” [3].

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 15 июнда “Давлат олий таълим муассасаларига ўқишга қабул қилиш жараёнларини ташкил этиш тўғрисида”ги ПҚ-279-сон қарорига асосан 12 та олий таълим муассасаси ва 3 та олий таълим муассасаларининг фили-

алларида масофавий таълим қабул параметрлари ва йўналишлари тасдиқланди.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2022 йил 3 октябрдаги “Олий таълим ташкилотларида масофавий таълим шаклини жорий этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 559-сон қарори билан масофавий таълимнинг мақсади, тамойиллари ва вазифалари, масофавий таълимни ташкил этишга қўйиладиган талаблар, масофавий таълимни бошқариш бўйича дастурий таъминотга қўйиладиган талаблар, масофавий таълимга талабаларни қабул қилиш ва ўқув жараёнини ташкил қилиш, масофавий таълим сифати мониторинги тартиби белгиланиб олинди [5].

Дунёнинг ривожланган мамлакатлари олий таълимнинг барча шакллари, жумладан, масофавий таълимни кенгайтириш, сифатини ошириш, ҳар бир инсон учун таълим олиш ҳуқуқини, тенгликни таъминлаш чораларини кўрмоқда. Халқаро тажрибалар ўрганилиб, таҳлил қилинганда, масофавий таълимнинг ягона ҳуқуқий тартиби ёки сиёсати йўқлиги кузатилди.

Масофавий таълимни дунё бўйлаб тарқатишда ва ривожлантиришда халқаро ташкилотларнинг роли ҳам муҳим. Хусусан, 1938 йилда Норвегияда асос солинган **International Council for Open and Distance Education (ICDE)** ташкилоти ҳам масофавий таълимга замонавий технологияларни олиб киришда муҳим аҳамият касб этади. Бу ташкилот ҳар икки йилда дунё бўйлаб масофавий таълим бўйича конференция ўтказади. Унда ташкилотга аъзо давлатлар томонидан масофавий таълимни янада яхшилаш, билимлар алмашиш масалалари муҳокама қилинади.

Европанинг нуфузли ташкилотларидан бири ҳисобланган European Distance and E-Learning Network (EDEN) аъзо давлатлар ўртасида масофавий таълим бўйича сўнгги ютуқларни кенг ёйишга кўмаклашади.

Маълумот учун: Дунёнинг ишончли рейтинг ҳисобланган QS World Ranking томонидан 2022 йилда масофавий таълим бўйича ТОП-10 университетлар танлаб олинди:

– University College London

– Columbia University

– University of Edinburgh

– Johns Hopkins University

– The University of Manchester

– Northwestern University

– King's College London

– University of California, Los Angeles

– University of Sydney

– Monash University [6].

Германия Федератив Республикаси олий таълим муассасаларида масофавий таълим самарали амалга оширилмоқда. Германия олий таълим муассасаларида масофавий таълим ходимлар малакасини оширишга катта эътибор қаратган. Бу мамлакатда олий таълим соҳасида масофавий таълимни бошқариш ва назорат қилиш учун **“Forum Distanc E-Learning”** ассоциацияси тузилган бўлиб, 2016 йилда 80 га яқин хусусий муассасалар аъзо бўлди ва 400 000 дан ортиқ талабани масофавий ўқитиб келмоқда. 2015 йилда Германиянинг барча университетлари ва амалий фанлар университетларида таҳсил олган жами 2,8 миллион талабанинг 1,5 фоизи масофавий таълим дастурларида ўқишга кирган.

Кобленз ва **Ландоу** университетларида талабалар сони ҳар бир сессия учун 15 тадан кўп бўлмайди. Концентрация ва умумий чарчоқнинг олдини олиш учун видеоконференция икки соатдан ошмайди. Бундан ташқари, ўқув йили давомида бир маротаба бир ҳафта давомида талабалар ва ўқитувчилар учрашиб фикр алмашадилар.

Германия олий таълим муассасаларида масофавий таълим биринчи навбатда *муҳандислик, табиий фанлар, дизайн, информатика ва психология* каби мутахассисларни ўқитиш-

га йўналтирилган ва бу мутахассисликлар бўйича ҳар йили минглаб талабалар таҳсил олади.

Буюк Британиянинг Белфаст университетида фармацевтика ва Кардифф университетида тиббиёт соҳасида масофавий магистрлик курслари очилган. Унда талабалар сони 20 тадан кўп бўлмаслиги кераклиги белгиланган.

Буюк Британиядаги Open university (OU) YouTube тармоғида бепул кенг қўламли видео эшиттиришларни тақдим этади.

Маълумот учун: олий таълим муассасаларида масофавий таълимнинг аҳамиятли жиҳати шунда кўринадики, ҳақиқий масофавий ўқитиш илк бор Буюк Британиянинг Лондон университетида бошланган.

Америка Қўшма Штатларидаги Southern New Hampshire университетида ҳозирда 34 000 дан ортиқ талаба мавжуд бўлиб, таълим жараёни маҳаллий, халқаро ва эътиборлиси, ҳарбий ўрганувчиларга мослаштирилган.

АҚШда масофавий таълим консорциум ва нотижорат ташкилотлар билан ҳамкорликда амалга оширилади. Бунда ташкил этилган **Minevra project** платформаси ҳозирги кундаги масофавий таълимда замонавий платформа ҳисобланади. Кейинчалик бу платформа асосида **Minevra University** ташкил этилди. Платформанинг фойдали томони шундаки, ўқитувчи талабанинг дарсдаги фаоллигини ҳам назорат қила олади. Платформа ҳар бир талабанинг дарс давомида гапирган сўзларини ёзиб олади ва таҳлил қилади. Бу таҳлиллар асосида платформа ўқитувчиларга талабаларни дарсдаги фаоллигини турли хил рангларда (**яшил, сариқ, қизил**) акс эттирадиган маълумот беради. Шунингдек, мазкур платформада **breakout rooms** ташкил этилган бўлиб, бу дарс жараёнини **интерактив** ва **case study** шаклида олиб боришга ёрдам беради. Бунга кўра, дарсдаги талабалар кичик гуруҳларга бўлинишади. Ушбу кичик

гуруҳ иштирокчилари автоматик тарзда алоҳида виртуал хонага ўтишади ва онлайн тарзда мулоқот қилиш имконига эга бўлишади. Талабалар бу хонада иш столи, виртуал доскага (вазифани биргаликда ёзиш учун) эга бўлишади. Берилган вақт тугагач бу кичик гуруҳлар асосий дарсга қайтишади ва ҳамма гуруҳнинг ишлари алоҳида кўриб чиқилади. Мана шундай шаклда ташкил этилган масофавий таълим дарслари самарадорликни анча оширади.

Австралия олий таълим тизимида масофадан таълим олаётганлар 1990 йилларда 10 фоиздан 2013 йилда 18 фоизгача кўпайган. Австралияда масофавий таълимнинг ўзига хос жиҳати шундаки, талабаларнинг 9 фоизи аралаш таълимни ўз ичига олган **мультимодал таълим**да таҳсил олади.

Австралия олий таълимида масофавий таълим олувчилар учун 2013 йилда **Open2Study** платформасини ишга туширди, бу платформа **Coursera** ва **EdX** каби платформалар билан рақобатлаша олади [7].

Австралия Очиқ университетида талабалар **Curtin, Griffith, Macquarie, Monash, RMIT University, Swinburne and the University of South Australia** университетларига эркин кира олади ва бунга ҳеч қандай академик тўсиқ йўқ.

Финландия масофавий таълим дастурларидан 2000 йиллардан бошлаб ўз таълим тизимида фойдаланиб келмоқда. Масофавий таълим сифати **Edu Cluster Finland** ассоциацияси томонидан назорат қилиб борилади. Шу билан бирга, масофавий таълимга талабаларни ҳам ушбу ташкилот ишлаб чиқиб, амалиётга жорий этади.

Финландия қамоқхоналарида умумий, олий таълим ва кенг қўламли касб-ҳунар таълими олиш (касбий таълим 24 модулга бўлинган) имконияти мавжуд. Бунда қамоқхоналар хусусий таълим муассасалари билан ҳамкорлик шартномаларини тузадилар. Таълим инспектори билан биргаликда ижтимоий ишчи

маҳкумларни ўқитиш жараёнини ташкил этиш тўғрисида қарор қабул қилади. Агар маҳкум ёпиқ қамоқхонада бўлса, ижтимоий ходим қамоқхонанинг махсус жиҳозланган синфларида ўқитишни ташкил этиш тўғрисида таълим муассасаси билан келишиб олиши керак. **Имтиҳонлардан ўтган маҳкумлар олий маълумотга эга бўлишлари мумкин.**

Бразилияда 1996 йилдаги “**Сиёсат ва асослар тўғрисида**”ги Қонуни 80-моддаси масофавий таълимга янги мақом берди. Унга кўра, масофавий усуллар орқали олинган илмий даражалар анъанавий ёндашувлар воситасида олинган таълим билан айнан бир хилдир.

Бразилияда 2016 йилда масофавий таълимга бакалавриятда 331 та олий таълим муассасаларига рухсат берилган бўлиб, улардан 74 (22,4%) таси давлат, 257 (77,6%) таси хусусий таълим муассасалари ҳисобланади. Ҳозирда **1 миллиондан** ортиқ талаба масофавий шаклда таҳсил олади.

Канада олий таълимида масофавий таълим ва онлайн таълимни ривожлантириш учун 11 та университет ва **Canada Virtual University (CVU)** ҳамкорлиги йулга қўйилган. Кейинчалик улар **Таълимда медиа ва технологиялар ассоциацияси ва Масофавий таълим ассоциацияси** бирлашиб, **Таълимда инновациялар тармоғига** айлантирилди. Бу ташкилотга Канадада масофавий таълимни бошқариш ва назорат қилиш юкланди.

Канада олий таълимида масофавий таълим олувчилар учун **Brightspace** платформасини ишга туширилди. Бундан ташқари, энг йирик ва нуфузли университетлар **Американинг Coursera** ва **EdX** платформалари билан ҳамкорлик қилади, пастроқ нуфузли университетлар эса **Canvas** ёки ўзларининг **LMS** тизимлари орқали масофавий таълимни амалга оширишади.

Хитойда 1999 йилда “**Замонавий масофавий таълим учун пилот дастурларини бошлаш**” тўғрисидаги ҳужжатнинг қабул қили-

ниши масофавий таълимнинг бошланишига асос бўлди.

Zhejiang университети масофавий таълим сифатини яхшилаш учун Сифат стандартларини ишлаб чиқди ва Сифатни таъминлаш қўмитасини ҳамда Сифатни назорат қилиш ва баҳолаш марказини тузди.

Ҳиндистонда Индира Ганди номидаги Миллий очиқ университетида 1985 йилда парламент акти билан мамлакатдаги масофавий таълим тизимлари ва дастурларини илгари суриш, мувофиқлаштириш ва аккредитация қилиш ҳамда назорат қилиш ваколати берилган. Индира Ганди номидаги Миллий очиқ университетида 2006 йилда Миллий рақамли маълумотлар омбори (**E-Gyankosh**) ташкил этилди ва 2008 йил очиқ доменга киритилди.

2005 йилда масофавий таълимдаги “**мулоқот ва ҳамкорликни**” кенгайтириш мақсадида таълим учун махсус сунъий йўлдош (**EduSat**) ишга туширилди.

Туркия олий таълимидаги масофавий таълим кенгаши қуйидагича шакллланган: **Anqara** университети масофавий таълим маркази, масофавий таълим тадқиқот маркази эса **Sakarya** университети, **Ahmet Yesevi, Latchem** университетлари масофавий таълимнинг таҳлил маркази сифатида шакллланган.

Туркияда илк бор 2014 йилда “**Олий таълим ташкилотларида масофавий таълим қондалари ва тамойиллар тўғрисида**”ги Қонуни қабул қилинган. Бу масофавий таълимда вужудга келган муаммо ва камчиликларни ўрганади ва масофавий таълим сифатини назорат қилади.

Масофавий таълимда бир қатор муаммо ва камчиликлар ҳам кўзга ташланади

Масофавий таълимга бўлган эҳтиёж тобора ошиб бормоқда. Бу, бир жиҳатдан, олий таълимга бўлган талабларнинг ортиши ва касбий таълимни тез-тез ўзгартириш зарура-

ти билан боғлиқдир. Лекин аксарият талаба ва профессор-ўқитувчилар таълим олишнинг ушбу шакли бўйича амалий тажрибага эга эмас. Шунингдек, талабаларнинг билимини орттириш сифатли ва мазмунли, қизиқарли ўқув материаллари, контентларни тайёрлашдаги, уларни мослашувчан муҳитга мувофиқлаштириш масалалари қийинчилик туғдириши мумкин. Асосий муаммолардан бири талабаларнинг таълим олишни бошқариш қобилиятида кўринади.

Айрим талабалар учун масофавий таълим ўзлаштиришда бир қатор ноқулайликларни юзага келтирмоқда десак, адашмаган бўламиз. Аммо бундаги муаммоларни таълимнинг мазкур замонавий шаклигагина боғлаб талқин қилиш адолатдан бўлмайди. Чунки талабаларнинг бир қисми таълим олиш учун ўзларига мутаносиб жадвал шакллантира олмайди. Улар имтиҳон яқинлашгач ўрганишни бошлашлари сабабли яхши натижага эришолмайди. Бу типдаги талабалар учун таълим олишнинг биринчи семестри ўқишнинг энг муаммоли даври ҳисобланади. Айрим талабалар шу даврнинг ўзидаёқ ўқув фаолиятини тўхтатиб, масофавий таълим бўйича ўзларида нотўғри фикр шакллантириб олишади.

Масофавий таълим профессор-ўқитувчилар ва талабалардан одатдагидан бутунлай бошқача кўринишдаги ёндашувни талаб қилади. Амалий тажрибалар шуни кўрсатадики, масофавий таълим жуда талабчан таълим шаклидир. Масофавий таълимнинг сифатига мотивация, интизом, талаба ва профессор-ўқитувчиларнинг фидойилиги тегишлича таъсир қилади.

Ҳозирда масофавий таълим шаклини ташкил этишда етарлича ҳуқуқий асослар мавжуд эмаслиги, инфратузилманинг етишмаслиги, АКТдан фойдаланишдаги муаммолар маълум маънода тўсиқ бўлмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маъ-

камасининг 2022 йил 3 октябрдаги “Олий таълим ташкилотларида масофавий таълим шаклини жорий этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 559-сон қарорида масофавий таълим шакли ташкил этилган олий таълим ташкилотларини аттестациядан ва давлат аккредитациясидан ўтказиш тартиби, масофавий таълим шаклида кредит-модуль тизимини жорий этиш тартиби, масофавий таълим шаклининг ўзига хос хусусиятлардан келиб чиқиб рейтингини аниқлаш, масофавий таълим шакли жорий этиш мумкин бўлмаган бакалаврият таълим йўналишлари ва магистратура мутахассисликларини белгилашнинг аниқ механизмлари кўрсатиб ўтилмаган. Бу эса бир қанча муаммоларни келтириб чиқариши мумкин.

Хорижий мамлакатларда масофавий тарзда таълим олган талабаларнинг ҳуқуқий мақоми қонун ҳужжатларида аниқ белгиланмаган. “Олий таълим муассасаларига ўқишга қабул қилиш, талабалар ўқишини кўчириш, қайта тиклаш ва ўқишдан четлаштириш тартиби тўғрисида”ги, “Хорижий давлатларда илмий даража олганлик тўғрисидаги ҳужжатларни тан олиш ва нострификациялаш (эквивалентлигини қайд этиш) тартиби тўғрисида”ги амалдаги норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар ва ички меъёрий ҳужжатларда чет элда масофавий тарзда таълим олган талабанинг Ўзбекистондаги ҳуқуқий мақоми ҳақидаги масалаларга деярли аниқлик киритиб ўтилмаган. Хусусан, уларнинг ўқишини кўчириш, тўлиқ тугаллаб келганда эса хорижда масофавий ўқиб олинган дипломини нострификация қилиш масалаларини кўзда тутувчи бандлар юқорида тилга олинган норматив-ҳуқуқий ҳужжатларда мавжуд эмас. Агар норматив-ҳуқуқий ҳужжатларга уларнинг хориждан ўқишини кўчириш, дипломини нострификация қила олиш имкониятларини кўзда тутувчи нормалар киритилса, талабалар бир вақтнинг ўзида ҳам хорижда таҳсил

олиб, ҳам ўзимизда меҳнат фаолияти билан шуғуллана оладилар.

Масофавий таълим шаклини самарали ташкил этишга оид таклиф ва тавсиялар:

– масофавий таълим шаклини жорий этиш мумкин бўлмаган бакалаврият таълим йўналишлари ва магистратура мутахассисликларини белгилашнинг аниқ механизмларини ишлаб чиқиш;

– масофавий таълимда асосий муаммолардан бири – бу масофавий таълим сифатини текшириш механизмлари яратилмаганлиги. Minevra project платформаси имкониятларини жорий қилиб, масофавий таълим самардорлигини ошириш, таълим ташкилотларидаги масофавий таълим бўйича ўқув жараёни сифатини мониторинг қилишнинг сифат талабларини аниқ белгилаб олиш;

– European Credit Transfer and Accumulation System (ECTS) асосида масофавий таълим шаклида кредит-модуль тизимини жорий этиш бўйича кўрсатмалар ишлаб чиқиш, унда вақт меъёрларини кўрсатиб ўтиш;

– ҳар йили республика олий таълим муассасалари рейтингини тузишда масофавий таълим шакли ташкил этилган олий таълим ташкилотларининг ўзига хос хусусиятларидан келиб чиқиб, рейтингини аниқлаш, масофавий таълим шакли ташкил этилган олийгоҳларнинг халқаро рейтингини оширишда дунёнинг ишончли рейтинг ташкилотлари томонидан эътироф этилган масофавий таълим бўйича ТОП-10 университетлар тажрибаларидан фойдаланиш;

– Республика олий таълим тизимида самарали ва сифатли масофавий таълим шаклини ташкил этишда International Council for Open and Distance Education, European Distance and E-Learning Network каби халқаро ташкилотларга аъзо бўлиш ҳолатини кўриб чиқиш;

– масофавий таълим шаклида академик

ҳалоллик принциплари ва уларни амалга ошириш тартиблари ҳамда механизмларини яратиш, академик инсофсизликнинг олдини олиш, ходим, профессор-ўқитувчи ва талабаларнинг вазифаларини қатъий белгилаш ва барча олий таълим муассасалари учун ҳуқуқий принциплар, нормаларни мустаҳкамловчи, бирлаштирувчи, тизимлаштирувчи, шунингдек, мазкур муносабатларнинг ҳуқуқий жиҳатдан комплекс тартибга солинишини таъминловчи кодекс ишлаб чиқиш;

– хорижий мамлакатларда масофавий тарзда таълим олган талабаларнинг ҳуқуқий мақомини қонун ҳужжатларига киритиб, аниқ белгилаш.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг расмий веб-сайти. <https://president.uz/uz>

2. Gemma Josep is the Content Manager for Classgap. 5 Reasons Why Online Learning is the Future of Education in 2022. 12 Jul 2022. <https://www.educations.com/articles-and-advice/5-reasons-online-learning-is-future-of-education-17146>

3. Ўзбекистон Республикасининг 2020 йил 23 сентябрдаги “Таълим тўғрисида”ги ЎРҚ-637-сон Қонуни. Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 21.04.2021 й., 03/21/683/0375-сон, 12.10.2021 й., 03/21/721/0952-сон. <https://lex.uz/docs/5013007>

4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 15 июндаги “Давлат олий таълим муассасаларига ўқишга қабул қилиш жараёнларини ташкил этиш тўғрисида”ги ПҚ-279-сон қарори, Қонунчилик маълумотлари миллий базаси), <https://lex.uz/docs/6070845>

5. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 03.10.2022 йилдаги “Олий таълим ташкилотларида масофавий таълим шаклини жорий этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 559-сон қарори. Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 04.10.2022 й., <https://lex.uz/docs/6221502>

6. <https://www.topuniversities.com/student-info/choosing-university/worlds-top-1000-universities>

7. Open and Distance Education in Australia, Europe and the Americas: National Perspectives in a Digital Age. <https://link.springer.com/book/10.1007/978-981-13-0298-5>.

ЎЗБЕКИСТОН RESPUBLIKASI
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ
ВАЗИРЛИГИ

ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИНИНГ ЯГОНА ЭЛЕКТРОН КУТУБХОНА АХБОРОТ ТИЗИМИ www.unilibrary.uz

Ўқув адабиётлари

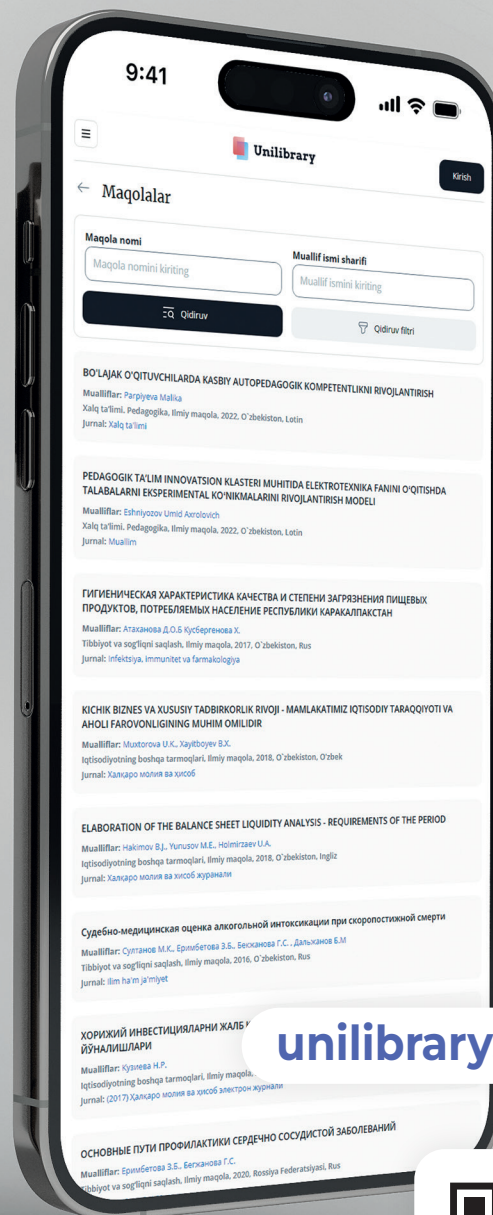
Илмий мақолалар

Монографиялар

Диссертациялар

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАСИНИ ТУГАТГАНЛИГИ ТЎҒРИСИДАГИ ДИПЛОМ МАЪЛУМОТЛАР БАЗАСИ

diplom.edu.uz

Олий таълим муассасаси
томонидан битирувчиларнинг
диплом маълумотлари
киритилади ва тасдиқланади

ONE ID орқали рўйхатдан ўтилади ва
диплом маълумотлари киритилади тегишли
олий таълим муассаси қўриб чиқиб,
тўғрилигини тасдиқлайди

АХБОРОТ ТИЗИМЛАРИ БИЛАН ИНТЕГРАЦИЯ

КАМБАҒАЛЛИКНИ
ҚИСҚАРТИРИШ ВА
БАНДЛИК ВАЗИРЛИГИ

my.gov.uz

ЯГОНА ИНТЕРАКТИВ
ДАВЛАТ ХИЗМАТЛАРИ
ПОРТАЛИ

[VACANCY.ARGOS.UZ](https://vacancy.argos.uz)